

Tu'un isavi

Lengua mixteca

Montaña de Guerrero

Tercer grado

NOMBRE DEL ALUMNO (A)	
ESCUELA	GRUPO
POBLACIÓN	
ENTIDAD FEDERATIVA	

Este libro de texto ha sido elaborado por el Gobierno de la República y se entrega en forma gratuita a los niños de las escuelas primarias del país.

Los juicios y opiniones de los maestros, de los padres y de los alumnos son muy importantes para mejorar la calidad de este libro. Sus comentarios pueden ser enviados a la siguiente dirección:

COMISIÓN NACIONAL DE LIBROS DE TEXTOS GRATUITOS

Rafael Checa núm. 2 col. Huerta del Carmen
C.P. 01000, México, D.F.

Las obras de arte que ilustran las cubiertas de los libros de texto gratuitos son representativas de las grandes etapas del arte mexicano. Constituyen un valioso respaldo educativo y son motivo de orgullo nacional.

SEP

Libro de texto en lengua mixteca, Montaña de Guerrero.

Elaborado en la Dirección General de Educación Indígena de la Subsecretaría de Educación Básica de la Secretaría de Educación Pública

Autor

Casiano Franco Vicente Paulino

Ilustración

Enrique Román Esnaurrizar

Ilustración de Portada**"La peregrinación a Wirikuta", 3.60 x 4.95 m.**

Pintado por los niños huicholes de la comunidad

San Andrés Cohamiata, Mezquitic, Jalisco

Reynalda Ruíz Montoya, Patricia Moreno Salas, Aurelia López Carrillo,
Domitila de la Cruz de la Cruz, Angélica García Jiménez, Arcelia González Montes,
Leticia Hernández Benega, María Luisa de la Cruz Reza, Rosenda Salvador Ramírez,
Esmeralda Muñoz Carrillo, Olivia Hernández Benega, Feliciano de la Cruz Reza,
Cristalina Carrillo Hernández, Isidro Reza Carrillo, Benjamín de la Cruz de la Cruz,
Vicente Bonilla Díaz, Leocadio Rivera de la Cruz, Nabor Carrillo Reza,
Adán Bonilla y Santos Jiménez

D. R. © **Colorín colorado. El arte de los niños indios. México, 1993**

Reproducción autorizada por el Fideicomiso para la
Salud de los Niños Indígenas de México, A.C.

D. R. © Secretaría de Educación Pública, 1994

Argentina No. 28
Col. Centro, C.P. 06029
México, D.F.

ISBN 978-970-18-1858-9

Primera edición 1994

Décima quinta reimpresión 2013

Impreso en México

La Patria (1962),
Jorge González Camarena.

Esta obra ilustró la portada de los primeros libros de texto. Hoy la reproducimos aquí para que tengas presente que lo que entonces era una aspiración: que los libros de texto estuvieran entre los legados que la Patria deje a sus hijas y a sus hijos, es hoy una meta cumplida.

A seis décadas del inicio de la gran campaña alfabetizadora y de la puesta en marcha del proyecto de los libros de texto gratuitos, ideados e impulsados por Jaime Torres Bodet, el Estado mexicano, a través de la Secretaría de Educación Pública, se enorgullece de haber consolidado el principio de la gratuidad de la educación básica, consagrada en el Artículo Tercero de nuestra Constitución, y distribuir a todos los niños en edad escolar los libros de texto y materiales complementarios que cada asignatura y grado de educación básica requieren.

Los libros de texto gratuito son uno de los pilares fundamentales sobre los cuales descansa el sistema educativo de nuestro país, ya que mediante estos instrumentos de difusión del conocimiento se han forjado en la infancia los valores y la identidad nacional. Su importancia radica en que a través de ellos el Estado ha logrado, en el pasado, acercar el conocimiento a millones de mexicanos que vivían marginados de los servicios educativos y, en el presente, hacer del libro un entrañable referente gráfico, literario, de conocimiento formal, cultura nacional y universal para todos los alumnos. Así, cada día se intensifica el trabajo para garantizar que los niños de las comunidades indígenas de nuestro país, de las ciudades, los niños que tienen baja visión o ceguera, o quienes tienen condiciones especiales, dispongan de un libro de texto acorde con sus necesidades. Como materiales educativos y auxiliares de la labor docente, los libros que publica la Secretaría de Educación Pública para el sistema de Educación Básica representan un instrumento valioso que apoya a los maestros de todo el país, del campo a la ciudad y de las montañas a los litorales, en el ejercicio diario de la enseñanza.

De esta forma, el libro ha sido, y sigue siendo, un recurso tan noble como efectivo para que México garantice el Derecho a la Educación de sus niños y jóvenes.

Tu'un isavi

*Lengua mixteca
Montaña de Guerrero*

Tercer grado

PRESENTACIÓN

Este libro de texto está dirigido a los niños y niñas indígenas que cursan la educación primaria con el propósito de favorecer el aprendizaje de la lectura y escritura de la lengua indígena que se habla en su comunidad.

Podrá ser utilizado en forma creativa por los maestros y los niños, este ciclo escolar o los subsecuentes, para dar respuesta a los problemas particulares que se presenten en el desarrollo de la expresión escrita y la comprensión lectora.

En el libro se encuentran diferentes escritos, algunos hablan de cosas que hay en la comunidad, otros relatan las costumbres, fiestas y leyendas.

Su elaboración estuvo a cargo de profesores indígenas con experiencia en la enseñanza de la lengua que el libro aborda, así como con conocimiento de la cultura de las comunidades que hablan dicha lengua. Los autores consideraron el enfoque comunicativo propuesto para la enseñanza de las lenguas en el Plan y Programas de Estudio para la Educación Primaria 1993.

El libro podrá ser enriquecido a partir de las observaciones y consideraciones que profesores, padres de familia, comunidades y organizaciones civiles indígenas, realicen acerca del lenguaje utilizado, los contenidos, las ilustraciones, el formato y la presentación.

Na Ndatu'un

Ña yo'o kúu tutu tu'un savi ña kuva'a xa'a no kuachi no ka'vi kuiya uni ña primaria ña kundaa ñini-no ña kuni ñu'un-na tu'un-na chi ña síkua'a-no kúu ña kutuva'a va'a-na,

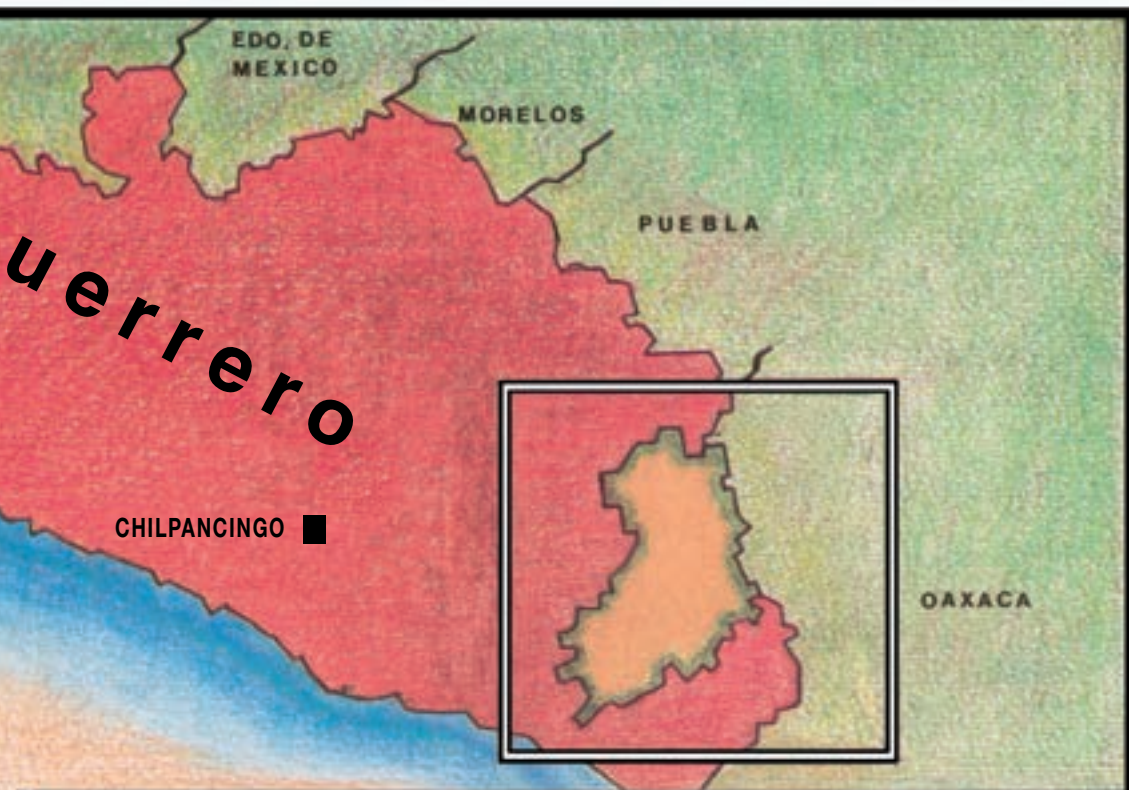
Ña tutu yo'o kúu ña ke'e no sina'an no tu'va va'a xa'a ña yiyo ñoo-na, Ña tutu yo'o kuva'a ña ta'an kachi tutu ndayi ña kuiya 1993, chi yíyo kua'a tutu xaa ña nándaxin, ña xíni ñu'un ña ka'vi no kuachi ta ña kan va'a kundichi-na,

Tutu yo'o xikundu'u, kúu ndayi nduva'a ni'in ña, ña síkua'a no vali xi'in ndi'i ña kumani noo-na ñuu-na,

Ña ká' an no sína'an, no yiva sil no ñuu, ta noo nakuta'an ti'vi ñuu-yo, ñii ña va'a kúu ña, ña ka'an no yo'o, ta va'a nduva'a tutu yo'o.

Taxa'vi ña'an no sína'an xi'in no yiva si'i, ña chindiee ta'an-na ña nduva'a tutu tu'un savi yo'o, ña ka'vi no kuachi ña kuiya uni, chi vii na koo-ña.

INDICE

Ña kumi Tutu yo'o

LECCIÓN		PÁGINA
1	Mii k̄ixi-yo	12
2	Na Savi kúu-yo	20
3	Ñu'un Xi'in Taa	28
4	Ñuu Savi	36
5	Na X̄akin Ñuu Savi	44
6	Ta Xixa'nda CHIñu Ñuu Savi	52
7	Ñuu Nuū Yíyo Na Savi Ta'an-yo	60
8	Ña Xíni Na Savi	68
9	Kivi K̄ixaa Na CHopi	76
10	Na NDichi Ndaku Ñini Yíyo Ñuu Savi	84
11	Ña Nítu'un Na Ñuu Yitia Savi	92
12	Ña Sama Nuū Ñii, Ñii Ñuu	100

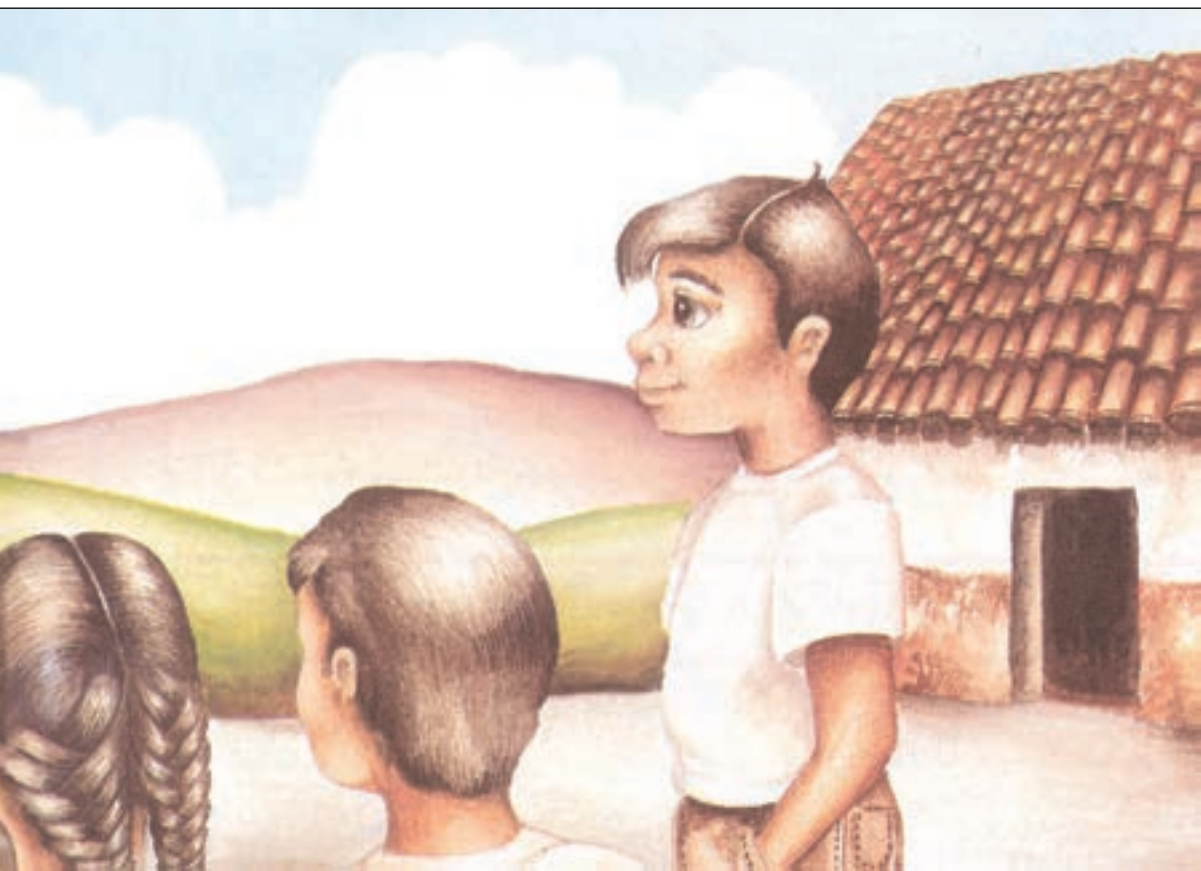
LECCIÓN		PÁGINA
13	Yíyo Yu'u-yo Xi'in Na Ñinka Ñuu	108
14	Ñuu-i	116
15	Ñuu-yo	124
16	Na Ve'e-yo	132
17	CHIñu Ñuu	140
18	Viko Ka'nu Kana Ñuu	148
19	Na CHIñu Ñuu	156
20	Kivi Sáma Na CHIñu	164
21	Tutu NDayi Ñuu Ko'yo	172
22	Tutu Ñuu Savi	180
23	Ña Kuika Ñuu	188
24	Ñuu Savi Ta Ñuu Sa'an	196

Mii Kìxi-yo

Saa kachi-na nìxiyo xina'an, nítu'un-na xi-in-yo kivi xíkoo Ñuu Savi, nìxiyo yovi yitun na'nu, yu'u yita ñuu nani Apoala k̄indoo vitin Ñuu Nduva, nda'a yitun yo'o kaku yovi na yivi, ñii taa ta ñii ña'an, xa'nu-na saa kixa'a kaku se'e-na ñakan nixina-yo na ka'an tu'un savi yíyo vitin.

Nítu'un na xikua'a xi'in-yo, ña tu'un savi ká'an-yo vitin ña yo'o kúu ña kuta'vi-yo, kuni ñu'un-yo, ka'an-yo xi'in ta'an-yo, ña kundaa ñini ndi'i-yo yoo kúu ña kuni-yo.

Yíyo ka ña nítu'un yiva-yo xi'in-yo, tan kúu ña yo'o kúu:
Savi, Ñu'un, Tachi, NDikandii, Yoo, ndi'i ña yo'o kúu
Yi'ya-yo káchi-na nda kivi kaa kañu'un-na Ñu'un chi
Ñu'un kúu ña sínisaa Ñuyivi, ñakan kana ña xíxi-yo, ta
tachi kúu ña níki'in-yo ta va'a táku-yo.

Kivi xíkoo ndi'in nuu ña'an, sondi'i, níki'in xini-na xíni
ñu'un koo ñii taa, ta kuni'in yichi ñuu-na, ta yo'o kúu ta
CHIñu, ta xini ñu'un kuni'in-ra ñii tatun, ña kundaa ñini-
na kúu-ra ta CHIñu a Yiva Si'i ñuu.

Ña kundaa ñini-yo ña ká vi-yo.

- Ka'vi xi'in na kuachi ta'an-un, ña ka'vi-un.
- Ndaka tu'un xi'in ta'an-ndo, yoo kúu ña kundaa
- ñini-ndo ña ka'vi-ndo.
- Mii chi kee-yo na savi káchi ña ka'vi-ndo.
- An yíyo na xikua'a ñuu-un, na nífu'un xa'a na savi mii chi kixi-yo.
- Mii kíndoo ñuu nani Apoala.

Yo'o taa-un ña kundaa ñini-un ña ka'vi-un.

Ka'vi kivi ndioxi na savi.

Si'va ká'an-yo

Ta ká'an Ña xíni so'o
Xíni ñu'un síkua'a-yo nitu'un-yo, ñii, ñii yo ka'an

Ta xíni so'o Ñá ká'an

NDi'i yivi kutoo nitu'un xi'in ta'an.
Ña yo'ó ñit'uún ovi ná kuachi si'i

Julia: Livi ní xiyo o xaa-i.
Lola: Yoo sata xiyo-un.
Julia: Yiva i sata ña.
Lola: Mii sata-ra ña.
Julia: Ve'e tienda ta tata Antonio.

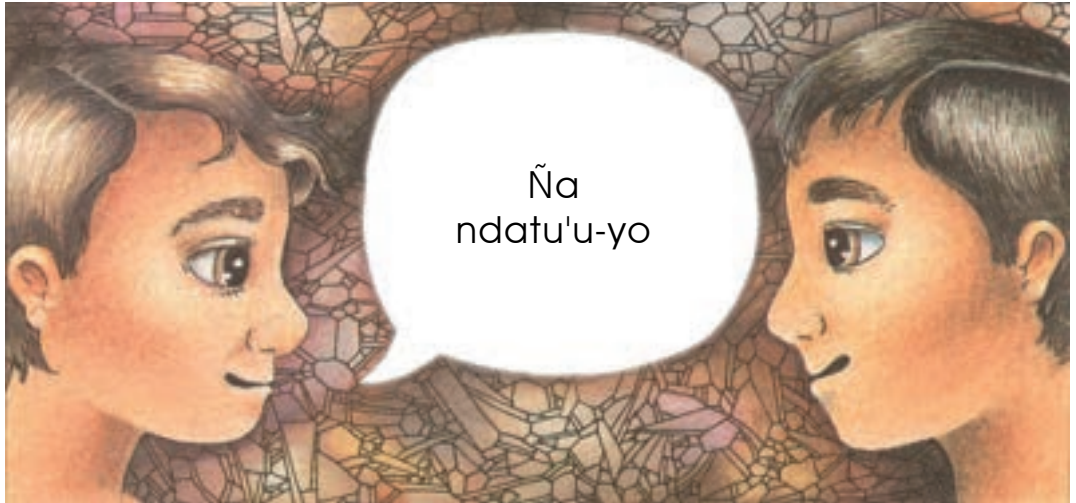
Vitin taa-un nisaa yichi ñika'an ñii, ñii ná kuachi yo'o
Julia _____ Lola _____

Kundoo to'o-yo ka'an-yo, chi saa kuni so'o-na yoo kúu-ña káchi-yo, chi kivi ñii siso ká'an-yo, un kivi kuni so'o-yo, yoo kúu-ña káchi-na.

Yo'o taa-un mii chi kixi-na Savi

Yo'o ka'an ñii, ñii-ndo, ña xini-ndo, an ña nitu'un yiva-ndo, xi'in-ndo, mii chi kee-no savi, ta un vasa xini-ndo, ndaka tu-un-ndo yiva-ndo, xa'a ñuu-ndo, nisaa kuu xikoo ñuu-ndo.

Ta ká'an

Ta xini so'o

P- An xini-un mii chi kixi-na Savi.

R- Un vasa xini-i mii chi kixi-na.

P- An un vasa ñikundaa ñini-un ña ka'vi-un.

R- Ña ka vi-i káchi saa, chi Ñuu Apoala kixi-yo che

P- Mii chi níkaa Ñuu Apoala.

R- CHI Ñuu NDUva níkaa-ña káchi-na

Nítu'un-na, xa'a-na savi, yiyo xa'ñu nuu nixiyo-na, kan kúu ña nani Monte Albán, ña kana kaa chi kua'an Ñuu NDUva, yo'o x̣indoo-na Savi ta'an-yo káchi-na.

NDaka tu'un-ndo yiva-ndo a xii-ndo, a na xikua'a ñuu-ndo, na nitu'un-na xi'in-ndo xa'a ñuu-ndo, an yíyo Nuu Yii ñuu-ndo, nuu xíka-na ndiki-na ña kuika a nuu níkuati-na xa'a-na, ta yíyo-ña, sínana-ña yo'o.

NDi'i N̄uu Savi táva Viko Savi, ña táva-na viko xi'na ká'an ta'an na CHIñu, yoo kúu ta kuu mayordomo, nduxa xini ñu'un tava-na viko, chi ta un tava-na viko, yíyo tava-ra kue'e xi'in ñuu, ta xa'a-ña yo'o na ve'e mayordomo ka'an ta'an nisaa kakin-na viko.

Taa nisaa kána Viko Savi ñuu-un.

Na Savi Kúu-yo

Yíyo ñii ñuu savi, ña nani CHuta, saa ka'an-yo kivi ñuu yo'o xíni-yo xa kua'a ní kuiya kúu-ña kixaa na chopi. Ta na yo-o kivi kixaa-na, un nixiin-na ka'an-yo tu'un-yo, chi sava-yo un vasa ka'an ndinu'un ka-yo tu'un-yo chi tu'un CHuta un koo-ña káchi-ña xi'in-yo, ñakan xíni ñu'un naki'in-yo xa'a tu'un-yo ña nduu ndaku-ña, ña Ñuu CHuta yo'o ma'ñu ñuu yá'a yita tan káa yichi káa-ña, ñakan ka'án-yo, va nani-ña Ñuu Yichi Yuta.

Yíyo ní tu'un sáma, chi kua'a ní na savi yíyo, xa siin, xa siin ká'an-yo, sava-yo káchi yita, yuta, yute, yutsa xi'in "ita" ta saa ka'an-yo kivi ñinka, nda ndaa ka ña ka'an-yo xa'a.

Kua'a ní kúu ñuu savi, yíyo ñuu savi ndíkun ndaa Estado Yuta NDio'o (Puebla) Ñuu NDuva (Oaxaca), Estado Veracruz, vitin xa kua'a ní na savi kée kua'an Estado California, kée-na kua'an-na ndíki-na chiñu, chi kan xini-na yíyo chiñu, ñakan kúu-ña, un xiin ka-na ndikona ñuu-na chi va'a ní ndóo-na kan.

NDatu'un na xa'a Ñuu
CHuta, yo'o n̄ixiyo ta gene
ral Vicente Guerrero, kivi
n̄ixiyo kuachi xa'a ña koo
mií-yo a libre, n̄ixaa ñii kivi
ndi'i kaa tuxii-ra, saa
n̄ika'an-ra xi'in na Ñuu
CHuta yo'o, na taxi-na kaa

ve'e ñu'un nda'a-ra, ña kasava'a-ra kaa tuxii-ra, ta kachi
ra xi' in-na, un kundini-ndo xa'a kaa ve'e ñu'un-ndo, na
ndi'i kuachi saa, kuu ña kasa ndivi-yo xa'a ña
mii-ndo kachi kúu ña kúni-ndo xa'a kaa-ndo, ta taxi-ra ñii
tutu nuu kani-ra nda'a-ra a firma-ra, tutu yo'o yíyo ña ve'e
chiñu nda vitin.

Sínana ñii xiña a lugar ña xini-un, yoo kúu ña kuu a ña
yíyo yatin ñuu-un, ta ka'yi-un ndi-i ña xini-un xa'a ña.

NDi'i-yo xini, yíyo ñii kiti ti xini ñu'un nuu-yo, ta yuku ndóo-yo xini ñu'un-ri nuu-yo, ta ñuu ndóo-yo saa ni xini ñu'un-ri; kiti ka'an-yo xa'a yo'o kúu ti tina: yíyo kua'a ní nuu xini ñu'un rí, sivi-ri ndáa ve'e, sivi-ri ndáa kiti; sava-rí

va'a tíin leko, tíin yusu. Va'a ni xini so'o-rí ñuu, kivi xíka kiti a yivi.

Va'a ní xitin sava-ri ndiki-ri leko. yíyo kua'a ní nuu kúu tina, saba-rí va'a ní ni'in yichi na kuaa ña kaka na; ñakán kúu ña xini ñu'un kundaa-yo tina, na un káni-yo ri, ta kúmi-yo ri.

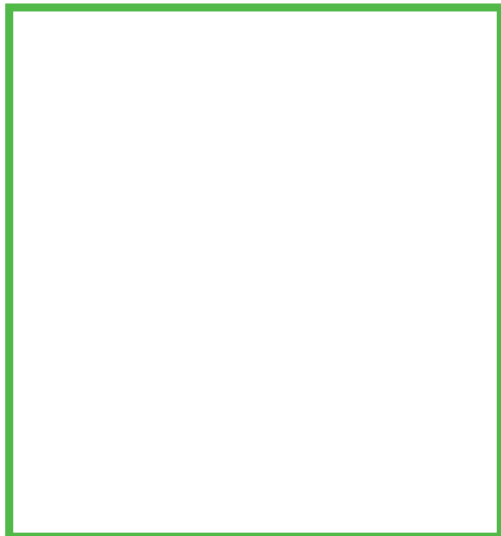
Sínana yo'o, ñii kiti, ti kúni-un, ta taa-un mii xini ñu'un ri nuu-yo, mii-un xini a ti kúmi leke a ti un koo leke ka'an-un xa'a.

Na kutaku-yo, ndi'i-yo
xíni ñu'un kasa chiñu, un kivi
kundoo mii-yo, ta kachiñu-yo,
sava-yo xíni ñu'un yata, ta
yata yo'o yíyo kua'a xiña nu,
ña kumi nu kuu: ñii timón, ñii
clavija, ñii tilera, ñii so'o lo'o, ñii
so'o ka'nu, ñii kaa a

reja, ovi a uni kuña. Ña tjin timón xíni ñu'un kaan ovi
yavi, ñii yavi nuu ki'vi xa'a nu, ñii yavi nuu ki'vi tilera, chi
tun yo'o kúu tun tíin timón, xíni ñu'ún kuni-yo ndasaa
kaa chi sava tívi nu, ta un vasa ti'va-yo sínda'a-yo nu,
chi un vasa xíni-yo ndasaa kaa-nu.

Yo'o sínana-un ñii nda'a chiñu ña xíni ñu'un nuu yo
kachiñu-yo, ta taa-un ndasaa káa-ña.

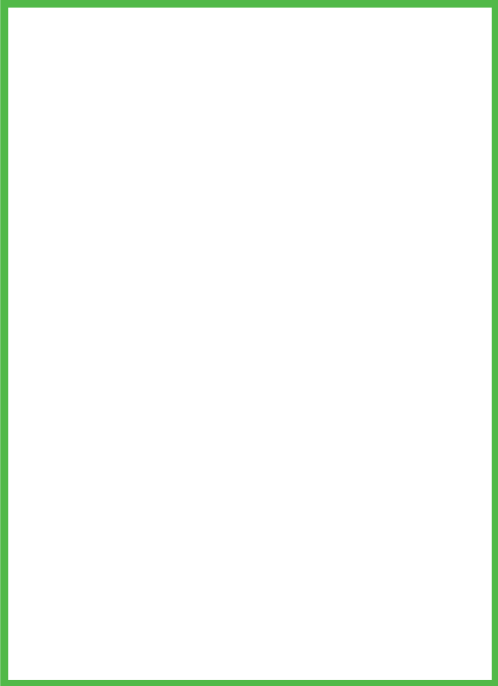
Nítu'un historia, kivi kúni-yo ka'vi-yo, un koo ña tindaa mii-yo, saa kisa ta Benito Juarez nindoo ndá'vi-ra, kivi nixi'i yiva ra, ta si'i-ra, niki'in xito-ra ra: nixika-ra xindaara ndikachi sana xito-ra, ñii kivi niki'vi ndikachi xaxi-ri yutu ñakan niyi'vi-ra xinu-ra kua'an-ra ñuu NDuva, yo'o ndani'in-ra ki'va-ra saa kixa'a-ra ká'vi-ra, nixinu-ra kuu-ra licenciado, xikuu-ra Gobernador sondi'i-xikuu-ra Presidente República.

Yo'o taa-un ña xini-un, yoo kúu ta kana ndichi ñuu-un ta nda chiñu kí'e-ra a kasa ndivi-ra ñuu-un.

Nuu ndóo-yo na savi, ndi'i-yo xini nisaa káa, kua'a ní ñuu ndóo yuku na'nu, kava na'nu, kandika yuku, chi'ma ta'ma, xini yuku, sava ñuu kindoo yoso. Ñuu yíyo yukú na'nu a kava na'nu, ña yo'o kúu ña un kivi ki'vi carretera, hospital, ñu'un, tikuii, kua'a ní ka kuiya ya'a saa xaa carretera; nd'o ní na ñuu ndóo yo'o chi xika ní ña kuiko na ña'an kuxi-na.

Yo'o sínana-un ta ka'yi-un nisaa káa ñuu-un.

Latun ní káa ñuu-yo
kivi kana viko, chi
yíyo kua'a ní ña'an
kaxi-yo yiyo kua'a ní
ña koto nde'e-yo, yíyo
toro, yíyo yaa tixa'a, yíyo
castillo, yíyo maroma,
ndi'i na ñuu kúsii ñini chi
sava na xíko, sava na
sáta, sava na xíka xíto

nde'é; sava na xáxi kui'i, sava na xíka tixa'a nuu tívi na
música, sava na xíka sásiki tinduu a pelota.

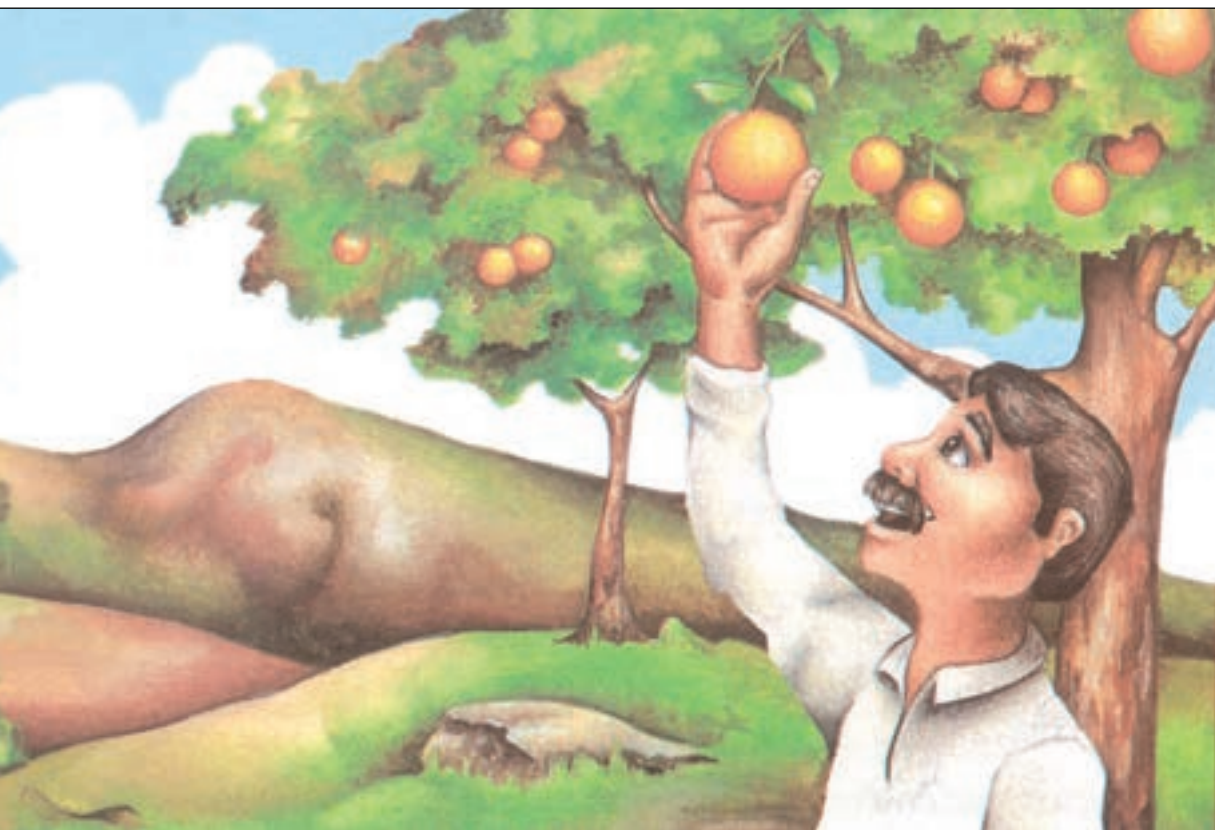
Yo'o ka'an-un nda viko kúu ña kana ñuu-un ta
ka'yi-un, yoo kúu ña yíyo kivi kana viko.

Ñu'un Xi'in Taa

Ta un koo ñu'un, un kivi kutaku ndi'i-yo, táku-yo, chi ndi'i-ña kúni-yo kaxi-yo, ndi-i ña kúni-yo, nuu ñu'un kána ndi'i ña sava na xikua'a ñuu-yo, kasa to'o ní-na ñu'un, ta na kuxi kúu-na, ta na ko'o kúu-na, xi'na níkuati-na nuu ñu'un, ká'an-na xi'in-ña, na un kasa-ña kue'e xi'in - na, un koo ña kúmani nuu-yo.

NDi'i nuu ña'an kána nuu ñu'un, kána kui'i, nuni, nduchi, yikin, tikuii, kaa kuaan, petróleo, ndi'i ña'an kée nuu ñu'un, un koo ña kasa mani nuu-yo, va'a ní ñu'un chi taxi-ña ndi'i ña kúni-yo.

Ñakan káchi-na, si'i-yo kúu ñu'un, chi táxi-ña ndi'i ña xáxi-yo ñakan táku-yo, na un kasa ndiva'a-yo xi'in ñu'un.

Xíni ñu'un kundaa-yo ña, na un ka'nda ka-yo yitnu, na un ka'nda ndoso ní-yo yuku kivi kuva'a yichi carro, chi vaxi kivi un kuun ka savi, ta xa'nda ní-yo yitnu, un kana tikuii ko'o-yo, kuyanda ñu'un ta ndi'i xa'a ndi'i kiti.

Xíni ñu'un ka'an ta'an-yo, xi'in-na ñuu-yo, na un xíko-na toxa a yiti nuu ta sáta yuku, chi un vasa ndini ta yo'o, ñii kachi kug'an-ra xa'nda-ra nu na'nu, nu kuachi, chi mii-yo na ñuu kundo'o ñini-yo vaxi kivi.

Taa ña kundaa ñini-un ña ka'vi-un

1.- " Yoo " táxi ña xíxi-yo.

2.- " Yoo " kúu ña káchi na xikua'a xa'a ñu'un

3.- " Yoo " kúu ña kana nuu ñu'un

4.- "Achun" xini ñu'un kundaa-yo ta kasa to'o-yo ñu'un

5.- "Achun" káchi na si'í-yo kúu ñu'un

Taa tu'un ndichi ndasaa nakuatu-na xi'in ñu'un a savi.

Tu'un nduvi

Ñu'un ñu'un mii-i, ñu'un xini kaku-i
un vasa xini-un ndasaa kuni-i yo'o
kuni ní-i yo'o, chi xa'a yo'o táku-i
kua'a ní na'an un vása xini ndasaa ya'vi-un.
va'a ní-un xí'ín-i.

Ndinu'un yo'o kúu si'i-i
chi yo'o taxi nuni, yo'o taxi nduchi
yo'o taxi ñii, yo'o taxi ya'a
yo'o taxi yiva, yo'o taxi tikachí
yo'o taxi tachi niki'in nima-i.

Kivi xa kixaa kivi kivi-i
yo'o niki'in-i, nichikaa-un tixin-un.
ña kundi'i-i kusin-i xí'ín-un.
numi-un yi'i, ta numi-i yo'o,
nda xa'a ñuu yivi.

Tu'un ña ndaka tu'un-yo.

- Livi ní ká'an ndoso-yo tu'un savi.

- Yoo ti'va ká'an doso tu'un savi.

- An ñu'un taxi ña xíxi-yo.

- Mii kána ña xáxi-yo ta kivi kua'nu-yo.

- An va'a ní ñini ñu'un chi táxi ña ña'an kaxi-yo.

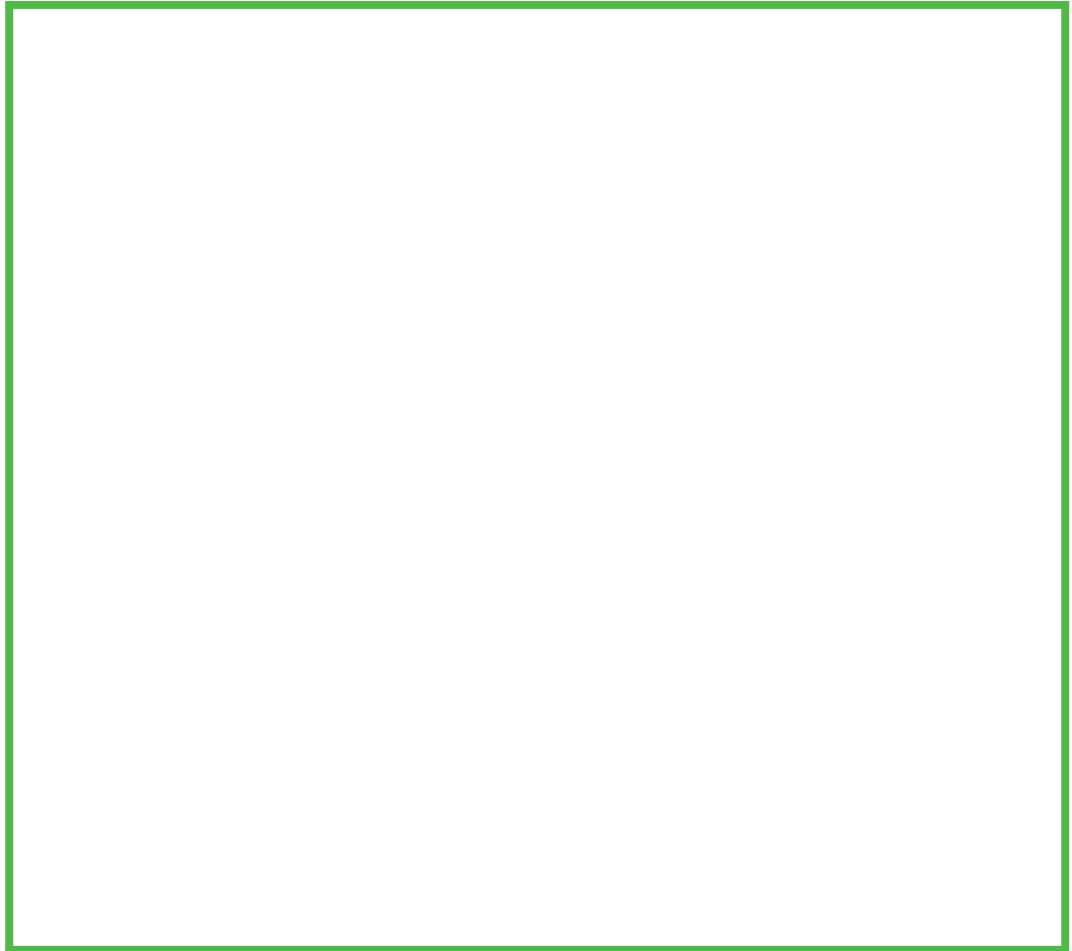
Tu'un ká'an ña yi'vi-yo.

- Koto koo kínuu sata yuu ñaa.
- Kasa kuenda tsi'ma vaxi kaa.
- Koto yíyo ní kaa.

Taa tu'un ká'an kivi yi'vi yo'o.

NDi'i-yo xíni mii yíyo ñuu-yo ta un vasa xíni-yo, ama xákin-na ña, ndaa ñuu kúu ña ndaka ta'an xi'in-ña, nisaa yivi kúmi ñuu-yo, nisaa nani yuku yíyo ñuu-yo, nisaa nani cabecera ndíkun ndaa ñuu-yo, nísaa nani Ñuu ka'nu a Estado-yo, ndi'i ña yo'o xini ñu'un ka'vi yo. CHI sava yichi ndaka tu'un-na, ta un vasa xíni-yo ndakuiin-yo yu'u-na.

Sínana ñuu-un yo'o, ta ka'yi-un kivi ñuu ndaka ta'an xi'in-ña.

Ñuu Savi

Nítun'un na savi kivi nìxikoo ñuu un nìxiyo ndivi, ni ñuu, naa ndinu'un nìxikaa, nina tikuii níxiyo, sondí'i kaku yovi NDioxi, ñii NDioxi xìnani ÑII YUSU A SIERVO, ta xìkachi-na xi'in-ra KOO TI NDIKA'A, ta ñá NDioxi si'i xìnani YUSU KOO TI KUIIN, na yo'o xìkuu ndioxi na savi xina'an, na xàkin ñii kava chee, xini kava chee siva'a-na ñii ve'e ta xini ve'e yo'o chinuu-na ñii hacha, chi nuu xiin chind'i-na chi ninu, ta nuu hacha yo'o nìxiyo ñuu ndivi, yuu chee yo'o ká'an-na savi kivi nuu nìxiyo ñuu ndivi.

Yo'o kúu-ña nuu nìxiyo ndi'i ña'an nuu xìndoo na savi,

na ndioxi yovi ká'an-yo xa'a, kaku yovi se'e-na, ñii taa
ta ñii ña'an, ta taa x̣inani TACHI TA ÑII KOO, ñá ña'an
x̣inani TACHI ÑII KAVA, Ta taa nduu-ra TASI, ta ñá ndioxi
nduu-ñá ñii kiti lo'o, ta káa KOO xikaa-ñá ta x̣ikumi-ri
ndixin-ri ta x̣indachi-ri nii xiña, x̣indava-ri nuu kava,
x̣indachi-ri nama ve'e.

NDuu ndioxi yo'o kiti, ña kundaa ñini-na, xa'nda-na
chiñu, ñixina kua'a se'e-na, ñakan ndatu'un-na, na yo'o
kúu-na x̣akin ñuu savi.

Yíyo tu'un a **cuento** nuu sikua'a-yo consejo, Sava yichi xákundaa-yo yivi, chi ka'án-yo, ña káchi-yo kúu ña va'a ña ndaa, ña ndixa, ndichi ní yo ka'án-yo, ta un vasa ndixa kúu-ña, chi sava yichi nda na vali taxi yichi nuu-yo. Yo'o yíyo nii **cuento** na ka'vi-yo kundaa ñini-yo.

Cuento ndikondo xi'in ti ñukuii

Ñii kivi ndakita'an ti ñukuii xi'in ti ndikondo yu'u yita, chindee ta'an-ri, yoo kúu ña kása-un kindi'i-un yo'o kachi ti ñukuii xi'in ti ndikondo, yo'o kíndi'i-i xáxi-i ndikuiin vali xíka yo'o kachi tí ndikondo, xíni so'o-i va'a ní ká'an-na xa'a yo'o ti ñukuii kani, kani si'ma kani, kani yiki yu'u, va'a ní-i chi un kivi kama kunu-i, ndava-i chi vali ní xa'a-i; an saa káchi-na xa'a-i, un ndixa kachi ti ñukuii. ndakuiin-ri. Na koto ndoso ta'an-yo saa kundaa ñini-yo yoo kama ka xínu kachi tí ndikondo, va'a kachi tí ñukuii, yo'o kunu yu'u yita ta yi'i kunu nuu tikuii kachi ti ndikondo, va'a va kachi tí ñukuii.

Kixa'a ovi saa-ri xinu-ri, xinu-ri ñi'i kani va'a xikundichi ti ñukuii, ninda'yi-ri, mii vaxi-un ndikondo lo'o, croa, croa, croa kachi ndikondo ndakuiin-ri xíka va'a ka kinuu-ri kua'an-ri nuu yita, tiki kixa'a ñukuii xínu-ri ndatu-ri ni'in-ri ti ndikondo nda keta nuu yaa-ri, un vasa nakundee-ri kunu-ri xi'in ti ndikondo, Nda ñii kivi un kasa siki-yo ñinka yivi koto ndo'o-yo tan ndo'ó ti ñuukuii xi'in ti ndikondo.

Kivi ká'an-yo a taa-yo tu'un savi yíyo tu'un ña ñii tachi a sílaba, ña ñii tachi kúu ña yo'o:

ñuu koo yuu yaa nii

Saa ñii ndootoo tiin

Kuee tiuun xaa soo taa

Taa tu'un ña ñii tachi nuu kuni ñu'un-un letra yo'o:

nd _____

x _____

v _____

s _____

Ka'yi tu'un kivi ká'an-yo, ta'nu ndoso tu'un-yo tan yíyo
tu'un xito-un yo'o.

Koo	ko'o	yuu	yu'u
kuun	ku'un	vee	ve'e
yaa	ya'a	xii	xi'i
too	___	yii	___
na'an	___	___	sii
___	nda'a	nii	___
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

Yo'vi ní ña kundaa ñini-yo, xa'a ñuu-yo, kua'a ní-yo un vasa xíni, ama xakin-na ñuu-yo, yoo xakin ñuu-yo, míi chi kixi na xakin ñuu-yo.

Xini ñu'un kundaa ñini-yo xa'a ñuu, nuu kaku-yo; ndaka tu'un-un ta sína'an yo'o, an xíni-ra historia ñuu-un, ta un vasa xíni-ra, xini ñu'un ka'an ta'an-un xi'in compañero-un, ña ku'un-ndo ndaka tu'un-ndo na xikua'a ñuu-ndo; ña nitu'un-na xi'in-ndo, taa-ndo ña yo'o:

Nindiki tu'un nuu yíyo ovi vocal:

Tu'un savi ña ka'an-yo, yíyo kua'a ní nuu ka'an-na ña, siin káa nuu ndóo ñii, ñii-yo, ñakan sama tu'un-yo, siin káa chi kua'an Itia Ta'nu, siin káa chi kua'an Ñu'ún NDiví, siin káa chi kua'an Ita Kuaan, siin káa chi kua'an Ñuu Kutio; yo'vi ní ña un tí'va-yo ka'an-yo, chi sama tu'un, yiyo kindiva'a-yo ta ka'an yo tu'un ñuu-yo xi'in ñinka ñuu, ñakan xini ñu'un síkua'a-yo ka'an-yo tan ka'an-na, saa ka'an-yo.

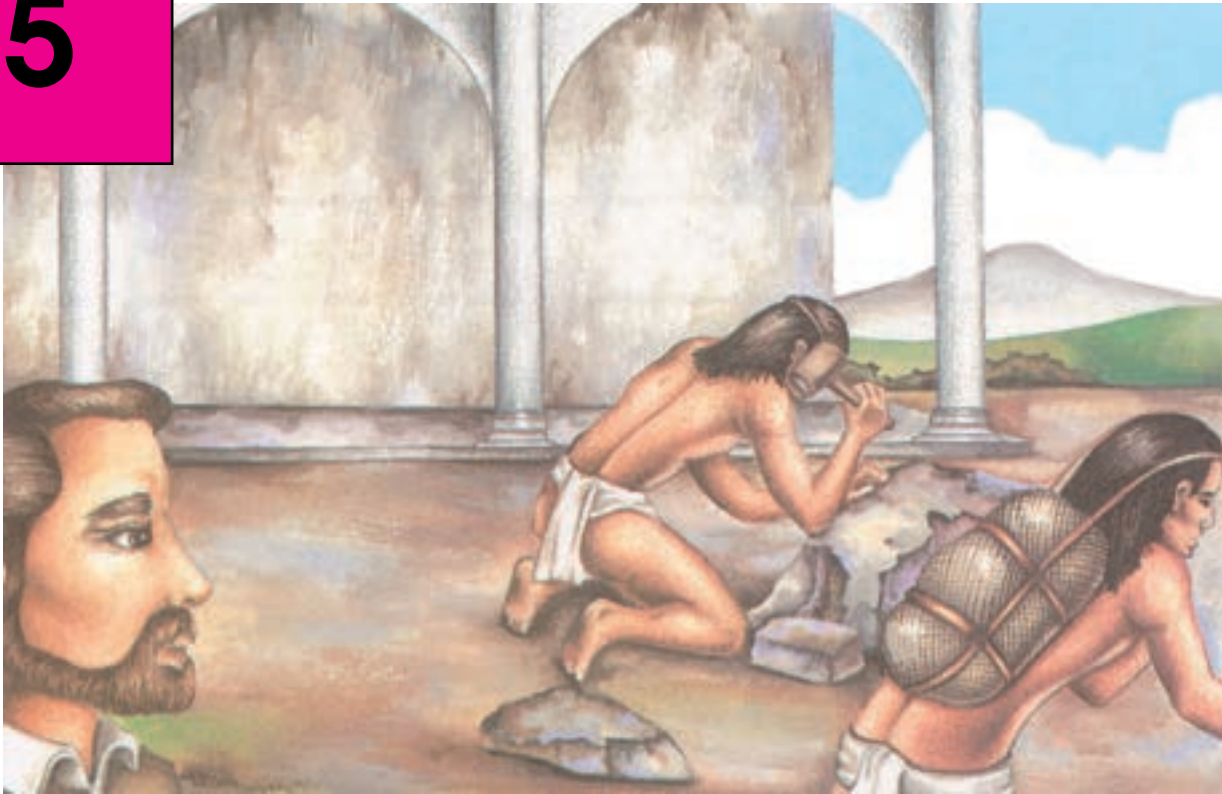
Yo'o taa-un tu-un ña kúmi vocal xa'nda ndoso, ña kúmi ña ka'vi-un yo'o.

Sínana yo'o ndasaa káa ñuu-un.

NDi'i ñuu ña xukundoo xina'an, ndi'i-na xika'vi ña'an, kiti ve'e, yivi, xu'un, na savi yiva si'i-yo ña número na xikuu ña yo'o.

Si'va nixiyo-ña	xindaa ya'vi-ña
•	ñii
••	yovi
•••	uni
••••	kumi
_____	u'un
• _____	iñu
•• _____	uxa
••• _____	una
•••• _____	ñii
=====	uxi
=====	xa'un

Ndaka tu'un ta sína'an yo'o a na xikua'a na nika'an-na nisaa xika'vi-na xu'un xina'an.

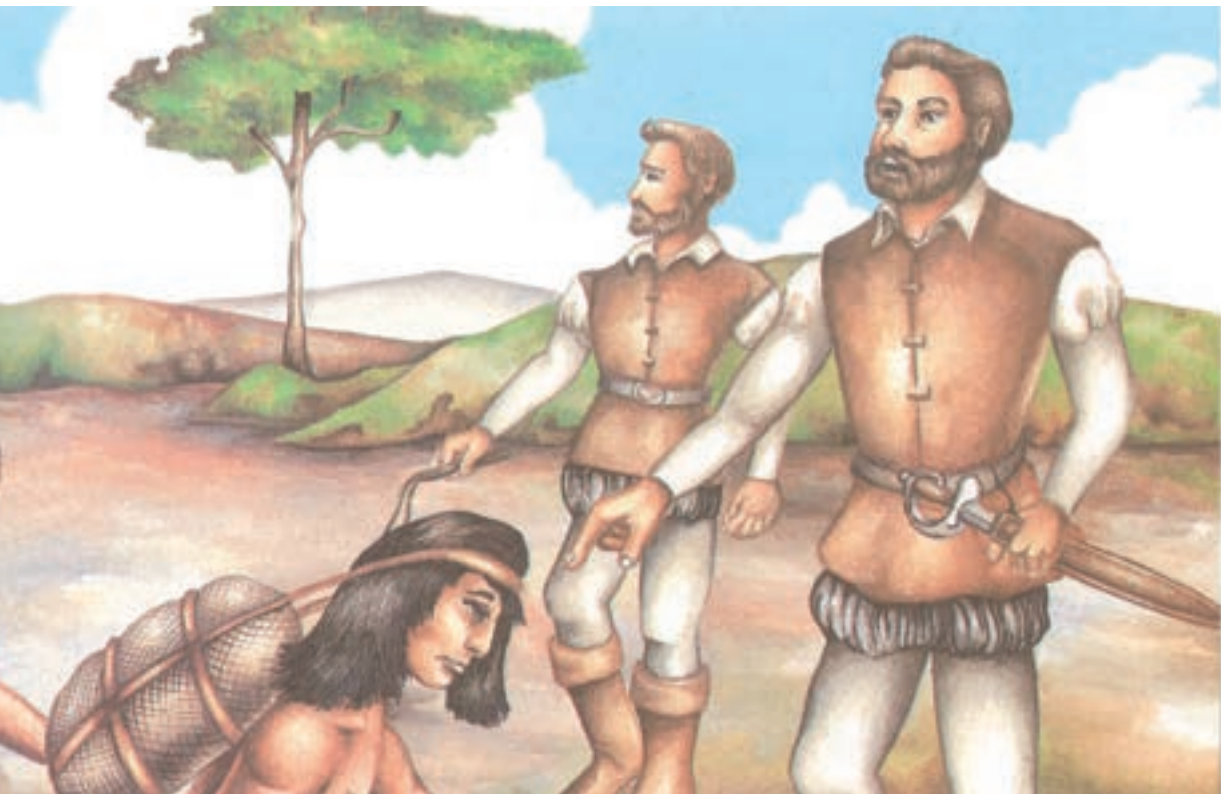

Na Xakin Ñuu Savi

Nítu'un na ta'an-yo na savi, va'a ní nixindoo-na xina'an chi un nixiyo kue'e ñakan kua'a ni xikuu-na, kua'a ni nuu ña'an xikumi-na, nixiyo ka'nu-na, un vasa nixiyo-na tan ndóo-yo vitin, siin xindoo-na, siin xindixi-na, siin xixiko-na ña'an.

Xina'an un nixiyo ve'e ka'vi na kuachi, mii yiva-na xi'in si'i-na xisana'an ña'an ña ke'e-na chiñu ve'e-na ta saa chiñu yuku.

Na chopi kúu-na xikumi kuachi, kivi kixa'a ki'in na kue'e ta un koo na chopi yo'o níxixi ñuu-yo, va vii ka kundoo-yo.

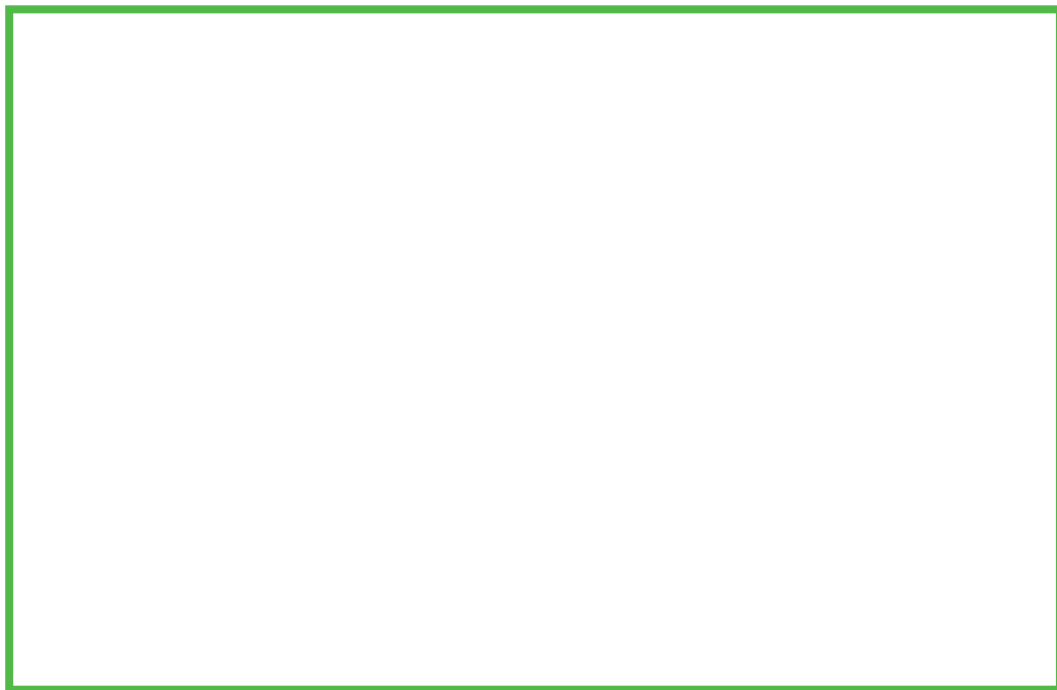

Kue'e ndaka na chopi kixaa-na kúu NDI'I TUUN, siin kúu
kue'e, siin kúu kuachi, siin kúu-ña ndee ní kisa chiñu-na,
ñakan kua'a ní yivi nixi'i xina'an.

Na savi, na nixiyo xina'an, va'a ní kisa chiñu-na kaa
kuaan a oro, ñu'un kixin, chi xi'in ña yo'o xike'e-na kisi
na'nu, kisi valí.

Na savi kúu-na xi'na kixa'a ká'yi tutu ndaya'vi ní nuu na
ñuu ña nani Códice.

Sínana yo'o, n̄saa ka'án-un, n̄xindoo na savi ta'an-yo
xina'an, ta taa-un ña xíka xini-un xa'a-na.

Xii-yo kúu na kachiñu kaa kuaan, ñu'un kixin, yoo kúu na kasa chiñu kaa kuaan.

Yoo kúu ka ña kasa chiñu xii-yo. _____

Nisaa nani kue'e kixi xi'in ta chopi. _____

Kivi ká'an-yo, yíyo yikun tu'un-yo yíyo tuni ña, un kúndaa ñini-yo ta ká'an kivi-yo; yíyo tu'un ña ká'an, ña ké'e ña nani sujeto, ta yíyo tu'un ka'an ndaa a ña ka'an, yoo kúu ña ké'e yivi a kiti, tu'un yo'o nani predicado.

Nitava ña kúu sujeto, nitava ña kúu predicado yo'o.

Ta chopi kixi xi'in kue'e ndi'i tuun.

Yíyo ña'an xíni ñu'un tiso-yo nuu tutu kivi ká'an-yo, ña vivíi koo, ña kundaa ñini-yo, kunda'vi ña ká'an-yo xa'a, ña yo'o nani tuni a coma (,) tan yíyo tu'un yo'o:

Na savi nixiyo xina'an kasa chiñu na: Kaa kuaan, ñu'un kixin, yuu ta'ya jade.

Yiva-i kúmi: sindiki tixu'u, ndidkachi, kiti va'a, burro ta kuayi.

Yo'o yíyo nuu chinuu-un coma nuu kasamani ña.

Kuni nixa'an sii nakuachi xi'in maestro-na yuku:

Nixa'an ñá Maria nixa'an ñá Julia nixa'an ñá Margarita nixa'an ta Pedro nixa'an ta Lencho; kaan şisiki ní-na.

Ña kunaa-na ndava na yo'o ndava na kaa ndaa na kaa sondi'i xg'mi na ñu'un na kundoo-na kuxi-na kua'a ní kui'i nixa'an nixa'an ndika ndika kua'a laxa lima limón vixi koxi mango ndoko.

Kivi kixaa na chopi Ñuu Ko'yo, ndee ní sindo'o na, na yivi ñuu-yo, chi kasa nduxa-ra xi'in-na, ña kachiñu na ñu'un ta ña ndee ní kachiñu-na ñakán kúu ña kua'a ní na ni'xi' chi ñikundee-na kachiñu-na ndiva'a ni kisa-na xi'in-na ñakan un vasa ñikundee-na.

Un vasa ni xindini-ra xa'a-na, ña kutatan-na, tan yíyo kiti, saa ni'xiyo-na; 300 kuiya ndo'o na nda ni'xaa ñii kivi un vasa ni'ta'an ñini ta tata sutu Miguel Hidalgo kuiya 1810, kana-ra ña tava-ra ñii misa, xa'un ñii xíka yoo septiembre, misa yo'o kachi ta sutu xi'in-na, xa kixaa kivi ndani'in-yo xini yo, na un kása ndiva'a ní ka ta chopi xi'in-yo, na ndini'in yo xini-yo, un kivi ka kundoo-yo kachiñu kuxi ta chopi, xa'a ñakan táva-yo viko 16, xíka yoo septiembre, kuiya ta kuiya.

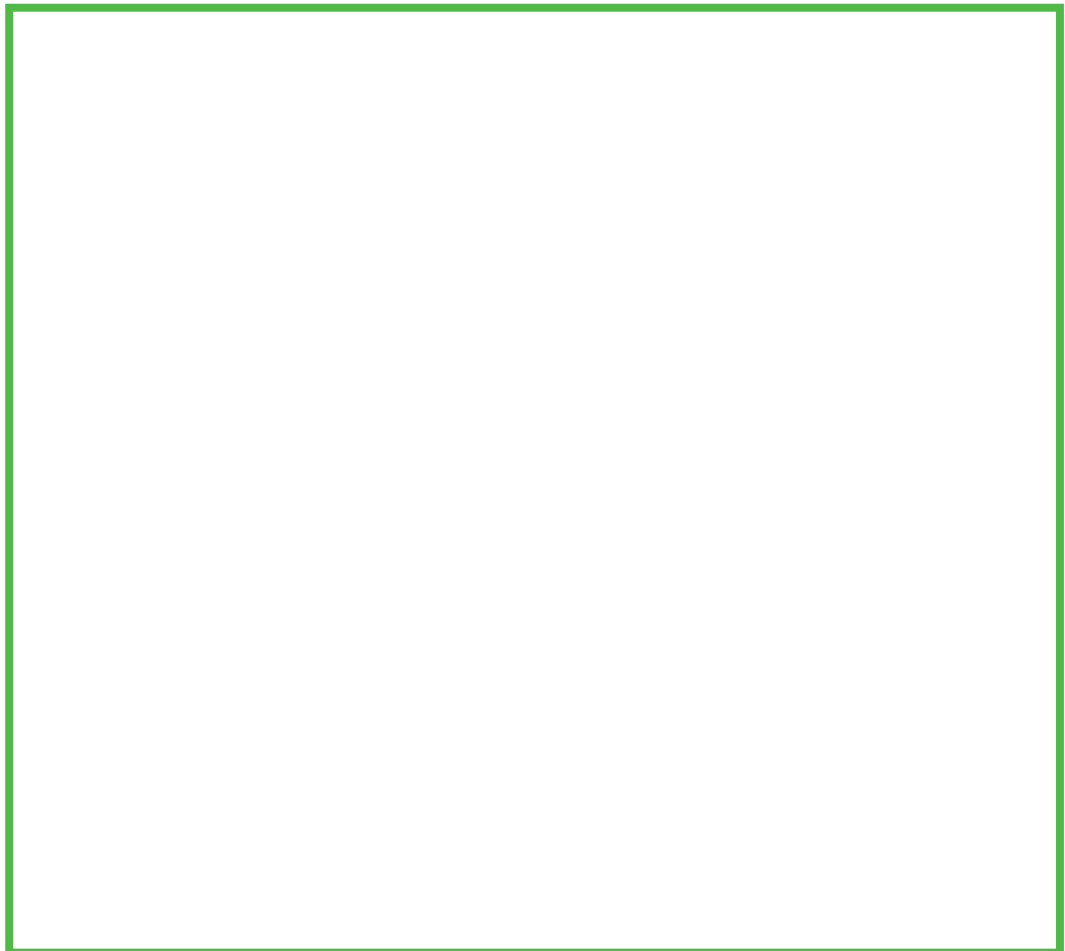
Ka'yi taku kua'a, nuu yíyo coma ña ka'vi-un yo'o

Ñii ñii Ñuu Ko'yo kana viko 16 xíka yoo septiembre, chi kivi yo'o nika'an-yo ña nikuita na ta'an-yo kanita'an-na xí'in ta chopi ña saña-ra yo, chi tan yíyo ta xinu'ni ndaa nixiyo-yo.

Kivi ndani'in na Ñuu Ko'yo kuachi, un vasa xikumi-na tuxii saa, xanita'an-na, so yuu, yitun, ñíí ndee; ña yo'o va x_u'un nda'a-na ta kundee-na x_anita'an-na xí'in ta chopi.

Sínana yo'o nisaa kása ndivi na ñuu-un kivi tava-na viko 16 yoo ñii a septiembre.

Viko ña kána 16 xíka yoo ñii a septiembre, saa kua'a ní xu'un xíni ñu'un yiva-yo, chi sata-ra tikoto-yo, nduxan-yo a zapato-yo.

Yo'o taa-un, yoo kúu ña sáta yiva-un ña xíni ñu'un nuu-un viko ña ká'an-yo xa'a yo'o; sondi'i tava-un cuenta ya'vi ñii, ñii ña.

Yo'o ka'yi-un nisaa kána viko 16 xíka yoo ñii a septiembre, yoo kúu na ndíso xi'in viko yo'o, ndaka tu'un-un nisaa xu'un tava ñii ñii-na.

Ta xixa'nda chiñu ñuu savi

Xa yata ní yíyo Ñuu Savi, nda vitin un vasa xíni-yo nisaa kuiya yíyo-yo, chi kivi xixaa na yivi na kee ñuu xiyo, kuiya 1492 xa ndóo-yo na savi saa, níka'an-yo kua'a ní yivi xikuu na Ñuu Ko'yo, nda vitin yíyo ka yovi xiko xa'un ñii tu'un Ñuu Ko'yo.

Nixiyo ta xixa'nda chiñu ñii, ñii ñuu, ta xixa'nda chiñu Ñuu Savi xínani Una Yusu Chiin Kuiin (Ocho Venado "Garra de Tigre"), yiva ta yo'o xínani U'un Koo Yichi (Cinco Lagarto), si'i-ra xínani Uxi Ñii Tikuii (Once Agua). Xíto-yo siin xínani na savi ta'an-yo, chi siin xika'vi-na kuiya, siin xika'vi-na kivi yoo.

Ta Una Yusu CHlin Kuiin kúu ta xixa'nda chiñu ñuu nani Ñuu Saa (Tututepec) ñuu yo'o nákaa-ña yatin ñu'un ndivi, chi kua'an Ñuu NDUva.

NDichi ní nixiyo ta Una Yusu CHlin Kuiin (Ocho Venado

“Garra de Tigre”), chi kundee-ra ki'in-ra kua'a ní ñuu, kundee-ra ki'in-ra Ñuu Tilantongo, xani ta'an-ra xi'in na ñani nda'vi-ra, xi'in ku'va nda'vi-ra, na xini, ñá nana Iño NDikoso “Señora Seis Mono”, ta tata Uxi Tina “Diez Perro”, ta tata Iño Ve'e “Seis Casa”, tiin-ra na xikuu-na preso, ta sondi'i xa'ni-ra na, nda ña Uxi Uni Koo “Trece Serpiente”, se'e yiva-ra xi'in-ñá yo'o Tinda'a-ra, Nixi'i-ra ñuu nani “Arbol, Río Papagayo”, yo'o niñu'un-ra ta un vasa xini-na xa'a-ra nda vitin.

Ndakuin ña ndáka tu'un yo'o.

- NDa kuiya kúu ña k̄i_xaa na chopi Ñuu Ko'yo.
-

- X̄ina'an kua'a ní tu'un n̄i_xiyo Ñuu Ko'yo, ndasaa ka tu'un yíyo vitin.
-

- NDi'i ñuu yíyo na xa'nda chiñu, nisaa x̄inani ta x̄ixa'nda chiñu Ñuu Savi.
-

- Nisaa x̄inani ñuu nuu n̄i_xiyo ta x̄ixa'nda chiñu Ñuu Savi.
-

NDaka tu'ún-un yiva-un a xii-un n̄isaa x̄inani ta x̄ixa'nda chiñu kuiya nuu x̄akin na ñuu nuu yíyo-un vitin, ta taa ña yo'o.

NDi'i yivi yíyo Ñuyivi kúmi kivi, kúmi na ovi apellido ñii apellido yiva-na, ta ñii apellido si'i-na, ndi'i-yo xíni ñu'un kukumi kivi, chi ta un koo kivi-yo, un kivi nikuni-na yo, nda kiti kúu-ri ta ndíki-yo kivi-ri.

Kivi táa-yo, kivi na yivi, táa-yo letra ka'nu a mayúscula xa'a kivi-na yíyo kivi na yivi, yíyo kivi ñuu, ndi'i ña yo'o xíni ñu'un ka'yi yo letra ka'nu.

Koto ndaa yo'o, chi saa taa-un sondi'i.

Kuni nixiyo viko ve'e ñá María, chi chichi ña lo'o se'e-ñá, ñakan nixa'an ta Francisco, nixa'an ta Julio, nixa'an ta Andrés, nixa'an-ñá Cirila, nixa'an-ñá Jovita, nixa'an-ñá Juana, kua'a ní yivi nixa'an; livi ní kana viko ndeé ní tixa'a-na.

Taa kivi u'un yivi ñuu-un, u'un kivi ñuu yíyo yatin ñuu-un.

Taa uni kivi na kuachi ka'vi xi'in-un yo'o.

Nuu tu'un ká'an-yo, yíyo ñii tu'un ka'an, yoo kúu ña ké'e-yo, an kachiñu-yo, an sísiki-yo, an ká'vi-yo, an xíxi-yo, an xíta-yo, tu'un yo'o kúu ña ndatu'un ña kúu. Ka'vi-yo ña iyo yo'o saa kundaa ñini-un.

- Yoo kúu ña ké'e ta Lencho: sísiki-ra.
- Yoo kúu ña ké'e-ñá Piya: ndíko-ñá.
- Yoo kúu ña ké'e ñá Margarita: kúku-ñá.
- Mii kua'an ta tata Mario: Kua'an-ra yuku.
- Yoo kúu ña kįsa mixtun: xa'ni-ri tiin.

Tu'un kúmi raya, ña yo'o kúu ña ndatu'un ña ké'e ñii, ñii yivi a kiti yíyo yo'o, ña yo'o nani nuu tu'un sa'an verbo.

CHinuu-un verbo nuu xini ñu'un ña yo'o.

_____ Tina ñii leko.

Kuni _____ i kuñu.

NDatun ní ve'e _____ ta Pedro.

NDeé ní _____ savi kuni.

Livi ní _____ nduxi chele sana ñá María.

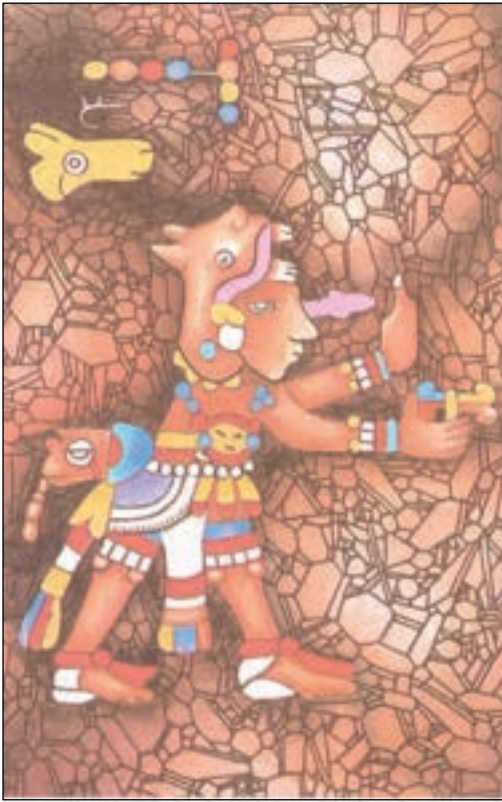
Ta Lalo _____ ñii kuayi nuu ta Victorio.

Kuni ní-i, kuni-i yiva-i, si'i-i, xii-i, chi na yo'o kúu na xító kuxi-i, kundixi-i, kaxi-i ña'an, na yo'o kúu na ndaa-i, na un ki'in-i kue'e, na yo'o kúu-na sáta nda'a chiñu ña xíni ñu'ún nuu-i ve'e ka'vi-i; kútoo ní-i ka'vi-i, chi saa kivi ni'in-i chiñu, chi ta un ká'vi-yo un kivi ni'in yo chiñu; ndi'i-yo xíni ñu'ún kasa to'o-yo yiva-yo, xii-yo, ta saa na xikua'a xíni-yo, a nakuta'an-yo xi'in-na nuu xíka-yo, ni na'nu yivi ni vali-na, xíni ñu'ún, kasa to'o-yo ndi'i-na: yiva-i nani Antonino Sánchez, si'i-i nani Porfiria Flores, xii-í nani Julián Sánchez ta xitan-i nani María Carrasco.

Taa yo'o kivi yíyo nuu ña ka'vi-un, sondi'i ka'yi-un kivi yiva-un, si'i-un.

Yíyo kua'a ní nuu yuku yuku, sava yuku va'a kaxi-yo, sava yuku va'a kutatan-yo kivi ndee ndó'o-yo, ñakan xíni ñu'un kundaa-yo yuku, na un koko-ña, na un ka'nda ní-yo itun, chi vaxi kivi un kána ka yiva kaxi-yo, chi yuku yíyo kua'a ní ña kaxi-yo, yíyo xi'i, yíyo leko, yíyo yusu.

Ndaka tu'un-un yiva-un sava ka na ta'an-un na nitu'un-na xi'in-un nda yiva kúu ña yíyo, nda yuku kúu ña va'a kutatan-yo, ta ndasaa nani ñii, ñii ña.

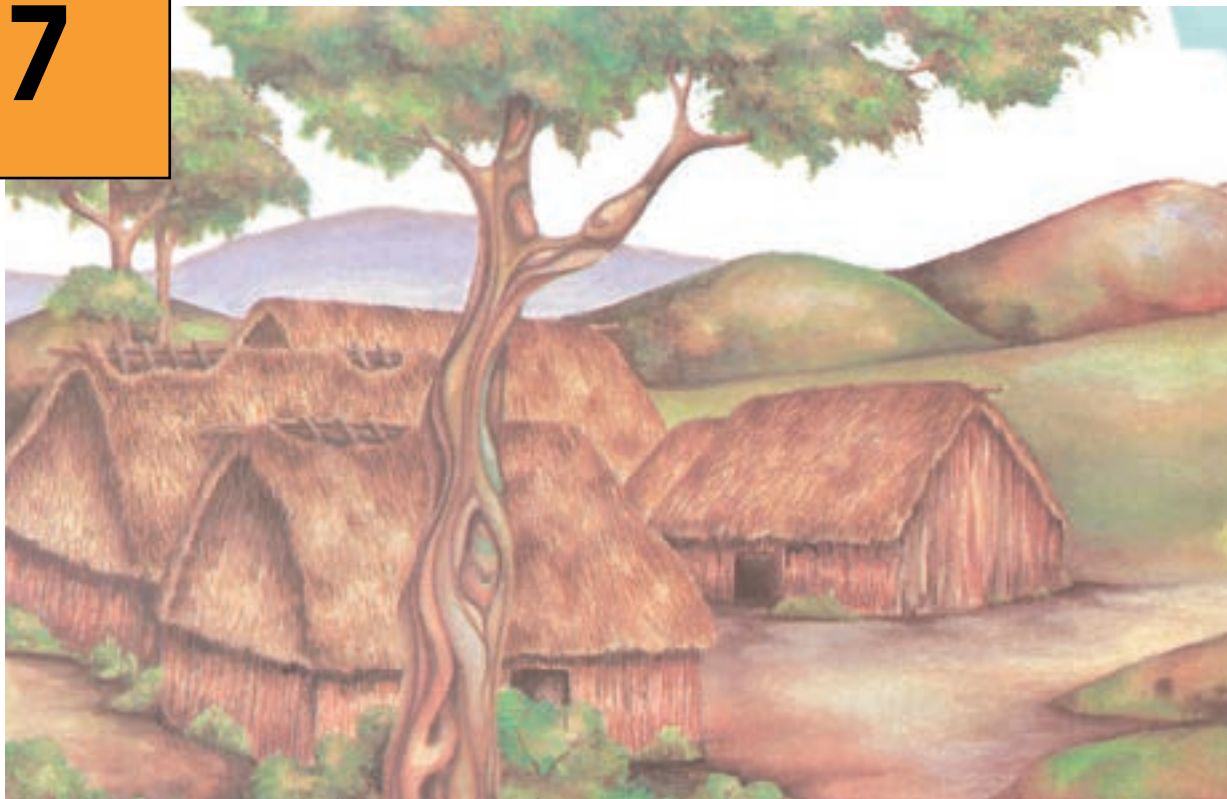

Ta yo'o xikuu ta ka'nu a Rey ta xixa'nda chiñu Ñuu Savi xina'an, nuu xakin-ra nuu koo-ra nani Yuku Saa (Tututepec) yíyo ñuu yo'o nda kivi kaa, chi nuu kua'an Ñuu NDuva a Oaxaca.

Ñuu Savi yíyo kua'a ní ka ná si'i, ná ti'va kuku sa'ma, xikun, kuku ná xikun chi kua'an Ñuu Itia Ta'nu, Ñuu Yoso Ndie'e, Ñuu Yoso Tika'a, Ñuu Itia Tuun, saa chi kua'an Ñuu NDivi.

Yo'o ka'yi-un tu'un ka'an ña ké'e-na yíyo nuu tutu yo'o.

Ñuu Nuu Yíyo Na Savi Ta'an-yo

NDi'i-yo na savi xíni-yo, yíyo kua'a ní na ta'an-yo, yíyo na ndóo ñu'un ñi'ni, yíyo na ndóo ñu'un kuñu'un, yíyo na ndóo ñu'un ndivi. NDi'i-yo ndi'i ñini xa'a na ta'an-yo na koo va'a-na, na koo ña kuxi-na, na koo-na kundixi na, na un ki'in na kue'e, na un kundo'o-na kuachi chi ñii kúu-yo.

Xíni ñu'un ndi'i-yo nuu ta'an-yo, ndi'i-yo káchiñu, xa yíyo, xa yíyo chiñu kúmi ñii, ñii-yo, yíyo na chi'i ña kaxi-yo, yíyo na kása va'a ve'e, yíyo na ti'va kunu tikoto-yo, yíyo na tí'va kuku tikoto-yo, yíyo na chi'i kui'i, yíyo na ti'va sáva'a nda'a chiñu kuni ñu'un-yo, yíyo na sáva'a yuchu, yíyo na sáva'a yitnu ye'e ve'e-yo, na sáva'a tayi koo-yo, na sáva'a ko'o nuu kuxi-yo, yíyo na ti'va ke'e kisi, yíyo kua'a ka nuu ña'an xini ñu'un nuu-yo.

Ñakan xíni ñu'un kundoo va'a-yo, xi'in ndi'i na savi ta'an-yo chi vaxi yichi ndiki-yo ña maní nuu-na, ni xika ndóo-na, xíni ñu'un-na nuu-yo. NDi'i na savi ñuu-yo sii ní ñini-na, chi ndi'i-na táva viko ñuu-na, kivi yíyo viko saa nákita'an-yo xi'in na ñuu-yo, un va'a kani ta'an-yo xi'in na ñii ñuu, ndi'i-yo xíni, un va'a kuachi, un vasa xíni-yo ndasaa kuiya kutaku-yo xi'in se'e-yo, na yo'o kúu na kundo'o sondi'i, ña yo'o kúu ña ka'an-yo xi'in na ñuu-yo, na tava-na ki'va, na un sítivi-na xini se'e-na, xini ñu'un, kundoo va'a-yo xi'in ta'an-yo na savi.

NDakuiin ña yo'o:

- Mii chi ndóo-na savi.

- NDa chiñu ke'e ñii, ñii ñuu savi.

Yo'o taa-un nisaa nani ñuu yíyo yatin ñuu-un; taa yoo kúu nda'a chiñu ti'va-na ké'e-na.

Nuu tu'un savi yíyo letra ña kana ndusu chi xitin-yo (n), ña yo'o kua'an ña sonði'i letra k, t, ch, s, x; nuu kua'an letra a, i, u; ta kínuu ña xa'nu ndoso tu'un yo (`), koto tu'un yíyo yo'o.

- Ka'an, ki'in, ku'un.
- Ta'an, ti'in tu'un.
- CHu'un.
- Sa'an, si'in, si'un,
- Xa'an xi'in, xu'un.

Ka'yi ñii tu'un nuu kuni ñu'un-un tu'un yo'o.

Yichi táxi na xikua'a savi nuu-yo

Un sína'an-un nda'a-un koo la'nki, koto kaxi-ri nda'a-un.

- Un kúsin-un nuu nuni chi koto ki'in-un kue'e.
- Un vasa va'a kaxi-yo xa'a tiuun, chi kisin ní-yo, kivi ku'un-yo ve'e chiñu.
- Kivi nda'yi kuximaa kivi na ve'e-yo.
- Ta xáxi-yo kuñu leso, un va'a kata-yo yiki-ri, koto tivi nuu ta xá'ni-ri

Ndaka tu'un-un na ve'e-un, yoo kúu ka ña káchi-na,
ña yii xa'a ta un kivi ke'e-un ña.

Va kua'a ní-yo, un vasa xíni, ama xákin na ñuu nuu ndóo-yo, va sava ñuu xa yata ní, ñakan, vitin taku ka na xíni nisaa kuu xikundi'i ñuu, nda ñuu yíyo yatin xi'in ñuu-yo ndaka tu'un-yo, an un koo kuachi, an nixiyo kuachi xa'a ñú'un ñuu, an nixi' i yivi, yoo kúu na nixi'i, xa'a ñú'un nuu ndóo-yo, ña yo'o xíni ñu'un nuu-yo; ta saa nikakin-yo historia ñuu-yo.

Yo'o taa-un ña ndaka tu'un na ñuu-un, yoo kúu ña xíni-na historia ñuu-un.

Nitava tu'un kúmi ña letra kana ndusu xitin-yo.

Ñii, ñii ñuu savi xikundoo nuu kachi ñini na, sava-na ndóo yoso, sava-na ndóo xíni yuku, sava-na ndóo kandika yuku, sava-na ndóo chi'ma, sava-na ndóo yu'u yita, sava-na ndóo nuu yíyo xa'va, sava-na ndóo nuu un koo tikuii, sava-na ndóo ñu'un ñi'ni, sava na ndóo ñu'un vixin, sava ñuu yíyo nuu yíyo ñu'un va'a kana yutu, sava ñuu yíyo nuu un vasa yíyo ña kuxi-yo, ni yichi un koo ñakan kúu ña un vasa xiin na maestro koo na, un vasa káan-na.

Xini ñu'ún ka'an-yo xi'in ta xa'nda chiñu a gobierno na kakin-ra yichi carro a carretera, ña yo'o xíni ñu'un ñuu-yo, na nda'vi, na kakin-ra tienda nuu sata-yo ña kuxi-yo.

Taa nisaa káa ñuu-un, yoo kúu ña yíyo.

Ñuu savi un koo kaa taxi hora nuu na yivi, ña ká'vi a ni'in tiempo kúu ñu'un chi ñu'un xíto ndaa-na, ña ku'un-na, a ndakoo-na kachiñu-na.

Ndaa ñini-na Tikimi, nduxí chele, burro, ta ñu'un, ña kuni'in-na kaa.

Xíto-na ta xa kíndidaa ma'ñu ñu'un, xa kaa uxi uvi kúu-ña; xíto-na ta xa kana Tikimí chee, xa kaa ndakoo-na kúu ña; ta ñuu kúu ña, ta xa xíta nduxi chele xa kaa ñii kúu ña káchi-na, ta xa ovi xíta-rí saa kúu ña kaa uni, ta xa uni xíta-ri, saa kúu ña kaa u'un: ta saa ti burro, ta xa ndá'yi-ri, saa kúu ña kaa uni; ña yo'o ndátu'un-na savi ta'an-yo; ña ká'vi-na kaa.

Ndaka tu'un-un na ve'e-un nisaa kisa-na ña ní'in na tiempo.

Ña Xíni Na Savi

Kivi ká'an-yo xa'a Ñuu Ko'yo, ká'an-yo xa'a ndi'i ñuu,
 nuu ká'an-na tu'un koo, tu'un vaa, tu'un ñama, tu'un
 Purépecha, tu'un maya, tu'un triqui, ta yíyo kua'a ka nuu
 tu'un ká'an-na Ñuu Ko'yo.

NDi'i na ñuu yo'o kúmi ña va'a, na ndichi ñuu ñixiyo
 xina'an, yíyo ka ña nda vitin kua'a ní kúu ña va'a xákin
 na ñuu-yo.

Na savi ta'an-yo kúu na xi'na ka'yi tu'un-yo, ña ka'yi-na
 nani Códice, un sivi letra xikuu-ña, dibujo va xikuu-ña.
 Nífu'un ta ndichi, ta ká'vi historia-yo, na ñuu Savi kua'a
 ní nuu chiñu ke'e-na ta'an-yo, ke'e-na

chiñu xi'in ñu'un kixin a alfarería, ke'e-na ve'e na'nu,
nuu nixiyo ta xixa'nda chiñu ve'e-yo, nani pirámide.

Yii ní na ñuu-yo xi'in yutu, xi'in nuni, xi'in ndi'i ña chí'i-na.

NDi'i ñuu Savi kána viko, savi ña ká'an-yo xa'a kúu-ña
kána oko u'un xíka yoo abril, xini yuku kua'an ta ti'va
níkuati, ta yo'o kúu ta ká'an xi'in yiva-yo Savi, na kuun
va'a-ra, ña kana va'a yutu, ña kana va'a ndi'i ña kaxi-
yo. CHI ta un kuun-ra, yíyo kivi kiti sana-yo, yíyo ki'in-yo
kue'e, ñakan kuiya ta kuiya xíni ñu'un nikuati-na nuu
Savi, ña kana va'a nuni, nduchi, yikin, yiva, kui'i ña
kutaku-yo.

Kivi kána Viko Savi saa kúu ña ndáa-na xini yuku, yo'ó xá'ni -na kiti; ta kini kúu-ri, ta tixu'u kúu-ri, kan kúndivi-ri xíxi-na.

Ta tixu'u xá'ni-na kundivi-ri, xi'in ya'a, tinana, tikumi, minu kastila, ñii, si'va xíxi-na ri.

Taa yo'o, nisaa kúva'a kuñu kini xíxi-un ve'e-un

Letra: a'a, e'e, i'i, o'o, u'u; kivi taa-yo ña sondi'i letra; ch, nd, j, k, l, m, n, ñ, p, s, t, v, x, y; tan yíyo tu'un yo'o.

ch chi'i, chu'u
nd nda'a, nde'e, ndi'i, ndo'o ndu'u
j ja'a.
k ka'a, ke'e, ki'i, ko'o, ku'u
l lo'o
m ma'an, mi'in
n na'an, ni'in, nu'un
p pa'a, pe'e
s sa'a, se'e, si'i, so'o
t kuta'a, tu'u, to'o
v va'a, ve'e, vi'i
x xa'a, xe'e xi'i
y ya'a, ye'e, yi'i, yo'o, yu'u

Ka'yi enunciado xi'in tu'un nuu kuni ñu'un letra vocal ta'nu ndoso tu'un-yo.

Yiyo ñii tu'un nuu tu'un savi, ña kachi nisaa káa a ná'an yivi, nisaa káa kiti, nisaa káa ña'an, tu'un yo'o nani adjetivo nuu tu'un sa'an, xíni ñu'un ndiki-yo nisaa kachi-yo, a ndasaa kunani ña nuu tu'un savi.

Kivi kachi yo:

- Ka'nu ve'e ta Pedro.
- Sikun ñá lo'o se'e ñá Julia.
- NDi'vi ní nuu yoso ñá Margarita.
- Livi ní ña lo'o se'e ñá Juana.

Adjetivo kuu tu'un: ka'nu, sikun, ndi'vi, livi.

Chi tu'un yo'o kúu ña ndatu'un ndasaa káa ña ká'an-yo xa'a.

Taa adjetivo kúmani yo'o.

NDee ni nįnda'yi tina _____ ñuu kuni.

_____ nduxi, sana ñá Lola.

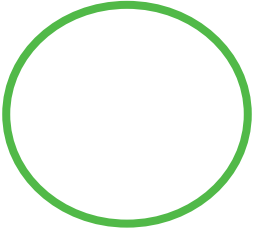
Kuayi _____ kutoo-i koso-i.

NDuxan _____ ñú'un xa'a-i.

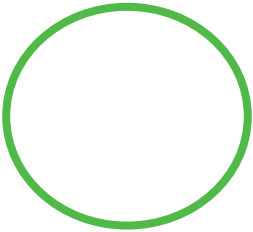
_____ tutu tu'un savi.

_____ yikin kfe ñu'un ta Juan.

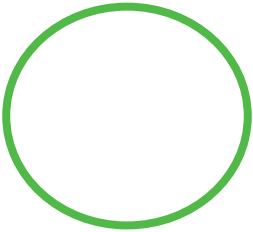
Sínana-un ta taa-un nísaa káa ñii, ñii ña'an, yíyo yo'o nuu kuni ñu'un-un tu'un káchi ndasaa káa ña adjetivo.

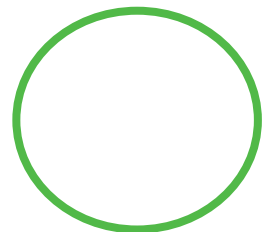
yuku

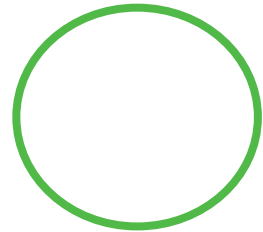
yita

ve'e ka'vi-na

ve'e chiñu

ve'e nuu kutatan-na

Sava ñuu níkuati-na kivi kíxa'a-na chí'i-na, saa ti níkuati-na kivi síkee-na, saa ti níkuati-na kivi nitaxi va'a-na nii a nuni; kivi níkuati-na kua'a ní nuu ña'an xíni ñu'un nuu na, ñakán xíni ñu'un ndaka tu'un-yo, nisaa nuu ña'an ni'in-na kivi kua'an-na níkuati-na, ta saa nisaa ndaa ñiñi ña'an.

NDaka tu'un-un an níkuati-na ñuu-un, nisaa-na níkuati yíyo ñuu-un; yo'o taa-un kivi ñii, ñii ña'an ta nisaa ya'vi ñiñi-ña.

Kivi Kìxaa Na CHopi

NDi'i-yo na Savi kúndaa yini-yo ndó'o ní-yo vitin, un koo ña kuxi-yo, un koo ña kaxi-yo, un koo ña kundixi-yo, un koo tikuii va'a llave ko'o-yo, nuu ndóo sava ñuu, un koo yichi carro, un koo ñu'un tuun, un koo yo'o kaa a teléfono, un koo ve'e nuu kutatan-yo a hospital, na nda'vi kúu ndi'i-yo.

Sava ndáka tu'un xi'in mii-yo ndachuun kúu-ña ndo'o-yo saa, sava-yo xa kúndaa yini-yo, sava-yo un vasa kúndaa ñini, xikuiin ñini-yo ña kuku-yo na nda'vi, ñakan káchi-yo saa mii yiva-yo ñika'an koo-yo saa. Ta un ndixa kúu-ña, nikaku-yo kuku-yo na nda'vi, na chopi kúu-na kúmi kuachi chi kivi kìxaa-na Nuu Ko'yo ña kuiya 1517-1519, saa kúu-ña kìxa'a ndó'o ñini yiva-yo na xindoo xina'an, ta nda vitin ndó'o-yo.

Kua'a ní kuiya xani ta'an-ra xi'in yiva-yo na xindoo xina'an uni ciento kuiya kichiñu-na nuu ta chopi, saa

kúu ña kana ta sutu xinani Miguel Hidalgo y Costilla, ñika'an ta'an-ra xi'in na ñuu nakuta'an ndi'i-na ña kani ta'an-na xi'in na chopi.

Na chopi kúu-na kúmi kuachi, ña ndóo-yo yuku na'nu, ta mii-na xikundoo nuu yíyo ñu'un va'a, ñu'un ndo'yo xi'in ñu'un yoso.

Kua'a ní ña'an ki'in kui'na na chopi, kua'an kaa kuaan, tutu nani códice nuu ka'yi na ñuu-yo, ndi'i-ña kúmi-na, ta un ni kixi na chopi, va va 'a ka kundoo-yo. Ta vitin xa niya'a u'un ciento kuiya ta ndo'o ka ñini-yo, chi kua'a ka na ta'an-yo koo ñu'un-na, ta sava-na kúmi-na ña, ta un va'a mii vi-ña, ñakan kúu-ña xíka-na ndíki-na chiñu ñinka xíña, ña kichiñu nda'vi-na ta saa kivi kutaku-na.

Xíni ñu'un ndaka tu'un-yo na tata yiva-yo na ndatu'un-na xi'in-yo, yoo kúu-ña kyu xina'an.

Yíyo ñii tutu ka'nu ña ké'e-na nuu nítu'un-na xi'in-yo, sava ña nítu'un, xi'in-yo xa'a viko, sava ña nítu'un xi'in-yo xa'a kiti, sava ña nítu'un nuu ku'un kutatan-yo, sava ña ka'an xa'a ña nda'a-yo, kuchi-yo, koto ki'in-yo kue'e, tutu yo'o nani **cartel**.

Ña ki'in se'e-yo tuku

Xíni ñu'un ki'in se'e-yo tuku na un ki'in-na kue'e...
Ku'un-ndo xi'in na ve'e nuu kutatan.
25 ta nda 30 mayo kuiya

Ke'e ñii cartel yo'o.

Ña ki'in tina tuku

Ku'un-ndo xi'in tina sana ndo, na ki'in-ri tuku, chi koto ki'in-ri kue'e sana.

Ndáti-na ndo'o kivi 6 ta nda 13 kua'an yoo marzo kuiya...

Kivi kúni-yo ka'an-yo a ndatu'ún-yo xi'in ta'an-yo, na ñú'un xika, xíni ñu'un ti'vi-yo ñii tutu na ndatu'un-ña xi'in-na, yoo kúu ña kúni-yo, a yoo kuú ña ndó'o-yo, ña yo'o nani ña nitu'un-yo xi'in ta'an a aviso.

YutaNDa'yi, Gro. 2 mayo/9...

Tata Dtor. radio Bgüe.

Ti'vi lo'o-un tu'un yo'o ku'un-ña nuu ñá María ñá yíyo Itia Ta'nu.

Xíni ñu'un numi ní na kixi ñá chi ndee ní ndo'o ki'va ñá, níkaa-ra hospital.

Si'i lo'o mii-i

Nítu'un-i xi'in-un taan kee-i ku'un-i Yoso Ndie'e xi'in ñani-i un kundi'i ñini xa'a-ndi chi kama ndiko-ndi.

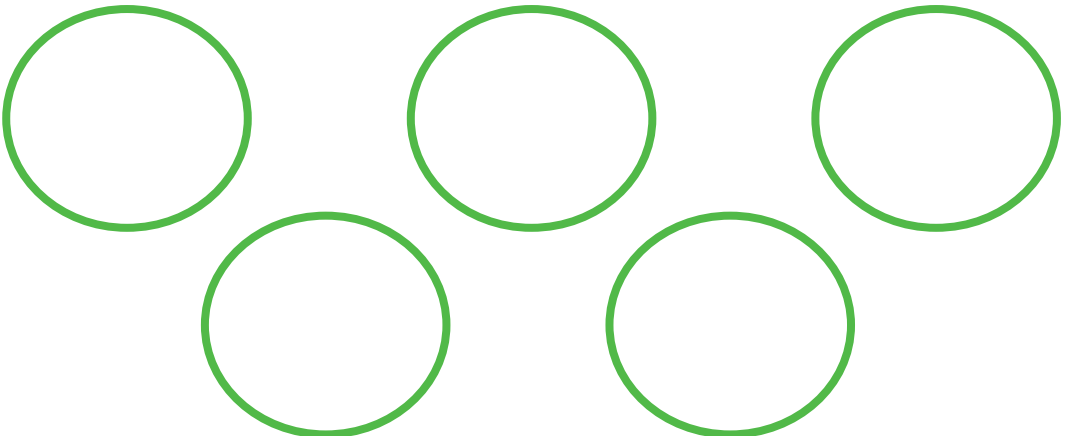
José Antonio

Ka'yi ñii tutu ku'un nuu na ta'an-un, na yíyo ñinka ñuu.

Yíyo kua'a ní nuu nisaa ká'an-yo ña kundaa ñini-na, ña kuni-yo, kivi ká'an-yo xi'in nda'a-yo, kivi ká'an-yo xi'in nduchi nuu-yo, kivi ká'an-yo xi'in xini-yo; nina xi'in seña ká'an-yo.

Sínana ka ña ká'an-yo xi'in seña.

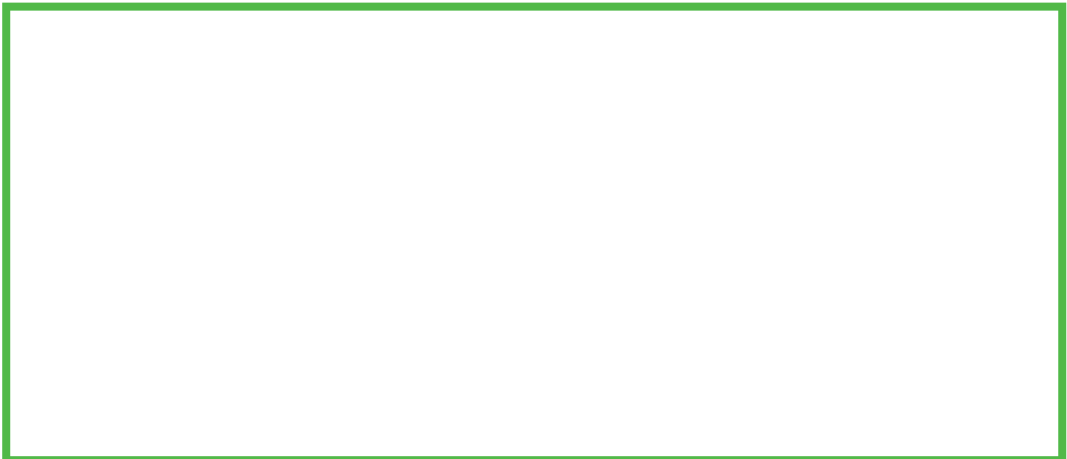
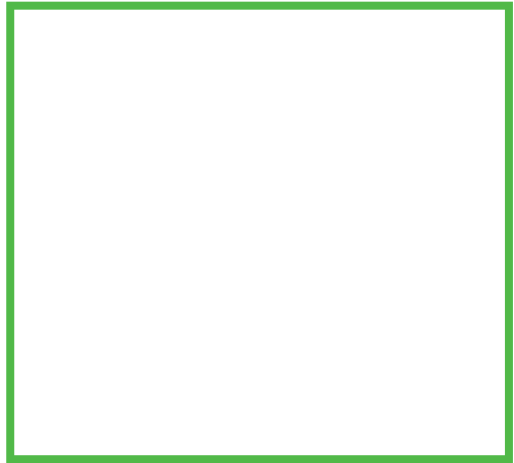

Xíni-yo, xina'an kua'a ní ta chopi kixi, kua'a ní nuu ña'an yo kasa kuí'na-ra, ñakan kunda'ví Ñuu Ko'yo, saa káchi historia ká'vi-yo, xíni ñu'un ndaka tu'un-yo iva yo, xii yo, ta sina'an a maestro-yo yoo kuu ña káchi na xa'a ta chopi.

Yo'o ke'e-un ñii cartel ña ká'an xa'a ta chopi.

Ta kuni-yo koo va'a-yo, na un ndo'o yini-yo, na koo tikuii, na koo kiti yuku, na koo iva, na kuun savi, na koo ndi'i nuu ña'an kaxi-yo, na un ka'mi yo yuku, xa'a ña yo'o, ke'e-yo, tutu ña ndatu'un yó xi'ín ndi'i na ñuu-yo, na un kasa ndiva'a-na xi'in nuu ndoo-yo; ñakan kúu ña ke'e-yo **aviso**.

Ke'e 3 **aviso** ña ká'an-un, yoo kúu ña kuni-un.

Taa yo'o, tu'un ká'an ñii, ñii yivi, tan yíyo na ká'an xi'ín
ta'an na koo-ña; ta un vasa níta'an ñini-un kivi ndoso
yo'o, kivi sama-un ña.

María: _____

Jacinto: _____

Margarita: _____

Antonio: _____

José: _____

Na NDichi NDaku Ñini Yíyo Ñuu Savi

Ñuyivi ndóo-yo, yíyo ñuu na'no, yíyo ñuu vali, ta ndi'i yo'o yíyo na taa, yíyo ná si'i, na ká'an xa'a ñuu, na yo'o kúu na ndichi a na chiñu, xíkuita-na ndaku ká'an-na kundivi ñii kuachi a ñii tu'un ndini, níkaa nuu ñuu, chi ñakan kúu-na, na kúnuu kúmi ndayi xa'a ñuu.

Saa nixiyo na ndichi ndaku ñini ñuu savi xina'an, nixindichi-na xa'a ñuu, nixika'an-na xa'a ta'an-na, ta xíkasa ndivi-na kuachi xa'a ñu'un, mii na ni'in tatun, va'yu xi'in tutu, ndóso-na kua'an-na.

Xixa'an-na xi'in na ñuu, xixakin-na xa'ñu nuu túndaa nuu ñu'un-na, xi'in ñu'un na ñuu koo a na ñuu vaa.

Na ñuu koo ñixindoo-na kuachi xi'in ñuu savi xina'an xa'a ñu'un, ta na ñuu-yo, na ñuu savi un ni xikindoo ñini-na nuu xixakin-na nuu ñu'un-na ñakan xikani ta'an-na nda ti'vi, ti'vi xitani ta savi, ta ndaa xito, xito xixa'an-na nuu yíyo kuachi xa'a ñu'un.

Ñu'un ñuu savi, ka'no ní ñixiyo-ña xina'an, chi xinikaa nuu-ña nda xini yuku sikun ña ndoso kaxin xini, yíta ndichi yatin Ñuu Ko'yo, ta ñii saa xinakaa nuu-ña chi nuu mini nuu kána ñu'un, ndíko-ña, ñii yu'u mini saa, yu'u mini saa nda chi nuu kua'an keta ñu'un. Na yo'o xikumi ñu'un ta xika'an-na xixini-na ña.

Tu'un ká'an ña ke'e-yo, a ña ndó'o-yo nani verbo, kivi ka'an-yo ña ku kuni, kivi ká'an-yo ña kuu taan, kivi ká'an-yo ña kúu vitin; tu'un ká'an kuxi-yo, kivi kachi-yo.

Yi'i yo'o	xíxi —→ xíxi-i xíxi —→ xíxi-un	vitin
yi'i yo'o	xixi —→ xixi-i xixi —→ xixi-un	kuni
yi'i yo'o	Kuxi —→ kuxi-i kuxi —→ kuxi-un	taan

Xíto-un, kivi ká'an-yo vitin, tono sikun kúmi verbo, ta kivi ká'an-yo ña ke'e-yo kuni, tono ninu kúmi verbo; ta kivi ká'an-yo ña kuu taan, sama letra X xi'in letra K. Ta un kuu ka'án-un saa yíyo ndi'i verbo sáma va letra a kinuu ka ñinka tu'un xi'in ña.

Taa ñii verbo yo'o.

yíyo kua'a ní verbo sava ña sáma nuu, yo'o yíyo sava ña saa kundaa ñini-yo.

yí'i yo'o	yíyo → yíyo-i yíyo → yíyo-un	vitin
yí'i yo'o	níxiyo → níxiyo-i níxiyo → níxiyo-un	kuni
yí'i yo'o	koo → koo-i koo → koo-un	taan

NDiki ñinka verbo ta taa-un yo'o.

Kivi ndatu'un-yo **cuento** a **historia**, yíyo nuu kíxa'a ña yíyo nuu nitu'un-yo yoo kúu ña kúu. Ta nuu ndí'i ña n kachi-yo; Yo'o yíyo ñii ña, koto-un nisaa ká'an-ña.

- Va kuun ní savi chi yíyo ní viko.
- Va saa, chi xa kua'a ní kivi un vasa kúun-ra.
- Kama ku'un-yo, koto chii-yo.
- Vai, xa kóyo ko'ndo ra sata-yo.

Taa yoo kúu ña kása mani ña ndi'i **cuento** yo'o.

Nítu'un sava na ñuu-yo, yíyo kua'a ni ka nuu kiti yuku, ti va'a kaxi-yo, sivi kúu yusu, kini yuku, ñukuii, tima'a, ndikuañu; ta kúni-yo ka'ni yo kiti yo'o, nduxa xíni ñu'u, ndiki-yo ndayi nuu na ndáa-ri a xito'o-ri, chi nítu'un na xikua'a yíyo xito'o-ri káchi-na, un kivi ki'vi mii yo, yíyo ní ka xi koo xa'a-yo, a keta kue'e ki'in-yo, ña yo'o ndatu'un-un na xikua'a, yiva si'i-yo, yichi va'a nítu'un-na nuu-yo.

Nitava-un verbo ña tiempo niya'a, tiempo, ña ká'an xa'a ña yíyo vitin, ta nitava-un verbo ña ká'an ña kúu taan

tiempo ña
niya'a a kuu

tiempo ña kúu
vitin

tiempo ña
kuu taan

Na ñuu-yo tava viko santo, ta kivi kana viko yo'o, yíyo kua'a ní yaa tíxa'a; ndi'i yaa kúmi ñii ña xini ñu'un nikuni-yo na, ñakan ni'in-na ñii Bandera a símbolo kivi xíto-yo ña yo'o ndikun níkuni-yo na.

Sínana símbolo ña ni'in ñii yaa tíxa'a ñuu-un.

Sínana símbolo ñuu-un, ta un vasa xíni-un, ndaka tu'un-un xii-un, ta un koo ña, ka'an ta'an-un xi'in na ka'vi xi'in-un ta sava'a-ndo ña.

Sínana símbolo ve'e ka'vi-un, ta un koo ña siva'a ña xí'in na ta'an-un.

Ña Nítu'un Na Ñuu Yitia Savi

Livi ní tu'un na ñuu savi, yíyo kua'a ní ña ndatu'un na, nìxiyo ña ká'an xa'a kiti, ña ká'an xa'a leko, ña ká'an xa'a ndiva'yi xil'in xa'a ñuu.

NDatu'un na ñuu Yitia Savi, xika ní kee na xakin ñuu yo'o, kua'a ní nuu nìxiyo ñuu, nìxiyo ñii ñá nana xindaka se'e lo'o, ñii nuu xáa-na, nuu kútoo-na kakin-na ñuu, kíxa'a ña lo'o xáku-ña, xáku-ña, ta nín-daka tu'un xil'in ta'an-na, yoo kúu ña kasa-yo xil'in ña lo'o yo'o un xiin-ña koo taxin-ña.

Va un kivi koo-yo yo'o, va'a ní na'an kakin-yo ñuu yo'o, chi ndika ni káchi-na xi'in ta'an-na, kixa'a ndi'i ñini-na, chi un vasa xiin ña lo'o yaa yu'u-ña, ñakan kúu tiki ñikee-na kua'an-na ñinka xiña.

Kivi ñixaa-na Yitia Savi nuu ndóo-na vitin, kata kaa-na ña lo'o nda'a ñii yitun, ndikun ñikixin ña lo'o yo'o, chi yo'o kutoo-ña nuu kakin-na ñuu.

NDikun ñika'an ta'an-na, koto-ndo na ta'an-yo, un vasa xáku ka ña lo'o, kixa'a-na kása va'a-na ve'e nuu kundoo-na, si'va kuu kivi xakin-na ñuu Yitia Savi nuu ndóo-na vitin.

Tu'un táxi yichi nuu-yo

Yíyo kua'a ní tu'un táxi yichi nuu-yo, ta xíni so'o-yo, ña káchi-ña, va'a ní sikua'a-yo koo yo xi'in na yivi ta'an-yo.

- Ta un vása xíni so'o yichi a consejo, un kua'nu chee-ra.
- Ta káku kuu tikoo, kóyo mii ñama nuu-ra.
- Ta xíkundichi xa'a ñii yitun, va'a ndati níki'in-ra.
- Yu'u ndasi un vasa kua'an ki'vi ndikama.
- Ta ndakoo xitaan ndioxi chíndee ña'an.
- Ta yíyo ti'va nda ovi ndaa ya'vi-ra.
- Nitu'un xi'in-i, yoo xi'in xíka-un, ta yi'i kachi xi'in-un yoo kúu-un.

Taa 4 tu'un táxi yichi nuu-yo yo'o.

Kivi kúni-yo nitu'un-yo xa'a ñii ña'an, xíni ñu'un xi'na:

- nikuni-yo, yoo kúu ña ká'an na xa'a.
- Xa'a ña ká'an-na kaka xini-yo.
- NDaa, ta ndaku ka'an-yo.
- Kivi ká'an-yo lo'o ka'an-yo, saa kundaa ñini-na nítu'un xi'in-yo.
Síkua'a-yo kuni so'o-yo ta kasa to'o-yo ña káchi-na.

Ña yo'o nítu'un ovi ná vali.

- ñá lo'o nuu: NDi'i ná xitan kue'e ní.
ñá lo'o ovi: Un ndíxa, ndi'i ná va'a ñini.
ñá lo'o nuu: Xitan-i kue'e ní, nda kivi ká'an ndee-i ndá'yi ña nuu-i.
ñá lo'o ovi: Va'a ní xitan-i nda numi ñá yi'i, ndisaa kivi.
ñá lo'o nuu: Un ndíxa, ña ká'an-un, saa kue'e ti ña xitan ta Lalo.
ñá lo'o ovi: Yo'o káchi saa, yi'i xini kivi nìchito ña nuu-ra.
ñá lo'o nuu: An saa va, un vasa kue'e-ná ta saa.
ñá lo'o ovi: Va'a, un vasa sii ñini ndi'i-na.

Ké'e ñii tu'un nuu ká'an ovi na, nuu níkuilin na xa'á ña ka'an-na ...

Tu'u táxi yichi xa'a nuu ndóo-yo

- Ta kása kini tikuii mini a la mar a yita un káxi ka-ra tiaka.
- Ta xata mi'in nii xíña, xa'ni xi'in mii-ra.
- Ta un vasa chí'i yitun, un kua'a ka kivi kutaku-ra.
- Ta un vasa ndá'a, ta un vasa chíchi, ta un vasa ti'vi ve'e, kua'an xa'ni xi'in mii-ra.
- Ta kúmi tina, ta un vasa xá'an-ra xi'in-ri ki'in-ri tuku, un xíni-ra ta kúmi-ra kue-e sana ve'e-ra.

Yo'o taa-un uni a kumi tu'un taxi yichi nuu-yo ña kundaa-yo nuu ndóo-yo

Ka'an xi'in yiva-un na nitu'un-ra, xi'in-un, a maestro-un, nda yaa savi kúu ña xita na ñuu-un, nda yaa tíxa'a-yiyo ñuu-un; ña yo'o taa-un yo'o, ta un koo-ña, ta saa ke'e mii-un ñii ña yo'o.

Ña yíyo, yo'o taa-un ña.

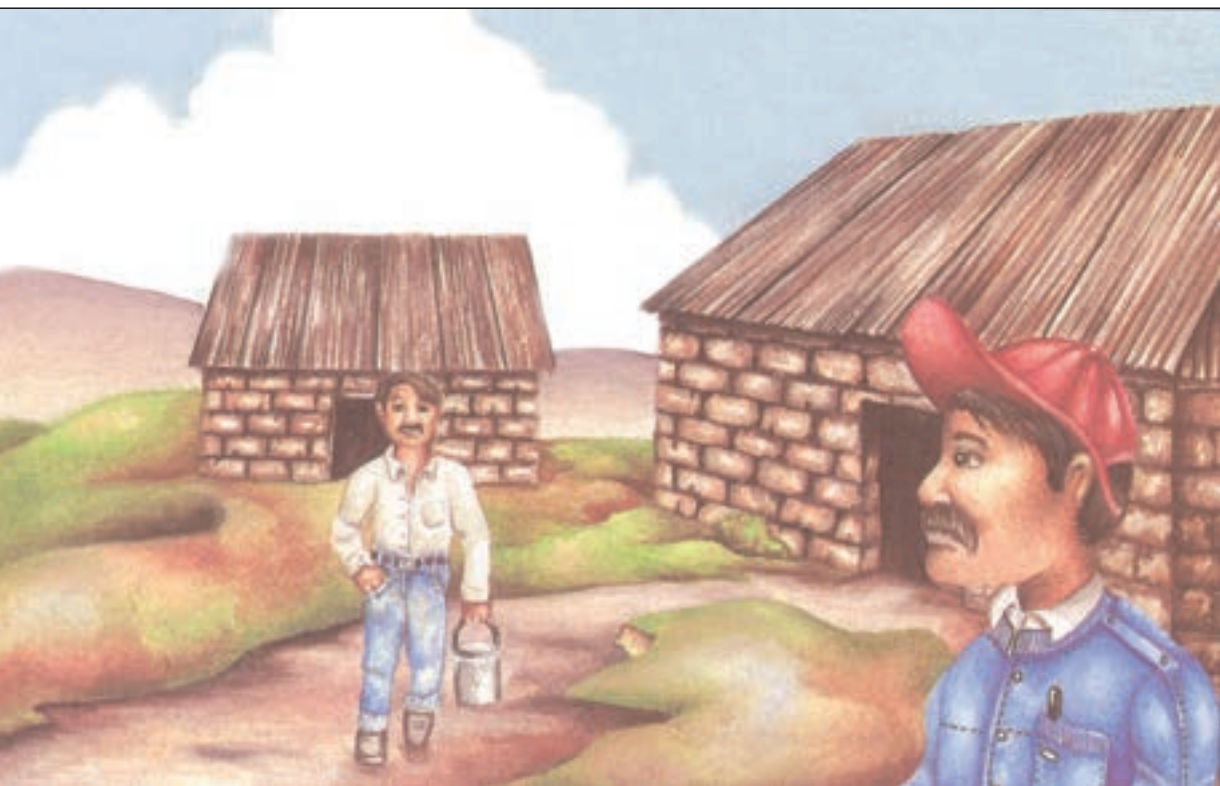
Ke'e ñii yaa yo'o.

Ña Sáma Nuú Ñii, Ñii Nuú

NDi'i ñuu savi nuu yíyo cabecera chi kug'an ñuu kuñu'un, ñu'un ndivi, ñu'un ñi'ni, xa siin ndóo-na, xa siin xíxi-na, xa siin ndíxi-na, xa siin táva-na viko ñuu-na, xa siin nítaka-na kasa chiñu-na, xa siin táva-na ta CHIñu.

Ñii, ñii ñuu kúmi ndayi nisaa kundoo-na, xina'an siin nìxiyo-na, ta vitin xa nìsaka ní ñini-na, xina'an to'o ní ka nìxiyo-na, kua'a ní-na xa siin ndóo-na ñii ñuu, xa nìsama-ña, chi xa kua'a ní na kee ñinka xiña, kee-na kua'an-na ndíki-na chiñu, kivi ndíko-na ñuu-na, xa siin ká'an-na, xa siin ndíxi-na, sava-na un xiin ka ka'an tu'un savi ña kaku xi'in-na, kua'a ní na kúka'an nuu ka'an tu'un savi.

NDi'i na ñuu xíni ñu'un kuxi-na, kundixi-na, kusiki-na,
ñakan kúu ña kée xika ñinka. NDi'i-yo kútoo koo va'a,
ñakan un vasa nindoso-yo xa'a ña kumi-yo, chi va'a ní
to'o na savi, ña un sini kava-yo ña to'o na yiva si'i-yo.

Ni xika kua'an-yo ka'vi-yo, na un nindoso-yo xa'a-na
ve'e-yo, xa'a ña xíxi-yo, xa'a tu'un-yo, xa'a yaa yíyo,
xa'a ña sísi-yo, chi ña yo'o ndatu'un, yoo kúu na
kúu-yo.

Kua'a ní ñuu kua'an síndi'i xa'a tikoto, ña xindixi-na yiva
si'i-yo, ñakan kúu ña káchi-na ndaya'vi ní, chi ñakan
nítu'un'ña xa'a-yo na savi.

Kunita'an ovi a uni-ndo, nitu'un-ndo, yoo kúu ña káchi-ña ka'vi-ndo.

- Mii ndóo na savi káchi-ña.
- Achuun kée-na, kua'an-na ñiika xiña.
- Achuun sava na savi un xiin ka kundixi tikoto savi ni un xiin-na ka'an-na tu'un savi.
- Achuún un va'a n̄ndoso-yo xa'a yaa xita-yo, yaa tíxa'a na ñuu-yo.

Taa, yoo kúu ña káchi-na ñuu-un xa'a tu'un savi, an va'a ña an un va'a-ña.

Tu'un ña níki'in-yo xini-yo a tu'un ña níkani xini-yo.

- Yiva-i va'a ní xíta, xíta-ra ndivi ta ñuu, ta si'i-i ñil'i; yoo kúu-i. _____

- Ñuu va'a ní ye'e-i, ta un kivi sínisaa-i, ñu'un; yoo kúu-i. _____

- Ndása ndii-i ve'e, ndása ndii-i nuu ke'e, kava, kava si'ma-i; tan-yíyo nduxi yíyo-i; yoo kúu-i. _____

- Ta káa nu'un lo'o káa'i, sínduxin na-i sondi'i káku kuii-i; yoo kúu-i. _____

Taa kurmi a u'un tan tu'un yo'o.

- _____

- _____

- _____

- _____

- _____

kivi kuni-yo ka'an-yo xi'in ñii yivi ta númi-yo, un vasa nani **tiempo** taa kua'a-yo ña kúni-yo saa taa-yo ñii tutu lo'o nu'un ñuu a **recado**; ña taa-yo si'va koo ña:

10 yoo marzo kuiya ...
Ñuu Itia Savi, Gro.

Tata Antonio Gálvez Flores.
Ñuu Itia Ovi, Gro.

Kasa-un ña mani xi'in-i, ndatu'un-un xi'in ñá nana Julia Pinzon Torres, na kixi ndaka lo ñá xu'un sítati-i ñá 15 kua'an yoo agosto kuiya ...

Taxa'vi-un ña káchi-i xi'in-un. NDioxi koo xi'in-un.

Victorio Moreno Mendoza.

Yo'o ka'yi-un ñii tutu lo'o a recado, ña ku'un nuu kachi ñini-un.

Nítu'ún na yiva si'i-yo na nìxiyo xina'an, xíni-ndo un ta'an koo tatan ta'an ña yíyo vitin, ña sata-yo ve'e nuu kiya'vi tatan, ña kachi ta kisa tatan a médico; xina'an, nina yuku, yita, tio'o yitun, ña yo'o va kútatan-yo ta ndóo-yo vitin, nda kivi kaa yíyo ka na ti'va kasa tatan xi'in ña ká'an-yo xa'a yo'o.

Xini ñu'un niki'in-yo xa'a ndi'i ña va'a kúmi na ñuu-yo, ka'an xi'in na kuachi ka'vi xi'in-un, ta ndiki-ndo ndayí nuu maestro-ndo, kee-ndo ku'un-ndo ve'e ná nana a na tata na ti'va kasa tatan, na nitu'un na xi'in-ndo nda yuku kúu ña va'a kutatan-yo; na un sindi'i-yo xa'a ña, chi historia tatan ñuu savi kúu-ña.

Yo'o taa-un, yoo kúu ña kutatan-yo kivi ndee ndo'o-yo ñii kue'e, ta ndasaa nani kue'e yo'o.

Sava yichi yíyo na ká'an xi'in-yo. Ta ndichi xini-un, koto, yoo kúu ña kachi-i xi'in-un yo'o:

Kumi xa'a kúmi-i, táxi-i leche, táxi-i queso, ñii-i kúva'a sinturón, kúva'a nduxan, yitin, xíni ñu'u yixi nuu si'ma-i nuu taa; yoo kúu-i: _____.

Kútoo ní-i kuchi-i tikuii yakua, a tikuii nda'yi, maní ní-i nuu na xito'o-i, sikuxi ní na-i, xa'ni ná i xíxi-na, nda ñii-i xáxi-na; yoo kúu-i _____.

Tu'un yo'o kúu ña nikani yo xini yo a ña káchi na xi'in kúu adivinanza.

Taa uni a kumi adivinanza ña ka'an xa'a xiti a xa a yitun vali a yitum na'nu.

kinl

vaka

Kua'a ní-yo na savi kúmi yichí va'a a costunbre ña xákin na yiva sí'i-yo; chi ká'an na xi'in sí'i yo ñu'un, chi kivi kaxin na yuku nuu chi'i-na, xi'na ndiki na, na-nikuati, saa kíxa'a na chi'i-na ta kivi nikuati na, kua'a ni nuu ña'an sáta-na, ñakan xíni ñu'ú ka'vi-yo nda ña'an kúu-ña, mii chi sata-na ña, nisaa ya'vi ñii-ña, un vasa xíni-yo nisaa ya'vi-ña, ndasaa xu'un síndi'i-na xa'a, chi sata-na:

Tima _____

Xuxa va'a _____

Ndivi _____

Nduxi _____

Ndixi a nduta ñi'ni _____

Ya'vi ta níkuati _____

NDaka tu'un-un nisaa keta ya'vi ña níkuati-na, kivi xá'an na nuu savi.

Yíyo Yu'u-yo Xi'in Na Ñinka Ñuu

Sava na ta'an-yo ndátu'un, yo'vi ní koo-yo Ñuyivi nduxa xíni ñu'un nitu'un-yo xi'in ta'an-yo, nda kiti kúu-ri un vasa ndóo mitu'un-ri, xíka yovi-ri, xíka uni-ri, xíka kumi-ri xi'in ta'an-ri, kachi ka vi na yivi, un kivi kaka mitu'un-yo, chi kua'a ni ña'an xíni ñu'un-yo ta kivi kutaku-yo, kuxi-yo, xíni ñu'un kundixi-yo ku'un nduxan xa'a-yo.

Un kivi koo mitu'un-yo, xíni ñu'un ndi'i-yo nuu ta'an-yo, ña'an kúu-ná taa kúu-ra, ñá'lo'o kúu-ñá, ta lo'o kúu-ra, saa ni xíni ñu'un-yo nuu na yivi, ta kuika kúu-ra, ta nda'vi kúu-ra saa ni xíni ñu'un-yo nuu ta'an-yo, ndi'i yivi chíndee ta'an xi'in ñinka yivi, saa kivi kána chiñu, na vivii kundoo-vo.

Saa un koo kuachi, un kundo'o-yo titu'un, chi un va'a kuachi nda ñii yichi, na kundoo va'a-yo, xi'in ndi'i ñuu ndikun ta'an xi'in ñuu-yo, un síndoo-yo kuachi nda'a se'e-yo.

Va'a ká'an-yo xi'in ñani-yo, va'a ka'an-yo xi'in ndi'i na ñuu-yo, na un kani ta'an-na, xi'in yivi chi un va'a kani ta'an-yo xi'in-na ndóo yatin xi'in-yo.

NDatun ní yíyo ñuu, kivi un koo kuachi yíyo, chi kivi kána viko nikita'an ndi'i música tívi-na, nda sii sii kaa, vaxi-na sóko nuu santo, vaxi yaa xi'in-na nda siso kúu tívi na música, ñakan va'a ndaka ta'an na yivi, tíxa'a-na xíka-na, un vasa yi'vi-na kaka-na, chi xíni-na un koo kuachi, chindee ta'an-yo xi'in-na ta yíyo chiñu.

Ndi'i kivi yivi, kivi ñuu vali, kivi ñuu na'nu kivi kixa'a-
yo taa-yo ña, kuni ñu'un-yo letra na'nu tan yiyo ña
yo'o; Itayuyu, Itanima, Jesús, Antonio, Toribio, Pedro,
Manuel, Nicasio, Valentín; ta kivi yivi kúu ña xíni
ñu'un ku'un ovi apellido:

Jesús Flores Martínez
María González Rosas
Tomás Moreno Cano

Kivi taa-yo kivi ñuu, letra ka'nu kuni ñu'un-yo:

Ñuu CHuta
Ñuu Yoso Nuni
Ñuu yuku Ovi
Ñuu yita kuaan
Ñuu yita NDa'yi
Ñuu Itia Ta'nu

Taa kivi 3 ta xíni ta'an xil'in-un.

Taa 4 kivi ñuu xíni-un.

Tu'un yo'vi nuu sáma ndoso nuu yaa-yo: un koo
kua'a ña yo'o nuu tu'un savi, xini ñu'ún ña nuu-yo ña
síku'a-a-yo kama ka'an-yo.

Káchi-na, yi'i kachi
ta yi'i kachi ña káchi-na
va'a chi yi'i káchi ña káchi-na.

Ñii nana sata ñii naña
nana-i ñáña naña sata ña nána
ni ña'na nana-i ñana-ñá nana.

Sáta tata tatan
tatan sata tata
sata tata kaa tatan.

Na chindee maestro-un yo'o ta taa-un uni ta'an
tu'un yo'vi yo'o.

Ña chu'un-yo xi'in ña xikuita ki'va ña'an

Ñuu-yo na savi kivi xíni ñu'un kata ki'va-yo ña'an ta kúu xa'an, kuñu, saa kúu ña kuni ñu'un-yo libra, ña yo'o sava ñuu káchi-na xi'in ña pexo; kivi síva'a-na libra saa xíni ñu'un-na ñii tun lo'o tu ñii cuarta sava, ovi ko'o, ta un koo ko'o saa xíni ñu'un yaxin, ta ovi yo'o vali xi'in ña yo'o xíkuita ki'va ña'an; vitin xa kua'an sáma libra nuu báscula, xi'in ña yo'o xíkuita ña xíko-na.

Kivi tava-na ki'va ña kuva'a ve'e, saa xíni ñu'un yo'o, chi xi'in yo'o tava-yo ki'va nda'a; kumi an u'un nda'a koo, ve'e, lo'o kichiñu metro nuu-yo.

Ta ña vali sáva'a-yo, ta kúu xiyo, xati, koto taa, koto ña'an saa tava-yo ki'va xi'in cuenta cuarta; saa táva na savi ki'va ña'an, sava na xa xíni ñu'un metro a cinta.

Ñuu-i

Mii-yo na savi, kusii ní yini-yo kuni-yo ñuu-yo chi nuu kaku-yo kúu-ña, nda ñii-yo un kivi nindoso-yo xa'a ñuu-yo, ni xika ndóo-yo saa ni níka'an-yo chi yo'o yíyo xii-yo, xito-yo, ki'va-yo, ñani kuachi-yo, ñuu-yo ni ka'nu-ña, ni lo'o-ña, ni ndatu-ña, ni kini káa-ña, an yoso kúu-ña, an ta'vi kúu-ña, an chi'ma, an kondo kúu-ña, an yíyo ña kaxi-yo, an yíyo ña kuxi-yo, an yíyo kui'i, an un koo kui'i, an vixin, an ñi'ni, saa ni ndóo-yo, chi un koo nuu ku'un-yo, ta kee-yo kua'an-yo, un vasa na'an, ndikun ndíko-yo, chi yíyo kiti sana-yo, yíyo nda'a chiñu-yo, mii ka vi ta yíyo viko, saa kúu

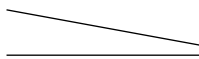
ña níkuta'an ndi'i-yo un kivi síndoo ndaa-yo na
ta'an-yo chi ndi'i-yo kúu-na ñuu.

NDi'i ñuu kána viko, sava ñuu kua'a ní viko táva-na,
ta viko yo'o, na chiñu kúu na táva kivi na táva viko,
yíyo viko santo, yíyo viko nima, yíyo viko sisiki, yíyo
viko vierne nuu, kúu-ña kana ñuu Yitia Ta'nu, kána-
ña ñuu Yita Kuaan, ndee ní chutu na yivi; yovi a ovi
ñuu yo'o cabecera na'nu yo'o, vierne uni kuu ña
kána-ña Ñuu Kuchi Kunu, ñuu koo kúu-ña yo'o; yo'o
kíxi kua'a ní na ñuu savi, chi yo'o vaxi ní ña xíni
ñu'un nuu-na, yo'o sáta-na nda'a chiñu-na.

Yo'o sínana-un, ta taa-un nisaá káa ñuu-un, sínana-un ve'e ñu'un, ve'e chiñu, ve'e nuu ka'vi-un, ta ndi'i nuu ña'an yíyo, ta kúu yita, yuku, yoso, kava.

Taa-un yoo kúu ña chi'i-na, nda viko kúu ña kana, ama kana-ña, nisaá kivi kana-ña.

Ñuu ká'an tu'un savi, kua'a ní ña kúmi kivi tu'un koo, sava ña kúmi kivi santo; ndi'i ñuu kixa'a kivi xi'in tu'un ñuu, sondi'i na kunuu ñii kivi ña ká'an nisaa káa ñuu: tan yíyo kivi yo'o.

Tu'un ndinu'un	Si'va ká'an-na
• Ñuu Yita Ta'nu	Itata'nu ————— metlatónoc
• Ñuu Yita Kuaan	Itakuaan ————— Alcozauca
• Ñuu Yita Nda'yi	Itanda'yi ————— Tlapa
• Ñuu Yita Tioo	Itatio ————— Ayutla
• Ñuu Yuku Ovi	Kuvi ————— Ometepec
• Ñuu Yuku Kimi	Kukimi ————— Zitlaltepec
• Ñuu Yoso nuni	sínuni, snúni Tototepec

Yo'o taa-un kivi ñuu-un, ta 10 kivi ñuu xini-un.

Ña ndaka tu'un xi'in ta'an-yo

Ndee ní xini ñu'un ña ndaka tu'un xi'in ta'an-yo chi kivi ndaka tu'un xi'in ta'an-yo, xa'a ñii chiñu saa kúndaa ñini-yo kivi ku'un-yo ndiki-yo, ña xini ñu'un xi'na kasa ndivi-yo, yoo kúu ña ndaka tu'un-yo, sondi'i koto-yo, yoo xi'in ku'un-yo ndaka tu'un-yo, mii ku'un-yo, ama ku'un-yo, an xini ñu'un ku'un ñii yivi xi'in-yo an ku'un mitu'un-yo.

Va'a ndaka tu'un-yo na xikua'a ñuu-yo, na nitu'un-na xi'in-yo, xa'a ñii viko kana ñuu-yo, costumbre kúmi ñuu ndaka ta'an xi'in ñuu-yo, nisaa kuu ñitivi kivi ñuu-yo, yoo kúu-ña káchi kivi ñuu-vo xi'in-yo.

Si'va kúva'a ña ku'un-yo ndaka tu'un-yo.

- 8 kua'an yoo marzo kuiya...
- Ñuu nuu ku'un-yo: Ñuu Síaka
- Chiñu: Xa'a toxa

- Ñá ku'un ndaka tu'un: Juana Pisaflores
- Ta ndakuiin: Paulino Santos.

- Ña ndaka tu'un nuu-yo: yoo taxi ndayi ka'nda-na toxa.
- Ña ovi ndaka tu'un-yo: Ama kixa'a-na xá'nda-na toxa.
- Ña uni ndaka tu'un-yo: Nisaa kindoo-ra cha'vi-ra.
- Ña kumi ndaka tu'un-yo: An xa cha'vi ndi'i-ra ña kindoo-ra cha'vi-ra.
- Ña u'un ndaka tu'un-yo: Nisaa kuiya tava-ra toxa.

Ñuu-yo Estado Guerrero, kíndoo ña ninu chí ka'a Republika Mexicana. Capital ña nani Ñuu Sindia'a a Chilpancingo.

Estado-yo kíndoo ña paralelo 16° 17', 18° 48' chi ninu sata línea Ecuador, ta nuu nikita'an meridiano 98° 04' xi'in 102° 11', chi yitin línea Greenwich.

Estado-yo kúmi 76 municipio, ndaka tu'un-un maestro-un nisaa nani cabecera a municipio ndíkun ndaa ñuu-un.

Estado ndaka ta'an xi'in Estado-yo nani Michoacán, Ñuu ko'yo a México, Morelos, Ñuu Ndio'o a Puebla, Ñuu NDUva a Oaxaca.

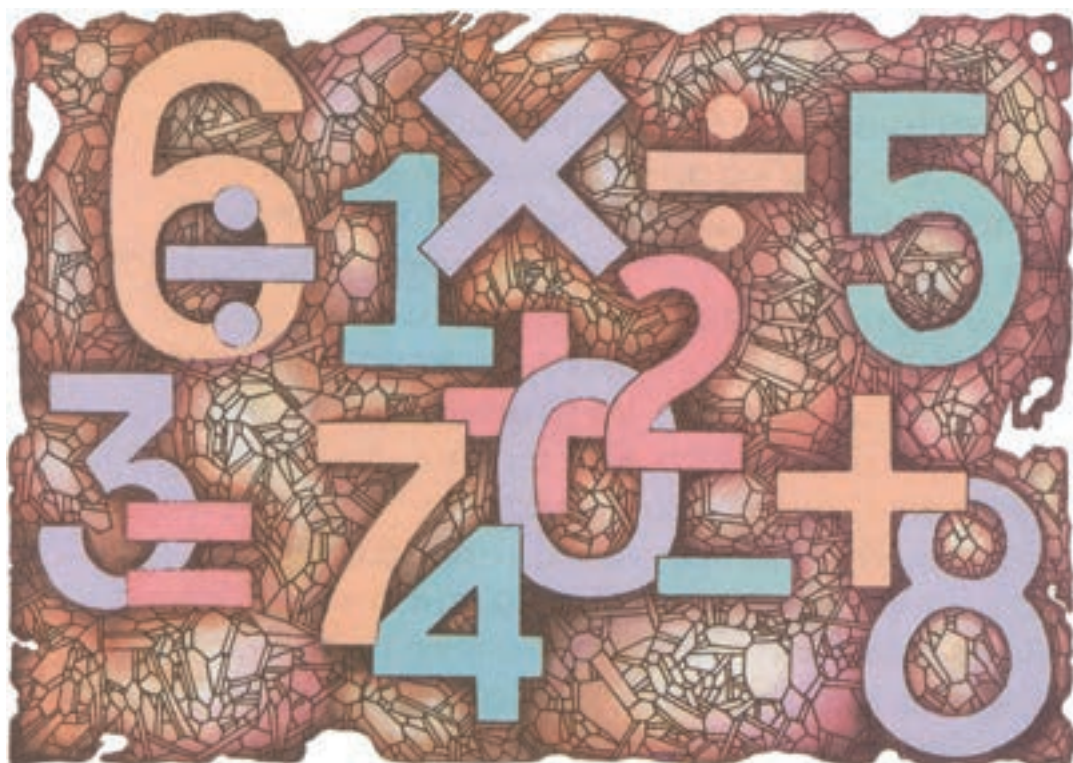
Ñuu Estado Guerrero-yo, nita'vi-ña, iñu ta'vi, ñakan kúu ña ndoso kivi yo'o.

1. Ñu'un Ñi'ni	4. Kuñu'un
2. Ñu'un NDivi Ka'nu	5. Yoso Ma'ñu
3. Ñu'un NDivi Lo'o
ninu	6. Yuku na'nu ña yíyo chi

Kivi xíka-yo viko kana ñuu-yo, xini ñu'un kundaa ñini-yo, yoo kúu ña kuni ñu'Un nuu-yo; yoo kúu ña sata-yo, mii sata-yo ña, nisaa ña sata-yo, nisaa yivi xika chiñu xi'in-yo, nisaa yivi taxi-yo kuxi, nisaa yichi kuxi-na. CHIñu, nuu ta xíka chiñu kúu ña, ña ndiki-ra na taxa'a yaa ndika'a, na taxa'a yaa si'í, na taxa'a chareo, na taxa'á toro, na taxa'a yaa na'an; ña xini ñu'un ka'an ta'an-ra xi'in-na xíka chiñu xi'in-ra, nda yaa kúu ña tixa'a, nisaa yivi xini ñu'un kana yaa yo'o; sondi'i ndiki-ra ta ti'va sína'an yaa yo'o; nisaa kúu na, ta ndasaa kivi síkua'a xa'a-na.

Ña yo'o xini ñu'un na táva viko; kivi kana viko, saa xini ñu'un xita, nduchi, kiti kuxi-na, nduta ñi'ni ko'o-na, kuinu ka'mi-na castillo, cohete, ñu'un ka'ndi; yo'o xini ñu'un tava na cuenta ndasaa xu'un tava ñii ñii na.

Ñuu-yo

Yíyo kua'a ní ka ñuu savi, un vasa ndi'i xa'a ñuu-yo chi ndi'i-yo ká'an tu'un savi, nda vitin yíyo kua'a ni ka Estado, nuu ká'an-na tu'un-yo, kivi kixaa-na chopi, nduku-na sándi'i-na xa'a tu'un ñuu-yo.

NDi'i ñuu-yo kúmi yichi va'a, ña yo'o kúu-ña sína'an-yo se'e-yo, xa ñiya'a 500 kuiya, ta un ta'an ndi'i xa'a ñuu-yo, kua'a ní ka kuiya ya'a, ta un ndi'i xa'a tu'un-yo chi ká'an ta ká'an-yo tu'un-yo xi'in se'e-yo.

NDaa ya'vi ní ñuu-yo, kua'a ní nuu ña'an kúmi-yo, yíyo yaa xíta-yo, yíyo yaa táxa'a-yo, yíyo chiñu ke'e-yo, yíyo-ña sísiiki-yo xi'in-na ta'an-yo.

Na ñuu-yo xa yíyo, xa yíyo tu'un-na siin ká'an na xíkua'a siin ká'an ná ña'an, siin ká'an ta kuachi, siin ká'an ná kuachi, siin ká'an na yiva si'i, siin ká'an na nákuati.

Kua'a ní-yo un kivi ka'an, ta ká'an ta xíka ndíki ñá
lo'o tanda'a, a ta ká'an ta xíka chiñu kivi xá'an-na
xikua'a xí'i-na tuta a xíxi-na.

Kuika ni ka tu'un-yo nuu tu'un sa'an, chi yíyo tu'un
ká'an-yo, ta sava un koo-ña tu'un sa'an.

Yíyo kua'a ní nuu ña'an ñuu-yo, ña kivi kaxi-yo, yíyo
kua'a ní nuu yiva, chi sava na sa'an yíyo yiva un
tí'va-na kaxi-na.

Ñuu-yo na savi, yíyo kua'a ní-ña va'a kaxi-yo, un
kivi kachi-yo kúu-yo na nda'vi, nda vitin un koo yivi
xi'i soko.

- Nitu'un-un xi'ín na kuachi ka'vi xi'in-un nisaa ñuu savi xíni-un yíyo.
- An ñuu vali, an ñuu na'nu kúu-ña.
- An kua'a ka na ñuu-un ká'an tu'un savi.
- Xa yíyo ní kuiya, kivi kixaa ta chopi Ñuu Ko'yo, ta nda, vitin ta'an ndi'i xa'a tu'un-yo, an xini-un nisaa kuiya kúu-ña.
- NDaka tu'un-un maestro-un, na nitu'un-ra nisaa kúu na yivi na ká'an tu'un savi.

Xina'an na yiva si'i-yo un vasa nixindoo-na ve'e, ñini kava xindoo-na, ta kivi vitin ndi'i-na xini ñu'un koo ve'e, sava na kúmi ve'e yita, sava na kúmi ve'e tutu a lamina, sava na kúmi ve'e ndo'o, sava na kúmi ve'e chiyo: na kuika xa kúmi na ve'e yuu a concreto, ta ve'e nama siva'a-yo saa xini ñu'un yo'o nuu-yo ña tava-yo ki'va; ta ve'e nama ña iñu nda'a kúu ña ke'e yo, a ña 10 metro, xini ñu'un 1000 yuu, 2000 ndo'o, 48 ndava, 2000 tiayu a tejamanil, 2 tirante, tu kumi nda'a, 1 ndava káni tun iñu nda'a kunuu xa'ñu ve'e, 2 tun zapatilla, 3 tún xiniye'e, 3 ye'e, 2 tun xini ventana, 3 kilo clavo na'nu ña kani-yo ndava, 6 kilo clavo vail ta 1800 chiyo, ña yo'o xini ñu'un nuu yo ña kuva'a ve'e ñakán xini ñu'un tava yo cuenta ndasaa xu'un kuva'a ve'e yo'o.

Tava cuenta nisaa ña'an xini ñu'un ña kuva'a ve'e ta nisaa xu'un kuni ñu'un-yo.

Na Ve'e-yo

NDatun ní ndóo na savi ta'an-yo, chi yíyo yu'u ndi'i-na xi'in se'e-na, yiva-na, se'e ñani-na, xii-na, siso-na, xanu-na, kasa-na, xitan-na, ndóo-na xi'in ndi'i-na ñuu. Va'a ní ndóo-na ñuu savi, chi kama ní ke'e-na chiñu chi níkana ta'an ndi'i-na saa ké'e-na chiñu.

Kivi yíyo viko, chíndee ta'an ndi'i-yo, un vasa ndó'o ñini-yo, ta viko tanda'a kúu-ña, a viko santo kúu-na, to'o ní-yo na ñuu savi, chi ká'an yiva-yo, xi'in siso-yo, si'i-yo, xi'in ñani-yo a ki'va-yo na na'nu, ña kasa to'o-yo na ta'an-yo.

Yíyo tí'vi ndi'i-na ñuu savi xi'in se'e-na, na tanda'a, un vasa kee siin-na nuu yiva-na, ñii ve'e ndoo ndi'i-na.

Ta na xíxi kúu-na, un vasa kuchitun ta'an-na, nda kúu ka-ña xáxi-na, táxi-na xíxi ta'an-na ki'vi ní ñini-na xíni ta'an-na.

Yíyo yu'u ndi'i-na savi, kivi yíyo ñii chiñu ke'e-na, un koo chiñu yo'vi nuu-na, níkana ta'an ndi'i-na, ká'an ta'an-na ndasaa koo-ña ke'e-na chiñu.

Ta na kuachi kúu-yo, xíni ñu'un sakua'a-yo koo-yo tan yíyo na xikua'a a na na'nu, chi va'a ní ndóo na ñuu-yo, un kivi sandi'i-yo xa'a costumbre ñuu-yo, xíni ñu'un ní-ña nuu-yo, ta saa sána'an-yo se'e-yo.

Xina'an nixiyo na kasa tatan yivi kivi xiki'in-na kue'e, ndi'i-yo un vasa nixiyo tatan sa'an, ta'an, ña kiya'vi vitin, nina yuku xini ñu'un nuu-na; ta nda ña kue'e yii, ta kuu kue'e ña kí'vi kava-yo, nduchi ñini-yo, kue'e sata xa'a-yo, kue'e yíchi-yo xi'in sayi a tubérculosi, kue'e yo'o kúu ña un vasa nikhichiñu na kasa tatan-na, sakan ña vitin nixikoo ta ti'va, ta ndichi, ta ndata-ra na yivi saa kasa tatan-ra na, tava-ra a xa'nda ndoso-ra tixin-na nuu níkaa kue'e, saá taxi-ra tatan ko'o-na.

NDakaxin tu'un ká'an nisaá káa ña'an, ta ka'yi-un ña yo' o.

Na xii-yo xitan-yo x̄indoo xina'an, s̄ikua'a-na kasa ndiaa-na ñuu a ña siká'a-na, yitun bajo, jarana, guitarra, tu violi xi'in tu tilali, ndi'i tu yo'o xini ñu'un nuu na kivi x̄ixakin-na viko, nina tu ñuu yo'o kasa chiñu xi'in-na, tu yo'o x̄ixika ndisaa viko, chi xina'an ta'an koo yitun kaa ta'an tu tivi na vitin, xa kua'a ni ciento kuiya ya'a ta ta'an ka ndi'i xa'a yitun tiayu tu yíyo tuchi nuu.

Sínana ta ka'yi-un nda tu yitun kúu tu xini ñu'un nuu-na ñuu-un kivi tava-na viko, a tu sata na kúu-nu, mii sata-na nu.

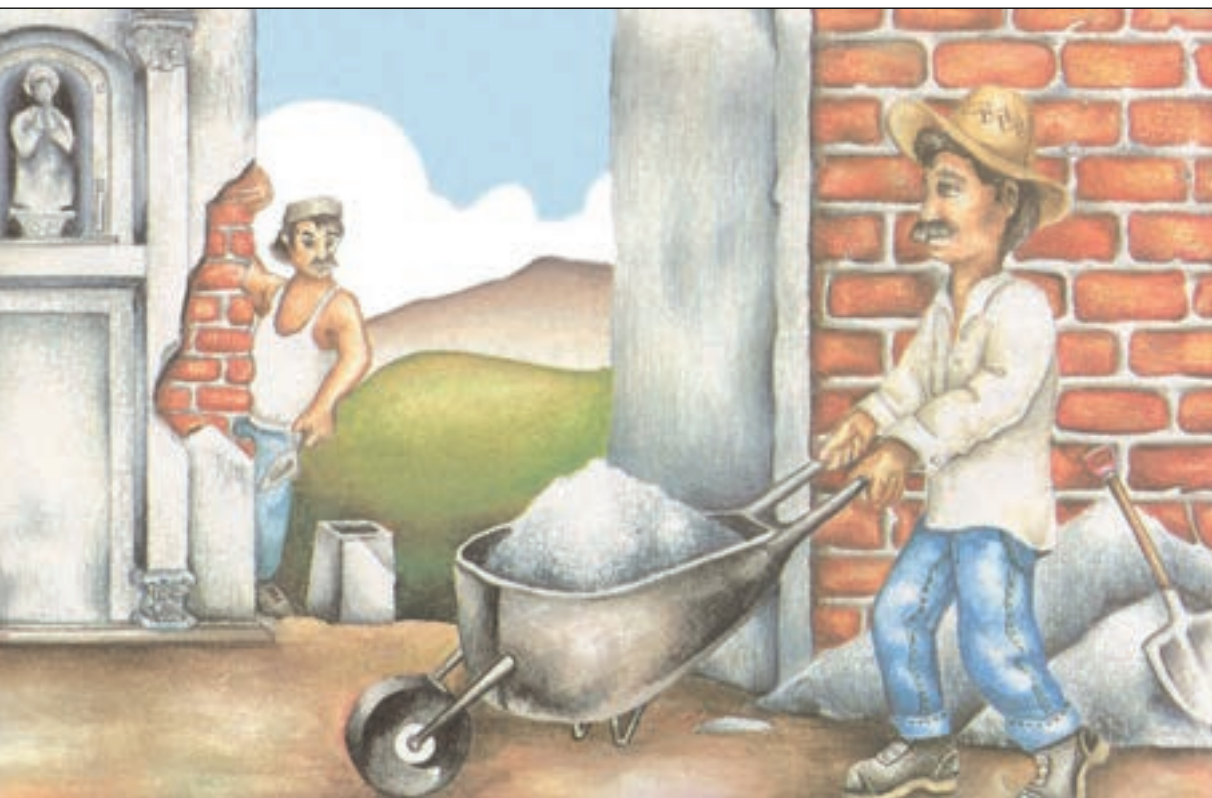

CHIÑU ÑUU

Xina'an va'a ní ka x̣indoo na ñuu-yo na savi, chi kivi x̣ikumi-na chiñu ta ña ku'un-na nda'a yichi, xi'na níka'an ta'an-na, nisaa koo ña ke'e-na chiñu, a ñinka chiñu x̣íni ñu'un nuu ñuu, ta kúu Ve'e CHIñu, ta kúu ve'e nuu ka'vi na kuachi, ta kúu chiñu nduva'a nuu ñaña, ta kúu Ve'e Ñu'un, ña ke'e-na chiñu yo'o ká'an-na ama ku'un-na kasa chiñu-na.

CHIñu ka'nu, ña ká'an-yo xa'a yo'o, xa kua'a ní ñuu kua'an ṣandi'i xa'a-ña, ta gobierno kúmi kuachi, chi kivi kúni-ra koo ñii chiñu, x̣ákin-ra ya'vi-na, vitin un vasa xiin ka na kasa chiñu sii-na.

Ñakan kúu-ña xíni ñu'un ka'an ta-an-yo xi'in-na ñuu-
yo, na niki'in-na yichi xina'an, chi va'a ní-ña, kivi
yiyo chiñu, kama xínu-ña.

Kivi vitin, chiñu ka'nu ká'an-yo xa'a, ndi'i na ve'e-yo
kúu na chíndee mii-yo, kivi kúva'a Corral kiti sana-
yo, xi'in kivi ta'vi-yo.
Un va'a kuu, chi kua'an ndí'i xa'a ña yichi va'a kúmi-
yo na Savi.

Xina'an kivi kuva'a Ve'e Ñu'un, Ve'e CHIñu, ve'e nuu ká'vi na kuachi, yichi ya'ya, nina chiñu ñuu ke'e-na ña yo'o, un vasa nindiki-na ya'vi tan kisa-na vitin, chi va'a niñiyo xini-na, chi nuu mii-na kaso chiñu ña, un sivi ta gobierno kuni ñu'un-ña; va ndee ní na ñuu xina'an, chi ta koto-yo Ve'e Ñu'un, na'nu ta saa kundee-na sava'a-na ña.

Sínana Ve'e CHIñu ñuu-un, ta taa-un nisaa yoo a kuiya kuva'a-ña.

Tu'un ká'an ña ke'e-yo ña kúu, ña yíyo, a verbo, siin kaa tu'un a siin taa-yo, kivi ká'an-yo ña kúu vitin, siin taa-yo ña kuu taan, sava verbo sáma tono, kivi ká'an-yo ña kúu vitin, tono sikun xíni ñu'un ta ña kuu taan kúu tono saya, ta sava verbo letra va sama, yo'o koto nisaa sáma tono a letra verbo yo'o.

verbo	vitin	taan
kuxi	Xíxi-i	Kuxi-i
kachiñu	Kíchiñu-i	Kachiñu-i
kusiki	Sísiki-i	Kusiki-i
ndiko	NDíko-i	NDiko-i
sata	Sáta-i	Sata-i
chi'i	CHí'i-i	CHI'i-i
kuchi	CHíchi-i	Kuchi-i
ta'vi	Tá'vi-i	ta'vi-i
kuku	Kúku-i	Kuku-i

NDiki ka verbo ta koto-un yoo kúu ña sáma.

NDichi ní nixiyo na sa'vi xindoo xina'an, chi nitu'un historia xa'a na, kua'a ní ña'an xike'e-na xindoyo-na.

Xichi'i-na nuni, nduchi, yikin, ya'a, tinana, si'va va'a; ña chi'i-na ña yo'o, kivi xichi'i-na yukú xi'na xixata na chichi na'nu nuu chindoo yikun na ñu'un na un kunu tikuii, ña nani terraza, va'a ní yo'o chi un vasa taxi ña kata tikuii.

Ñuu ná'nu savi xikuu: Tilantongo, Coixtlahuaca. Tututepec ta ñuu Tlaxiaco; chi yo'o kixi na savi. Na ñuu savi nixika-na xixiko-na ñuu Nochixtlán Ñuu Putla, ta Nuu Coixtlahuaca, chi nda ñuu xika xixixi-na sata-na ña livi xike'e-na savi, ta kúu tikoto, chiñu xike'e -na xi'in yitun, yiki, kachi ndi'i ña livi xike'e na savi, oro, kisi.

Ndichi ní xikuu na savi, chi xike'e-na códice xi'in tutu ñii yusu, xinika'yi yaa na ña ta sondi'i, chita'nu ndoso-na ña, ta nuu ña yo'o taa na historia ñuu-na.

Nikaxin verbo ña ká'an vitin ta ña ká'an taan.

vitin

taan

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

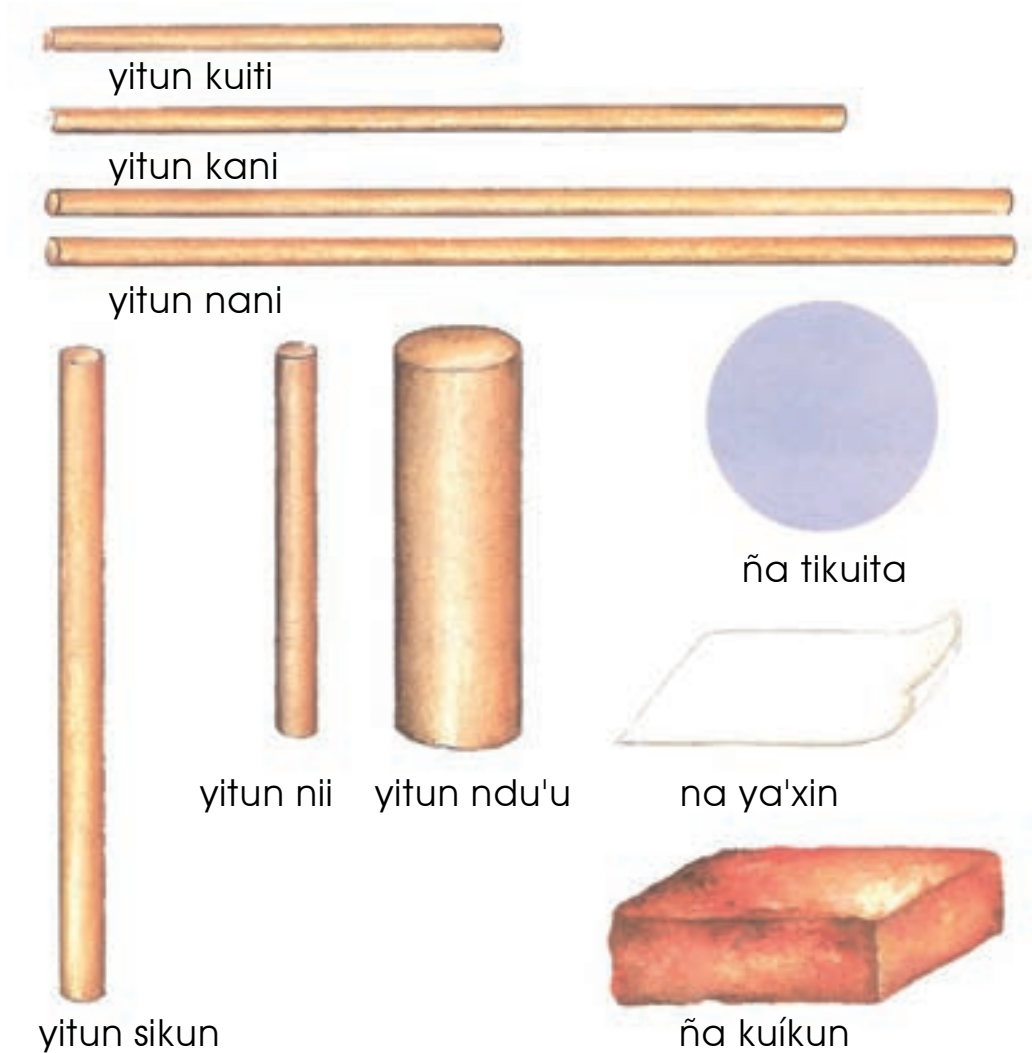
Xíni-yo yíyo kivi ndi'i na yivi, ta saa yíyo kivi ndi'i ña'an, ña yíyo Ñuyívi, kivi ña'an nani kivi **común** sivi kúu ña yo'o. Ko'o, yaxin, yoso, ve'e, tayi, yitun, tina, xitin, kiti, nuni, nduchi, yuku, yuu, tutu, ta lo'o.

Ña taa-yo kivi **común**, un vasa xíni ñu'un letra na'nu.

- Kuni nixa'an-i yuku.
- Kaa vaxi ñii ñá lo'o.
- Xi'i-i-ñii yaxin tuta.

Taa ka kivi **común** yo'o.

Nuu xíka-yo, nuu yíyo kua'a ní nuu ña'an; yíyo tu'un ká'an nisaa káa ña'an yíyo ña tikuita, yíyo ña tinduu, yíyo ña yaxin, yíyo ña kuikun, yíyo ña ma'nda, yíyo ña xixin nuu; yíyo ti tu'un ká'an an vali-ña an ná'nu-ña, an kani- ña, an nani ña, an kuiti-ña; an sikun-ña, an nii-ña, an ndu'u-ña.

Viko Ka'nu Kana Ñuu

Kivi ká'an-na xa'a viko, ndikun níka'an-yo viko kana ñuu-yo, chi ndatun ní kaa kivi kana viko, yíyo kua'a ní nuu ña'an, yíyo kui'i, tikoto, yaa tíxa'a, yi'yo kua'a ní ña'an koto nda'ya-yo kua'a ni kui'i kíxi kaxi-yo, ta saa vaxi nda'a chiñu sata-yo, ña kuni ñu'un ve'e-yo a chiñu yuku, chi nuu ya'vi ña kaxi-yo, ña kúni-yo. NDi'i ndaa ñuu savi táva-na viko, un koo ñuu ndóo mii, sava ñuu táva viko na'nu, ta sava ñuu táva viko vali.

Kivi yíyo viko, yíyo yitnu ká'ndi, yíyo cámara, sísiki-
na tinduu, yíyo kua'a nuu ña koto nda'ya-na.
Kivi kána viko ñuu-i kua'a ní na yivi kíxi, sava na yivi
kíxi xíto nda'ya, sava na yivi kíxi sáta, sava na yivi
kíxi sii xi'in se'e-na.
Va kua'a ní ka kuiya ya'a, ta un ndi'i xa'a viko ñuu-
yo, chi kivi kána viko, saa kúu ña níkaya ndi'i na
ve'e-yo, sava-na ñu'un Ñuu Yu'u mini, sava na ñu'un
Ñuu Yuta NDio'o, nda mii ka ñu'un-na níxaa ndi'i-na
nuu ta'an-na.
NDi'i-yo kúsii ñini, kivi yíyo viko, chi kivi yo'o
nakuta'an na ve'e-yo.

Yo'o sínana-un ta taa-un nisaa kana viko ñuu-un,
ama kana-ña, nisaa nani santo táva-na viko,
nisaa nani yaa tíxa'a, ama kíxa'a-na táva-na viko,
nisaa kivi kana viko, mii kée na yivi vaxi viko, ndi'i
ña yo'o taa-un yo'o..

NDi'i ña ká'vi-yo kúmi kivi, ta un koo kivi-ña, un kivi kundaa ñini-yo, yoo xa'a kúu-ña ka'an-yo, ñakan xini ñu'un xi'na kundaa ñini-yo, kivi-ña ka'vi-yo, chi ña yo'o kúu ña nitu'un ña káchi ña ka'vi-yo.

NDi'i cuento kúmi kivi a título

Saa kachi ñii tu'un nixaa ñii taa tuun ndíki-ra chiñu, ve'e sutu, ta sutu yo'o, xanda-ra chiñu, nuu ta tuun, ña ku'un-ra ki'in-ra titun, keta ta yo'o, síkaa-ra tayi burro, ta keta-ra yoso-ra kua'an-ra nixaa-ra yuku

katun-ra burro, kixa'a-ra tá'vi-ra titun; un ni xini-ra keta ndika'a, xa'ni-ri burro ta xaxi-ri, kivi sindí'i-ra ta'vi-ra titun; nixa'an-ranuukatun-ra burro, ñikoto-ra nda leke ndóo, xa'a yitun, kindi'i ñii ndika'a kixin-ri; kachi-ra unjun, unjun, tí yo'o xaxi burro sana-i, vitin koto-rí, niki'in-ra yo'o, ta sikuikun-ra ri, kama katun-ra yu'u-ri, ñiki'in-ra ri síkaa ra tayi sata ri, ta sikuiso-ra ri titun, keta-ra kua'an nu'un-ra, nixaa-ra, ve'esutu, keta sutu kachi-ra, kama saña-ri koto kaxi-ri mii-yo, ñii kani taxi-ra nda'a yo'o kaxi-ri, niya'a ovi, uni kivi ñixi'i-ri, chi un xaxi-ri nda'a yo'o.

Natalio Martínez Pineda

NDi'i-yo káchiñu, ta ña kasa chiñu-yo ndi'i ña ká'an na xi'in-yo, xíni ñu'un taa-yo, chi koto nindoso-yo ña káchi na xi'in yo; si'va taa ta Mario chiñu ke'e-ra ñii kivi.

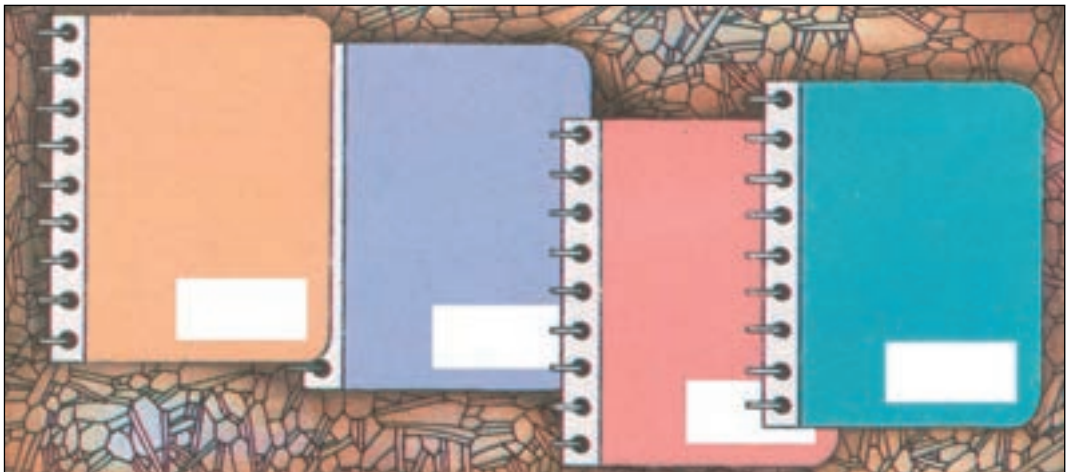
Kivi 10, yoo iñu, a junio kuiya...

- kaa 7 ndákoo-i.
- kaa 7:15 kixa'a-i chíchi-i.
- kaa 7:30 Síndi'i-i kuchi-i.
- kaa 7:40 Xíxi-i.
- kaa 7:50 Kéta-i kug'an-i ve'e nuu ka'vi-i.
- kaa 8:00 Kug'an ki'vi-i ve'e nuu kávi-i.
- kaa 11:00 Kéta-i kusiki-i a recreo.
- kaa 11:30 Kug'an ndi'vi-i ve'e nuu ka'vi a salón-i.
- kaa 13:30 Kéta-i ve escuela.
- kaa 13:40 nixaa-i ve'e-i.
- kaa 14:00 táxi si'i-i xíxi-i.
- kaa 14:30 Síndi'i-i xíxi-i.
- kaa 14:30 nda kaa 16:00 níkindee-i.
- kaa 16:00 nda kaa 17:00 ké'e-i tarea-i.
- kaa 17:00 nda kaa 18:00 sísiki-i.

Taa ñii tutu ña ké'e-un chiñu yo'o.

NDi'i-yo xíni ñu'un kasa to'o-yo na kuachi ta'an-yo, saa nda'a chiñu ña kúmi-na, ta ndóo-ña nuu ñu'un, ndani'in-yo ña, ta nitaxi-yo ña nda'a-na, un kivi chise'e-yo ña'an- na, chi koto saa kundo'o-yo xi'in ña'an-yo vaxi kivi ni un kani ta'an-yo xi'in na ká'vi xi'in-yo, ña to'o kaka-yo, chi un vasa va'a ña kani ta'an-yo, na un táxi-yo titu'un nuu yiva yo, chi iyo nda'yi ndaa ta'an-na; kasa to'o-yo maestro-yo kasa to'o-yo yiva-yo, kasa to'o-yo na xikua'a, kasa to'o-yo xii-yo, xito-yo, ki'va-yo, ñani-yo, xixi-yo' ndi'i na yivi, ni na'nu-na ni vali-na, xíni ñu'un kasa to'o-yo na.

Taa kivi tu'un ká'an-yo yo'o, nisa kunani ña chi ndi'i tu'un xíni ñu'un koo kivi, chi ta un koo kivi ña, un vasa kundaa ñii-yo, yoo xa'a kúu-ña ka'an-yo.

Yo'o, taa-un chiñu kasa-un ñii kivi, an ku'un sii-un, an
taa a ña'an kúu-un; taa-un ndi'i ña kasa-un ñii kivi.

Na ñuu savi kivi táva-na viko ndii, ndatun ní táva-na viko yo'o, chi kua'a ní nuu ña'an xákin-na nuu na nima; kivi xaa yatin nixaa na níma, kixa'a-na música níkuati-na campo santo; 28 xíka yoo uxi a octubre, kivi yo'o

xá'an- na níki'in-na nima; livi ní kasa ndivi-na nuu kundoso ña kuxi-na nima, chi yo'o xákin-na ñii mesa, ta un koo mesa síva'a ñii xito yitun yoo, ta un koo yitun yoo, ndiki-na vara, xi'na xakin-na kumi nduyu tisi'in, saa kixa'a- na kuku-na xito, sondi'í síva'a-na nii toso tu yo'o kúu tu kani ndichi-na ta kátun-na yita kuaan, tíso- na yita nuu mesa, xa'mi na xuxa va'a, nítuun-na tíma.

Yo'o sínana-un nisaa kaa nuu níkana yiva-ún nima ñuu- un.

Na CHIñu Ñuu

NDi'i ñuu yíyo Ñuu Ko'yo, yíyo na CHIñu na xa'nda chiñu, na yo'o kúu na ndiso xa'a ñuu, kúmi-na ndayi, chiñu nuu-na kúu-ña kaka-na CHIñu, ña ka'an-na a ndiki-na ña xini ñu'un ñuu-yo, tan kúu, ñu'un tuun, yichi carro, tikuii, ve'e nuu kutatan-yo, ve'e nuu ka'vi na kuachi, ve'e nuu xíko na ña'an kaxi-yo, ta saa xíni ñu'un ve'e correo, xi'in yo'o kaa a teléfono nuu ka'an-na.

Sava-yo un vasa xíni, nisaa kuiya kasa chiñu-na, na xika chiñu nisaa kuu-na, yoo tava-na ña koo-na, na CHIñu, nda yoo sarma-na, yoo káni voto xa'a-na.

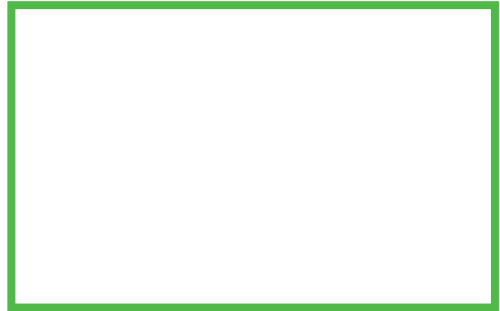

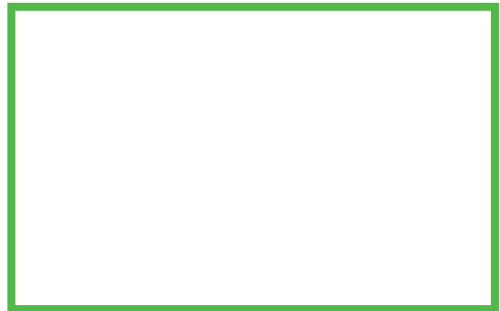
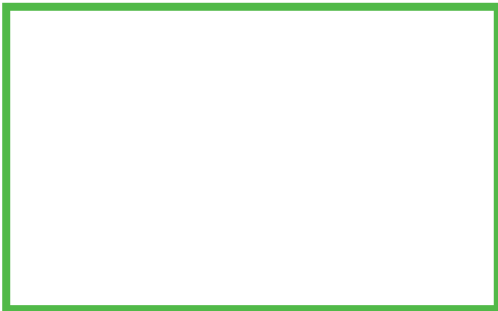
NDi'i-ña yo'o xíni ñu'un síkua'a-yo, chi vaxi kivi
kaka-yo chiñu, ta kundo'o ní yo, ta un vasa xíni-yo.

NDi'i-yo xíni ñu'un síkua'a, chi vaxi kivi kua'nu-yo, ta
tava-na yo, kaka-yo chiñu, ta un xíni-yo yoo kúu ña
ke'e-yo.

Xini ñu'un kundaa ñini-yo, nisaa kúu na xika chiñu,
chi sava ñuu kua'a ní kúu-na, ñinka ñuu, lo'o kúu-na.

Ñuu-yo yíyo kua'a ní nuu chiñu, yo'o Sínana-un
chiñu kúmi-na, ta taa-un nda chiñu kúu ña ké'e-na.

NDiakua a ndusu xíni ñu'un-yo ña taa yo tu'un savi ndi'i tu'un yíyo Ñuyivi kúmi ndiakua ña taa-na ña, kua'a ní-yo káchi un kivi taa-i tu'un ká'an-i chi yo'vi ni ña; un koo tu'un yo'vi ta kuni-yo, ña kúmani nuu-yo kúu ña, na sína'an-na yo, taa-yo tu'un-yo; chi kivi ñiki'vi-yo escuela nina tu'un sa'an sikua'a-yo; ndi'i-yo xini ndQ'o ni-yo saa sĭkua'a-yo ka'an-yo saa sĭkua'a-yo taa-yo ña.

Ña taa yo tu'un savi kúu ndiakua'a a ndusu yo'o, yíyo ndiakua na'nu ta yíyo ndiakua valí.

Aa	CH	ch	Ee	il	Jj	Kk	LI	Mm	Nn	ND	Nd '
Nñ	Oo	Pp	Rr	Ss	Tt	Uu	Vv	Ww	Xx	Yy	

Xi'in ndiakua yo'o kivi taa-yo tu'un yo'o: xita, tuta, ndixi, nuni, ñama, sami yaka, tiin pilo, lesa, oko, uxi, nduxi chele, xatun, ndika, yuku, xi'i, ava, mini, kisi, ku'u, ve'e ra, yavi, chuta, chiki, wee, wa'a

Nikaxin tu'un yo'o, ta taa yikun-un ña, tan yíyo yikun ndiakua a ndusu tu'un savi.

Xa ndi'i-yo xini, kúmi tu'un-yo tono, na un vasa xini kúmi- ña tono ñii tu'un kúu ña ka'án-na, kivi sikun kana ndusu saa kúu ña tono sikun, ta kivi ká'an-yo ta kana ko'o ndusu-yo saa kúu ña tono ninu, yíyo tu'un nuu un vasa káa, ni un vasa ko'o ká'an-yo; tan tu'un yo'o: ve'e, tutu, xito, xiti, kata, kani, kuxi; tono ma'ñu a sava, kúmi tu'un yo'o.

Taa tu'un xi'in tono ña ka'an-yo xa'a yo'o..

Tu'un tono
sikun

Tu'un tono sava
a ma'ñu

Tu'un tono
ninu

Taa ka tu'un ña kúmi tono yo'o.

Xa kua'a ní kuiya yíyo na chiñu ñuu-yo un vasa nika'an-yo ama kixa'a-na tava-na kivi na kaka chiñu, ni un vasa xíni-yo nisaa kuiya kachiñu-na, nisaa kuku-na, nisaa nuu na chiñu xíni ñu'un koo ñuu-yo.

- Sava ñuu kana kivi ta koo Comisario.
- Kana ta kuu comisario suplente.
- kana kivi na kuu regidor.
- kana ta kuu comandante kunuu.
- kana ta kuu comandante uvi.

- Sava ñuu kana comisario ta kaka xa'a ñu'un.
- NDi'i ñuu kána na chiñu ve'e pixka a na ndáa Ve'e Ñu'un.
- Kana na kúu comité escuela.

Yíyo kua'a ní ka ñuu nuu nina mii na ñuu kani voto xa'a na kaka chiñu, ta'an ka ki'vi partido político ndáa ya'vi ni ka voto na ñuu chi xíni-na va'a ni taa kúu-ra, ñakan káni-na voto xa'a-ra.

Nitava siin tu'un kúmi tono sikun, tono sava, tono ninu.

Na ñuu-yo, kua'a ní ka-na kútatan xi'in yuku, tio'o yitun kui'i yita; ndaka tu'un-un na ve'e-un nda kue'e kúu-ña ndó'o-na, ta kúu ña xini ñu'un nuu-na, ña kutatan-na, an sata na yuku, an yíyo ña ñuu-na, ndaka tu'un-un na ve'e-un a na ñuu, an yíyo na ti'va kasa tatán, ta yíyo-na; ku'un un ndaka tu'un-un na nisaa kása ndivi-na tatan yuku xí'i-na ta kútatan-na.

Taa yikun cuenta ndiakua yuku kutatan-na.

<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
---	---

Kivi ká'vi-yo ña'an, kivi ká'vi-yo ñii ta ñii ña, ta kivi ká'vi-yo uxi ta uxi ña, a u'un ta u'un ña nda kúu ña kúni-yo; kivi káchi-yo.

10 uxi	20 oko	30 oko uxi	40 ovi xiko	60	70
<hr/>					
80	90	100	110	120	

Taa Kivi número ña yíyo yo'o.

3	6	9	12
<hr/>			
15	18	21	24
<hr/>			
8	16	24	32
<hr/>			
40	48	56	
<hr/>			

Kivi Sama Na CHIñu

Yíyo ñii yoo, kuiya ta kuiya kivi sáma na CHIñu ñuu-yo, ta cabecera kúu ñuu-yo uni kuiya kachiñu-na, ta tata Gobernador xi'in ta tata Presidente República kúu na sáma nda iñu kuiya, ta un koo tundo'o nuu-na, ta yíyo kuachi nuu-na ndiki-na ndayi ta sáma-na.

Yíyo ñuu nuu xákin-na ñii, yovi, nda uni yichi níkita'an-na ña ká'an tá'an-na xa'a ta kúu ta CHIñu, saa xíkisa-na ñuu xina'an chi ta'an koo va'a ña ta'vi ñuu saa, sava ka ñuu savi, saa kisa-na kivi táva-na, na kaka chiñu, xi'na níkana ta'an-na ña koo yu'u-na, yoo kúu na va'a kaka chiñu, na to'o, na kama chiñu, na ti'va kasa ndivi chiñu a kuachi.

NDi'i N̄uu Savi, ndíkun ndaa cabecera N̄uu Yita Ta'nu, Yita Kuaan, N̄uu Yichi Yu'u Yuta, N̄uu Kuchi Kono, N̄uu Yuta NDa'yi, N̄uu Yuta Yiti Ka'no, N̄uu sata Yuku, sáma na CHIñu, xa'un xíka yoo nuu a enero, ndi'i-na xíni ñu'un ku'un kivi yo'o, na niki'in chiñu kuiya xaa.

Kivi sáma Na CHIñu, kána ñii viko lo'o nuu xíxi-na, na kée chiñu kúu na kúmi ndayi kasa ndivi-na ña kuxi Na CHIñu xaa, chi kivi xínu kuiya kée-na saa táxi-na kuxi na xaa, na niki'in nuu-na.

Kivi kua'an Na CHIñu sáma-na, ta CHIñu ka'nu a ta Presidente ñuu cabecera kúu ta taxi yichi nuu-na, ña va'a kunani kuachi, ta CHIñu ka'nu ñuu cabecera kúu ta nitaxi tutun nda'a-na.

Yíyo kua'a ní chiñu ke'e-yo ve'e escuela-yo ña livi koo-ña ta ndi'i-yo kasa chiñu, mii ka ta ka'an ta'an-yo xa'a chiñu ña kuta'an-yo kasa chiñu-yo, chi un kivi kichiñu mitu'un-yo, kuáchi ní kua'an chiñu ñakan xíni ñu'un, tava-yo na kuu comité; ña kana ta kuiso xi'in chiñu xíni ñu'un ka'an ta'an-yo, yoo kúu ña kasa-yo tava-yo a kani-yo voto xa'a ta kuiso chiñu; koo ñii comité na ti'vi nuu ke'e ve'e escuela-yo; koo ñii comité ña kuva'a corra ve'e escuela-yo; ñii comité na kasa ndivi nuu tata-yo, koo ñii comité na kachiñu ña ki'vi ñu'un ve'e escuela-yo; yíyo ka comité xíni ñu'un kana; ka'an xi'in maestro-un nisaa koo ña kani-un voto xa'a ta kuku representante.

Taa yo'o nisaa koo ña kana kivi ta kuu representante.

NDi'i na yivi kusii ñini un kivi kachi-yo, yíyo yivi na un vása xíta, na un vasa tíxa'a; yaa xíta-yo ká'an-ña, yoo kúu ña ndó'o-yo, yoo kúu ña kúni-yo; nítu'un yaa, yoo kúu ña yíyo; sava yaa ká'an xa'a kiti, sava yaa ká'an xa'a yitun, sava yaa ká'an xa'a kuachi, kua'a ni yaa ká'an xa'a ná s'i; yo'o yíyo ñii yaa ña ká'a saa ndio'o.

Yaa NDio'o

Tirrun tirrun káchi ti ndio'o
Tirrun tirrun káchi ti ndi'o
Ndáchi-ri yo'o, ndáchi-ri kaa
Ndáchi-ri yo'o, ndachi-ri kaa
Kua'an-ri yo'o, kua'an-ri kaa
Kua'an-ri yo'o, kua'an-ri kaa
Tí'vi-ri yita kua'a, ti'vi ri yita kuaan
Xíka-ri ko'ndo, xíka-ri chi'ma
Xíka-ri ko'ndo, xíka-ri chi'ma
Xíka-ri xiki, xíka-ri yoso
Xíka-ri xiki, xika-ri yoso
NDaka tu'un-ri xa'a ñá María
NDaka tu'un-ri xa'a ñá María

Taa yo'o ñii yaa lo'o ña ti'va-un kata-un.

Xa niya'a 500 kuiya kivi kixaa ta kixi ñuu xiyo a ta chopi, kua'a ní ña kisa-ra xi'in-na yiva si'i-yo, na Ñuu Ko'yo kivi kixaa-ra, un nixiin-ra ká'an-na tu'un-na, un nixiin-ra kuni ñu'un-na **santo**-na, un nixiin-ra kundixi-na tikoto-na, un nixiin-ra ña kukumi-na nda'a chiñu-na; kivi kixaa-ra xani ndi'i-ra ve'-e-na, ta nikakin-ra ve'e ña kúni mii-ra; un nixiin va'a-ra kuni-ra na, ñakan kua'a ní **costumbre**-yo niñu'un, xakin-ra Ley ña ká'an xa'a mii-ra, sindo'o ní-ra na ta'an-yo, un nixiyo Ley ka'an xa'a na nda'vi, un vasa nika-an-ra xa'a-na, ña ka'vi-na; ta kúu gobierno sa'án nikuni-ra yíyo na ká'an tu'un nda'vi, ñakan sinda'a-ra ña Ley Ñuu Ko'yo ña artículo 4º, nuu káchi-ra ní kuni-ra yíyo na ká'an tu'un nda'vi, ña kúmi ndayi ña ka'vi-na tu'un-na, na un ndí'i xa'a costumbre-na.

Taa yo'o, yoo kúu ña káchi-na ñuu-un xa'a tu'un-un, xa'a costumbre kúmí ñuu-un.

Yaa yuku

Yuku, yuku, yuku kuii
Yuku, yuku, yuku kuii
kúsii ñini-i xíni-i yo'o
kúsii ñini-i xíni-i yo'o.

CHi yo'o taxi tikuii xi'i-i
chi yo'o taxi tikuii xi'i-i
chi yo'o taxi tikuii chíchi-i
chi yo'o taxi tikuii
kuva'a ña xíxi-i.

Ka'an-i xi'in na yivi
na un kasa ndiva'a na xi'in-un
na un ká'mi-na yo'o
na un ká'nda ní na yitun
chi sondi'i kundo'o ñini-na.

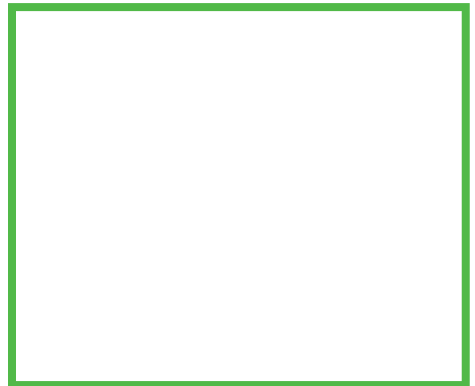
Taa ñii yaa lo'o ña ka'an xa'a nuu yíyo-un.

Na ñuu savi, ña na un ki'in
kue'e kiti sana na, nuu
kúva'a corral kiti, a sindiki
kúu-ri, a tixu'u kúu-ri, ndiki
na ñii ta ti'va nikuati, ta yo'o
kúu ta ká'an, yoo kúu ña
xini ñu'un ña nikuati-ra, an
nduxi kivi, an tiuun kivi, an
ndivi kuni ñu'un; sava-na
yivi kúmi ndi'i nuu kiti,
kúmi-na sindiki, kúmi-na

tixu'u, kúmi-na kuayi, kúmi-na burro, kúmi-na kiti
va'a sava-na nikuati kuiya, ta kuiya, sava na un
vasa níkuati-na xa'a kiti sana-na.

Yo'o sínana-un, ta taa-un, yoo kúu ña níkuati na xa'a.

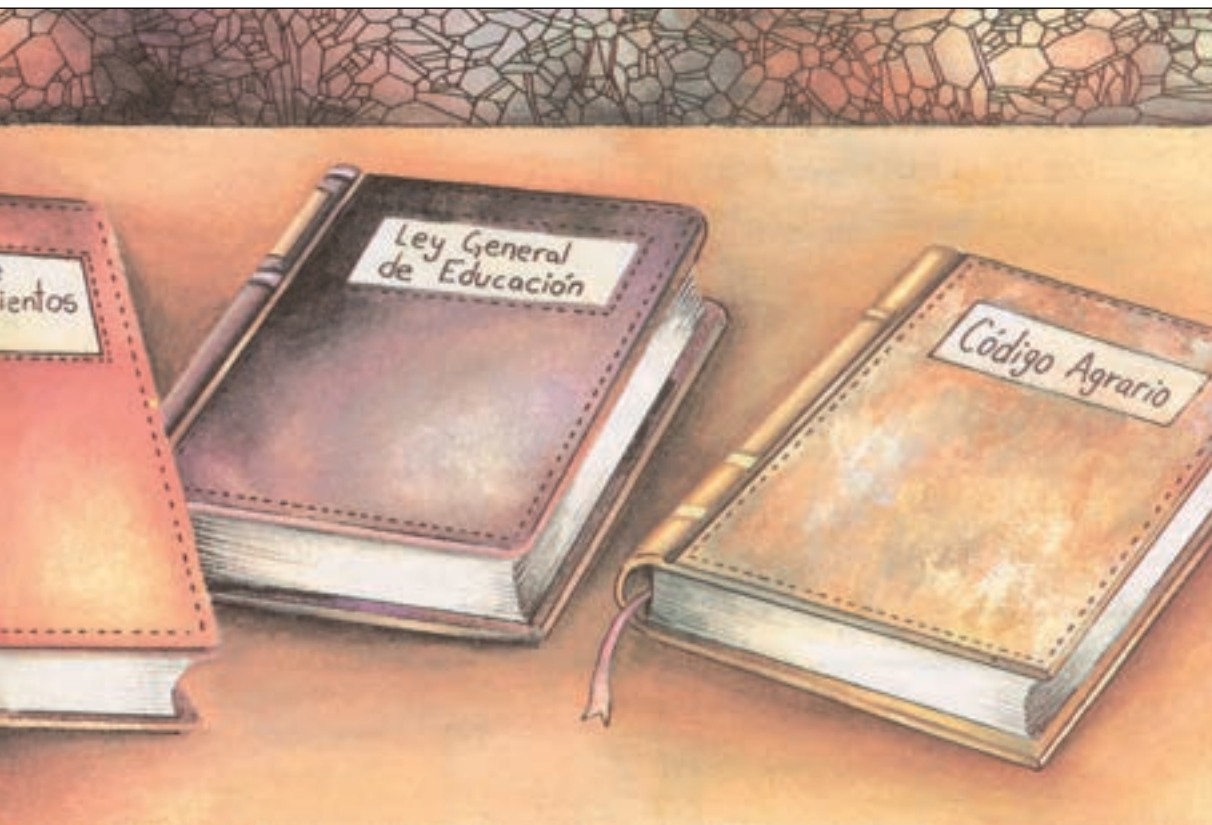

Tutu NDayi Ñuu Ko'yo

NDi'i-yo na Ñuu Ko'yo kúmi-yo ndayi, ña koo-yo Ñuu Ko'yo nda mii kúsii yini-yo, a ñuu ka'nu, a ñuu lo'o, a ñuu sa'an, a ñuu savi, a yuku, a yoso, nda mii kúni-yo koo-yo.

Kúmi-yo ndayi kaka sii-yo nda mii kúni-yo, kúmi-yo ndayi ka'an-yo tu'un-yo, kúmi-yo ndayi kundixi-yo tikoto ña kutoo-yo, kúmi-yo ndayi sata-yo ña xíni ñu'un-yo, kúmi-yo ndayi kukumi-yo chiñu ña kúni-yo, kúmi-yo ndayi ka'vi-yo ña kutoo-yo.

NDi'i na vali kúmi ndayi kusiki-na, kúmi-na ndayi ka'vi-na, kúmi-na ndayi kutatan-na kivi kí'in-na kue'e, kúmi-na

ndayi ña kundoo-na xi'in yiva-na, kúmi-na ndayi
ka'vi-na ta taa-na tu'un-na

Ñuu-yo kúmi-yo ndayi koo ndi'i ña xíni ñu'un-yo tan
kúu carretera, tikuii, tatan kutatan-yo, tatan kee
xa'a yutu, ve'e nuu kutatan-yo, ve'e nuu ka'vi-yo.

Kúmi-yo ndayi kukumi-yo ñu'un nuu chi'i-yo kuxi-
yo, yíyo ndayi ña ti'vi-yo se'e-yo ka'vi-na, yíyo
kua'a ní ndayi-yo, ña un vasa xini-yo, yíyo tutu
ká'an xa'a-yo, na un síta'an yivi mii-yo, un kivi
síta'an-na na ve'e-yo, un kivi tiin-na
mii-yo taan-na ve'e kaa, xíni ñu'un ñii NDayi Ve'e
CHIñu, ñakan xíni ñu'un ka'vi ndi'i-yo, ni vali-yo, ni
na'nu-yo nduxa ka'vi-yo saa kundaa ñini-yo, ndi'i
nuu ndayi-yo. CHI saa ka'an mii ña tutu yo'o xa'a-yo
na Ñuu Ko'yo.

- Kuta'an ovi-ndo a uni-ndo ka'vi-ndo ndayi, ka'an ta'an-ndo, nda ndayi kúu ña xa ká'an ta maestro-ndo xi'in-ndo.

- NDixa yíyo kua'a ní ndayi, mii va-yo un vasa xíni ñakan un vasa ká'an-yo, xa'a-yo.

-NDaka tu'un-un maestro-un nisaa nuu ndayi a Ley yíyo, ta na nitu'un-ra xi'in-un, yoo kúu ña kachi ñii, ñii Ley.

Taa kivi ñii ñii ndayi a Ley xíni-un a ña kachi maestro-un xi'in-un.

Nisaa nani ndayi a Ley ña ká'an xa'a ña ka'vi na kuachi.

NDa artículo, ta nisaa nani ndayi a Ley ña kachi ka'vi na kuachi. _____

Kuiya 1917 kana ñii junta ka'nu a Congreso Estado Queretaro, kuiya yo'o kúu ña ke'e-na ndayi a Ley ña yíyo nda vitin, saa kúu ña nixinu ndayi a Ley kichiñu Ñuu ko'yo, ndayi yo'o káchi saa, ñii nuu ndáa ya'vi ndi'i-yo, ñakan xini ñu'un kundaa ñini yo an ndixa saa ndóo-yo; chi sa'an s̄induva'a gobierno artículo 4º Ley ka'nu nuu níkuni-ra, yíyo kua'a ní-na ká'an tu'un nda'vi, chi na yo'o kúu-na xa ndóo kivi kixaa na chopi; Ley yo'o kúu ña chindee ña'an, ña kua'nu, ña kaa tu'un-na, costumbre na, ña kúmi-na, ña ka'an ta'an-na nisaa koo ñuu-na, Ley yo'o kúu ña níkuin xa'a-na, chi gobierno kúu ta chindee-na.

Ka'vi-ndo artículo 4º xi'in maestro-ndo, saa kundaa ñini-ndo ña káchi-ña; ta taa-ndo ña yo'o.

Kivi kúni-yo taa-yo tu'un-yo, xi'na nikani xini-yo, yoo kúu ña taa-yo, ñii nuu kuiti ña'an taa-yo, saa kama taa-yo, nda na ka'vi, ña taa-yo, kama kundaa ñini-na ña, chi ñii nuu ña'an kúu-ña, ña yo'o nani ñii nuu ña'an a campo semantico:

Yo'o yíyo ovi ña koto ndaa-un, ta sondi'i taa ka-un ña.

Kui'i	
- nda'ya	- poli
- ndo'ko	- pera
- chuta	- sandia
- ndika	- manzana
- tinumi	- melon
- laxa	- tikava

Kiti
tina
kini
tiuun
nduxi
tixu'u

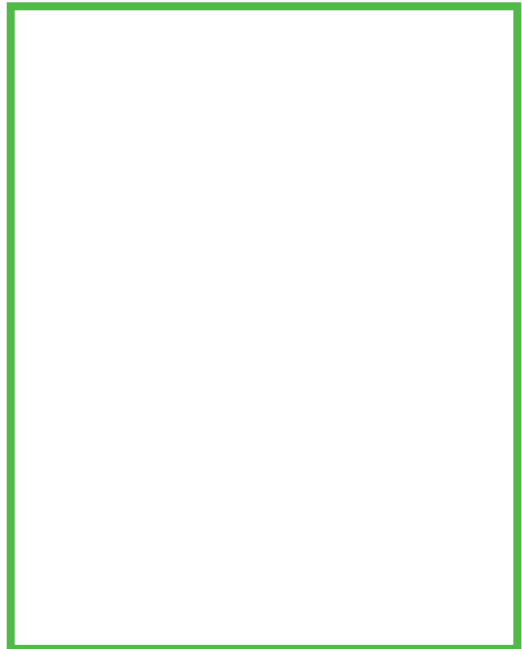
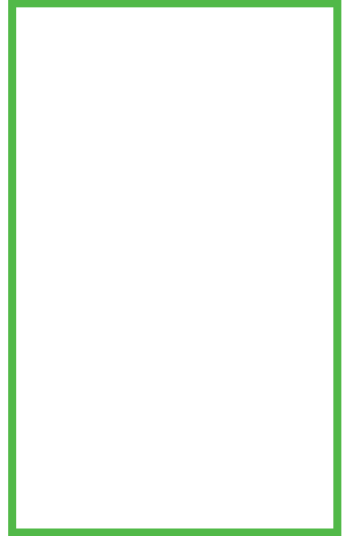
Kuiya 1910 nixika ta tata Francisco I. Madero ña nika'an-ra xa'a na nda'vi, ña niki'in-na ñu'un; ña koo escuela nuu ka'vi na kuachí se'e-na nda'vi, ña koo ve'e nuu kutatan-na, kua'a ní nuu ña'an nixika-ra. xani ta'an-ra xa'a, ña ñii ni-kachi koo ndi'i na yivi, ni nda'vi-na ni kuika- na ñii nikachi koo-na kachi-ra; xáni ta'an-ra xa'a ña kachi-ra, na ñuu tava ta kaka chiñu a ta kúu Presidente República, ñii yichi kuku ra Presidente na un kaka-ra ovi, uni a kumi yichi; xa'a-ña yo'o nixika-ra xani ta'an-ra xi'in gobierno; ta nda kivi kaa, ta'an ka nikundoo va'a na nda'vi, yíyo Ñuu Ko'yo, kua'a ní ka na, ta'an-yo kuni, kuni nisaa kaa yichi carro a carretera, ta'an ka kuni-na nisaa kaa ñu'un a luz; ñakan kúu ña xini ñu'un kuta'an ndi'i-yo, saa kúu ña-yíyo ndee-yo ka'an-yo xi'in gobierno na taxi ra ña kúmani nuu-yo.

Yo'o taa-un ña kunda ñini-un, ña káchi ña ka'vi-un.

Ka'yi yo'o tu'un ñii nuu kúu, kivi ka'yi-un kiti, ti un koo leke xáxi-yo; kivi taa-un yitun xíni-un, kivi tu xíni ñu'un nuu-yo; kivi taa-un nda'a chiñu ña xíni ñu'ún kuva'a ña xíxi-yo, yíyo kua'a ní nuú ña'an, ña kuni-un taa-un.

Ñii yo

- xini-yo
- yu'u-yo
- xitin-yo
- sikun-yo
- nda'a-yo
- xa'a-yo
- so'o-yo
- nduchi nuu-yo

Ña nítu'un-yo xi'in ta'an-yo

- Juan: Nítu'un-na, xina'an ndee ni kasa chiñu-na ñuu-yo kivi kixaa na chopi.
- Julia: Saa kachi ti yiva yi'i va, chi ka'vi-ra historia na ñuu-yo.
- Andrés: Ndee ní ndo'o na ñuu-yo, kasa chiñu-na kaa iñu xitaan ta nda kaa iñu xikuaa.
- Juan: Xina'an un vasa nixiyo ya'vi na kasa chiñu nuu ta na chopi, chi mii-ra nixikumi tienda, ta tienda-ra yo'o xiki'in-na ña'an, ña kuxi-na, mii ka vi un vasa nixika'vi-na, ñakan sinda'vi ni-ra na.
- Julia: Tan nixiyo kiti nixiyo-na káchi-na, sava-na un vasa nikundee kachiñu ñakán ki'in na kue'e ta kua'a ní-na nixi'i.
- Andrés: Va ndee ní ka ndo'o-na xina'an chi nda vitin, ta kuika síndo'o ní ka ra na nda'vi.

Taa yo'o nisaa ndóo na ñuu-un vitin.

Tu'un Ñuu Savi

Kua'a ní ka Ñuu Savi ká'an tu'un ña síkua'a-yo kivi vali-yo, sava ñuu un xiin ka-na ka'an-na chi káchi-na un vasa va'a tu'un savi, chi kivi kee-na kua'an-na ñinka xiña un vasa kuni ñu'un-na tu'un savi, tu'un sa'an va xini ñu'un káchi-na, ta va'a xíka xini-yo un ndixa ña káchi-na. NDi'i tu'un yíyo Ñuyivi ndaa yavi-ña. Na ká'an va'a ní tu'un sa'an, na ndaka tu'un-yo na, yoo kúu ña ndó'o-na, kivi kée-na kug'an-na ñuu xiyo, ndúu ñil'in ndi'i-na, ni ti'va-na ka'an-na tu'un sa'an, kan un vasa ndaa ya'vi-ña, chi ñinka tu'un ká'an na kan, ta saa ndó'o ti ta vaxi, chi yo'o un vasa kuni ñu'un tu'un inglés nuu-ra; Ñakan kundaa ñini-yo, tu'un ká'an-yo a tu'un-na, kumi-ña ya'vi nuu ndóo-na a nuu ndóo-yo.

Tu'un na ñuu-yo, xa yíyo kua'a ní yitun xita, nuu
ká'an-na, nuu xíta-na, nuu ká'an ndoso-na tu'un
savi, ñii ña kasa mani nuu-yo, ña taa-yo a ka'yi-yo,
tan va'a ká'an-yo, va'a xáku-yo va'a nítu'un-yo ña
kúu, ña taa kuiti-yo ña kúu-ña kasa mani, chi un
vasa síkua'a-yo ña kivi ka'vi-yo.

Ta CHIñu ka'no Ñuu Ko'yo, xa ñikuni-ra yíyo-yo,
táku-yo yíyo tu'un-yo, ñakan xíni ñu'un ñii nikoo
yu'u-yo ka'an-yo xa'a-yo, kúmi-yo ndayi ka'nda
mii-yo chiñu ka'nda mii-yo xa'a-yo.

CHI yíyo yu'u-yo na síkua'a-yo kaka-yo, chi vitin tan
yíyo na ñitiin ndaa yíyo-yo.

Kuiya 1964 kúu ña xakin na, maestro na ká'an tu'un ña ká'an na kuachi ñuu, kuiya yo'o kúu ña kixa'an na ka'an na xa'a tu'un-yo, ña xini ñu'ún ka'an-yo xi'in na kuachi ña kunda ñini-na; nda kuiya yo'o kixa'a Gobierno ní kuni-ra táku-yo; ñakan xakin-ra escuela ñuu na nda'vi; ta kuiya saa ní kixa'a-yo taa-yo tu'un savi va xa vitin, xa ti'va-yo taa-yo; un kivi kachi-yo un va'a tu'un-yo, ta saa káchi-yo, ta nda mii-yo un koo ya'vi, achuun vi táku-yo va'a ka na kivi ndi'i-yo. Ta chopi kúu ta kachi un koo ya'vi-yo ñakán ki'in xini-na yiva si'i-yo; ta vitin xini ñu'un ndani'in-yo xini-yo, ta kachi-yo, yo'o ndóo-ndi, táku-ndi, yíyo tu'un-ndi, yíyo costumbre-ndi, yíyo kua'a ní ka ña kuika kúmi-ndi.

Taa yo'o, yoo kúu ña káchi-na ñuu-un, xa'a tu'un-yo.

Kivi un xiin-yo ka'an-yo a taa-yo kivi na yivi, kivi kiti, kivi yitun, kivi ña'an, kivi tikuii; yíyo tu'un ku'un nuu ña; tu'un yo'o nani tu'un kua'an nuu kivi a pronombre.

Tu'un yíyo nii

Tu'un ña'ñu

yí'i, yu'u

- i

yo'o

- ún

- ra

- ñá

- ña

- ña (ña'an)

- yo

ndi'i, ndu'u

- ndi

ndo'o

- ndo

- na

- ná

- ra (tikuí)

- ri (kiti, kui'i)

- nu (yitnu)

NDaka tu'un-un ta iyo ka ña, yo'o taa-un ña.

Tutu nitu'un

Ña kuu kuni

Kuni nixa'an ta lo'o ñani ta Lalo sisiki-ra, nikava-ra ta tikue'e ní ko'ndo-ra, ñakán nixa'an na xi'in-ra nuu ta médico kutatan-ra;

Xíni ñu'un ti'vi-yo ñini ve'e escuela-yo, ta saa nuu ke'e chi kixi ta Presidente Municipal kivi viernes 4 kua'an yoo uni a marzo.

Kuni kixi ta inspector xito ndoso-ra escuela; kusii ní ñini-ra chi kundaa ñini-ra va'a ní yíyo escuela-yo, va'a ní ka'vi na kuachi sondi'i xakin-ra **junta** xi'in ndi'i na maestro, xi'in Na CHIñu.

Kuni nixa'an na kuachi na kavi kuiya uni a na 3° xito nde'e-na nisaa kaa Ve'e CHIñu, ta nindaka tu'un-na, yoo kúu chiñu ké'e Na CHIñu.

Kundaa-yo mii yo

Ndi'i-yo xíni ñu'un nda'a-yo, kuchi-yo, chu'un-yo xini-yo nisama-yo tikoto-yo chi saa un ki'in-yo kue'e.

Un taxi-yo koo kiti ñini ve'e-yo, ta kúu tina, nduxi, kini, mixtun, chi kisa kini-ri ña kaxi-yo; mii ka vi ta kixin-ri nuu kixin-yo.

xi'in-yo

Ña nítu'un na xi'in-yo

Taan kixi na kasa tatan;
ñakan nítu'un-ndi
xi'in-ndo, kixi-ndo
ki'in-ndo tuku.

Nítu'un-ndi xi'in-ndo, taan
koo viko ná nana si'i-yo,
ñakan xíni ñu'un kixi-ndo
kasa ndivi-yo nuu koo-ná.

Tu'un ka'an ndoso

Tachi, tachi, mii kana-un mii vaxi-un, xíto-i
yo'o, xíto-i kaa, ta un koo-un xíni-i; kúsii ni ñini-i xíni-i
yo'o, chi ta un koo-un, un kivi kutaku-i, nda ñii na yivi un
kivi kutaku ña yíyo yo'o, ñakan va'a taku na yivi, yíyo
kiti, yíyo ndi'i nuu ña'an.

Ña kúmi-yo

Ñuu Estado Guerrero kúmi 76
municipio, sava municipio va'a ni yíyo, chi yíyo ndi'i
nuu ña'an ta sava municipio nda'vi ní chi ni ña
kuxi-yo un koo.

Ta General Vicente Guerrero kaku
Ñuu Yuxan a Tixtla ñakán nani Estado-yo
Guerrero

Tu'un ká'an ña ké-e-yo, ña ndó'o-yo a verbo kúu ña xíni ñu'un nuu-yo ta saa xinu ndinu'un tu'un-yo; ta saa kivi-yo, sikuta'an-yo verbo xí'in tu'un kua'an nuu kivi, sava-yo kachi un kivi ka'an-yo káchi-na, yo'o koto-yo ta ndixa.

Xíxi-i

xíxi- un

xíxi- ra

xíxi- ñá

xíxi- ña

xíxi- yo

xíxi- ndi

xíxi- ndo

xíxi- na

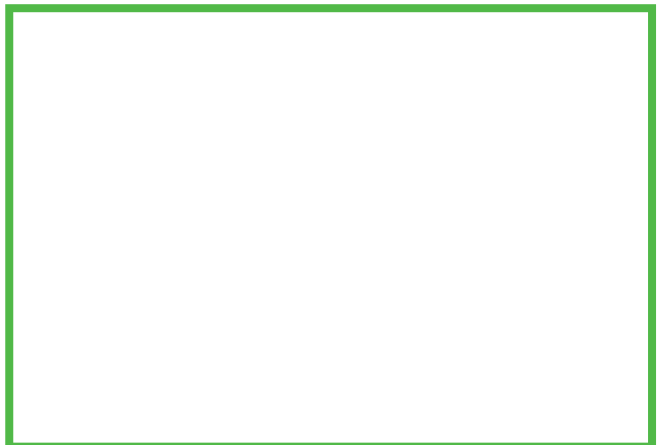
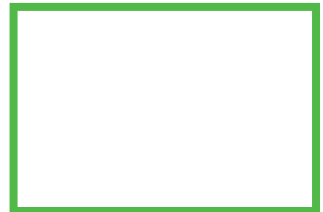
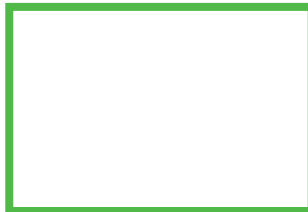
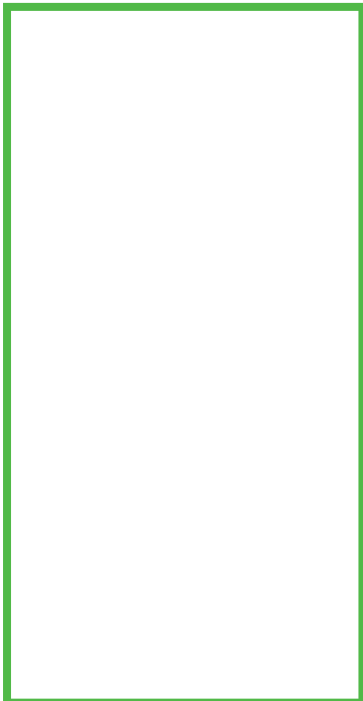
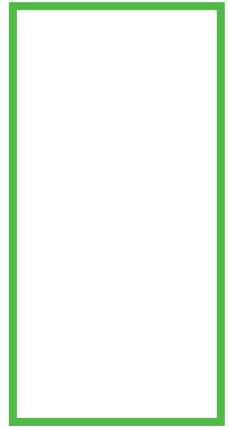
xíxi- ná

Síkuta'an verbo xí'in tu'un kua'an nuu kivi.

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Xíni ñu'un síkua'a-yo ka'vi-yo tutu ña nítu'un xi'in-yo,
yoo kúu ña kúu ndisaa kivi, chi kua'a ní ña kúu, ñii
ta ñii kivi, nda ñuu-yo ni vali ña saa ni yíyo ña kúu;
ñakan xíni ñu'un, ka'an-yo a nítu'un-yo, yoo kúu ña
ndó'o a ké'e na ñuu-yo.

Sínana ta taa-un yo'o, yoo kúu ña kúu ve'e
escuela-un.

Na Kuika Nuu

Un kivi kachi-yo yíyo ñuu nda'vi ní, ta yíyo ñuu nda'vi, chi un koo-na ni sína'an-yo kachiñu-yo, siin kúu ña kúmani xu'un sata-yo nda'a chiñu, ña tava-yo viti, ndava, kasa va'a-yo tayi, ta yíyo ndi'i nda'a chiñu saa ka va'a sikua'a-yo.

Yíyo ñuu kúmi yuku na'nu, nu yíyo ní tuxa a yiti, yíyo ñuu nuu kúun ní kui'i, yíyo ñuu nuu ndiki-yo mina,

Kuika va ñuu-yo, nda mii-yo un kivi kasa chiñu, ñii kúu-ña un vasa ti'va-yo, ñii kúu-ña un koo xu'un-yo, ñakan kúu-ña kíxi ñinka na yivi, na ñinka ñuu sínda'vi-na mii-yo, mii ka ta un vasa xíni-yo, kua'a ní na sínda'vi mii-yo.

Xina'an va nixiyo ní ka kiti yuku, taa kúu ta kúmi kuachi, chi kua'an síndi'i-ra xa'a-ri chi xa'nda ní-ra yitun nuu chi'i-ra, ñakan kúu-ña nixaxin-ra yuku, ta vitin kua'an ndi'i kiti, tan kúu ndiva'yi, yusu, lesu, kini yuku, ndika'a, ndikuañu, kuiin, ñukuii, tima'an, saa, tioko chee a pilo, kua'a ka nuu kiti nixiyo xina'a.

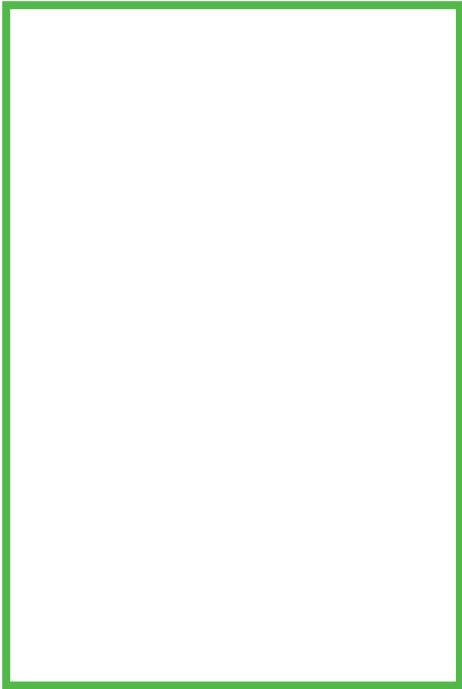
Kua'a ní ñuu xa kunda'vi, chi xa kuu yanda ndi'i ñuu, sava ñuu ni titun, ni tikuii un koo ko'o-yo, chi xa'nda ndi'i-na yitun, vitin xini ñu'un kundaa-yo yuku ñuu-yo, na un taxi ka-yo ndayi ki'vi-na ka'nda-na tuxa ñuu-yo, na un sínda'vi ka-na mii-yo, chi vaxi yichi un kivi ka kutaku-yo.

Yo' o sinana-un, ta taa-un, yoo kúu ña yíyo ñuu-un,
a ña yiyo yatin ñuu-un; ta kúu yitun, ta kúu yuu
ná'nu, tá kúu yoti a ñuti, ña xíni ñu'un nuu-yo.

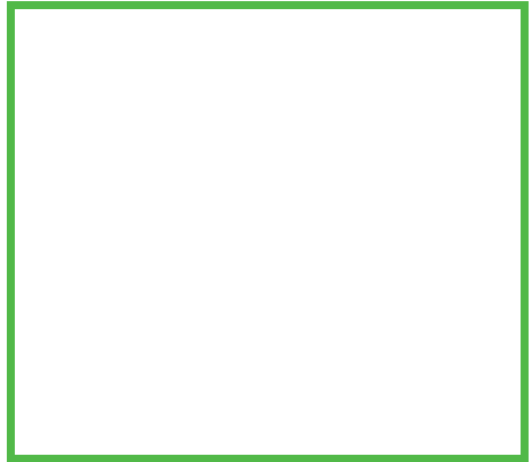
Ñuu nuu yíyo ní ka yitun, ku'u, va'a ní ndóo na ñuu
chi yíyo kua'a ní ka ña kaxi-na; yíyo kiti, yíyo yiva,
yíyo kui'i un vasa ndó'o ñini-na xa'a titun, ndava;
saa ti ta kútoo-na kaxi-na kuñu, kée-na kua'an-na
yuku, ndiki-na leko, ndikuañu yakuin; ta tiempo savi
kúu ña, ndiki-na xi'i, yiva; ta na ndóo nuu un koo
itun, ku'u, ndó'o ñini-na chi ni titun ka'mi-na un koo.

Taa yo'o, nisaa káa ñuu-un, yoo kuú ña yíyo an
iyo titun, yíyo ka kiti, ta yíyo kiti nda kiti kúu ti yíyo.

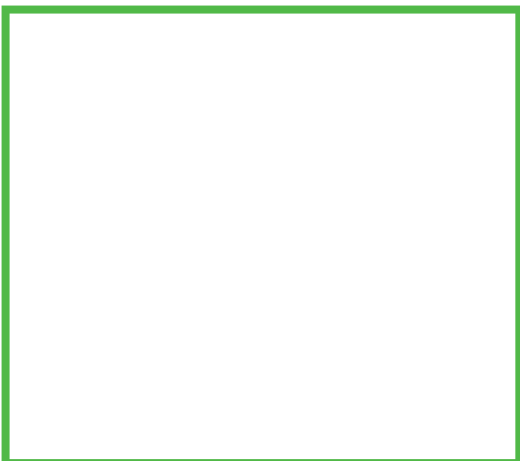
Sínana ña yíyo ñuu-un:

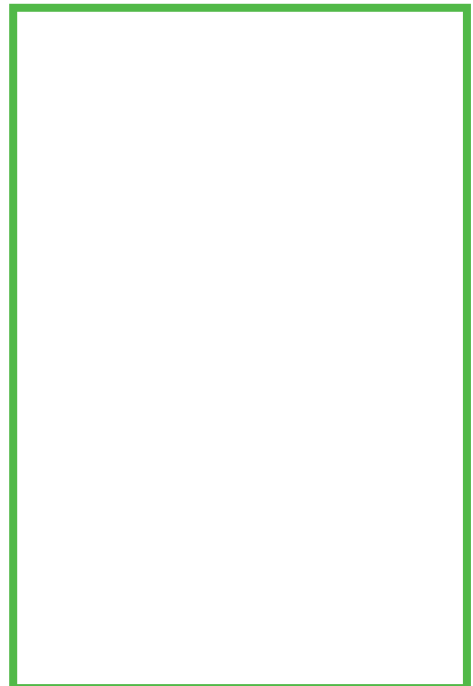
Yitun yíyo yuku

Kiti yíyo yuku

Yiva

Kui'i

Ña nitu'un-yo xi'in-na yíyo xika, kivi ti'vi-yo tu'un xi'in ñii na yivi, ta un koo na yivi kivi ti'vi-yo ñii tutu ña ndiki-yo ñii ña mani nuu-na a nitu'un-yo xi'in-na ña kúni-yo; tutu ti'vi-yo ku'un, un ka'an kua'a ni-yo, saa kama kundaa ñini-na ña kúni-yo lo'o ka'an-yo, so mii-ña kíni-yo; yo'o yíyo ñii ña.

Un kivi kata-ndo mi'in yo'o; ta xáta-ndo ña cha'vi-ndo multa.

Kasa kuenta-ndo, un tíso-ndo tatan yatin nuu na kuachi, koto Koyo lemeta ta tikue'e-na.

Ke'e tu'un ña nitu'un-un xi'in na, yo'o.

Tu'un savi ña ká'an-yo, nda vitin, ta'an koo kua'a
tu'un ká'an ndoso-yo, ñakan xíni ñu'un ke'e-yo ña.

Saa, saa lo'o, livi ní xita-un
xitaan ta xitaan xíta-un
kinuu-un nda'a yitun
tu kindichi ye'e-i.

Saa, saa lo'o, kaa u'un
xitaan kíxa'a-un xíta-un
kivi xini so'o-i xíta-un
kama ndákoo-i ku'un-i escuela.

Na kuachi, un kaka-ndo
ka'ni ndo saa, un ke'e ri ndo'o
koo ña kisa-ri xi'in-ndo
kivi kua'an-yo yichi xíta-ri nuu-yo.

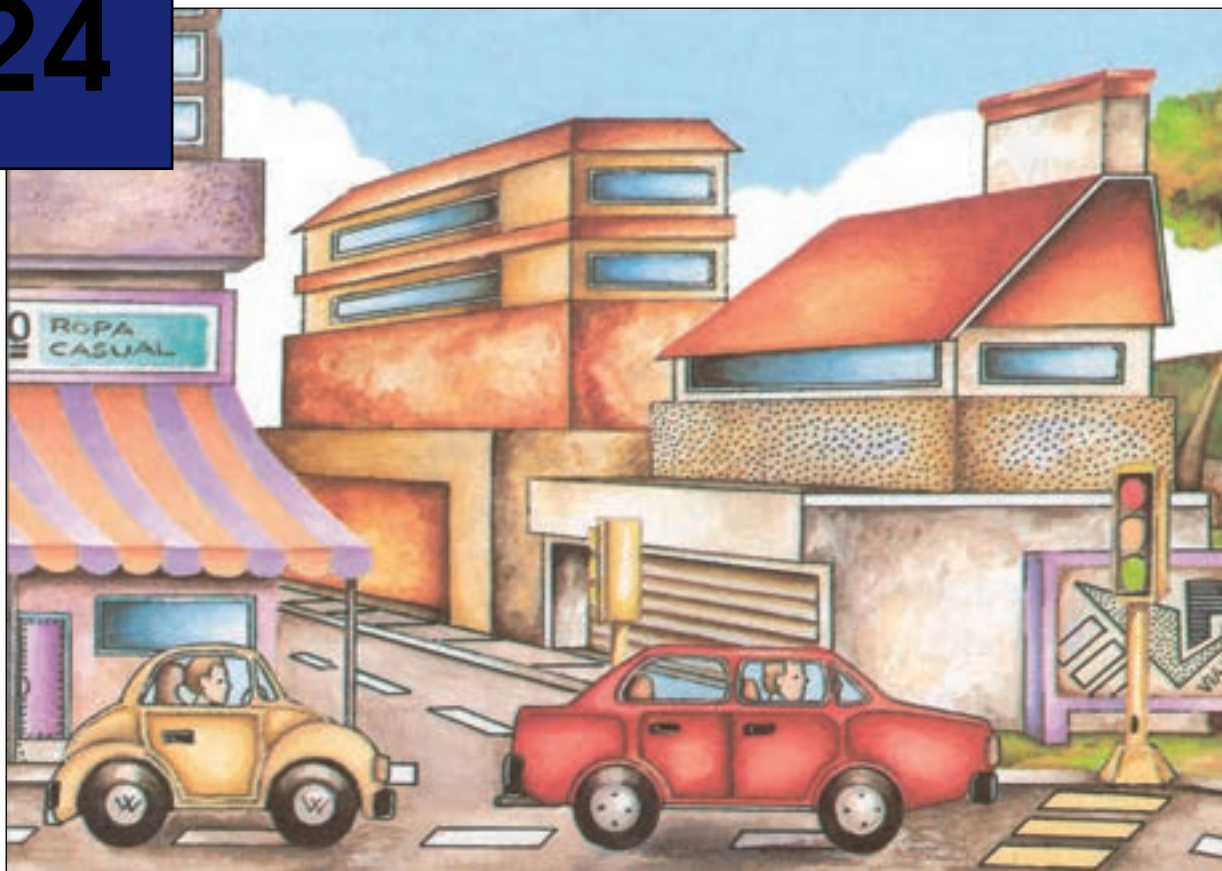
Taa ñii tu'un ká'an ndoso.

yíyo kua'a ni nuu ña'an, yíyo ña ndi'vi sata, yíyo ña xañi sata; yíyo kua'a ní taku, yíyo ña'an kuii, yíyo ña'an kua'a, yíyo ña'an ndi'i, yíyo ña'an tuun, yíyo ña'an yaa; yíyo ña'an kuaan, yíyo ña'an kuxi; ta yíyo tu'un ka'an ña ndasaa káa ña'an, yíyo ña kani, yíyo ña níi, yíyo ña tikuita, yíyo ña tinduu, yíyo ña kuikun, yíyo ña yaxin, yíyo ña ndika nuu

<p>Ña ndi'vi sata</p> <p>tichi, tutu, lameta, kuaderno mango, manzana, yaxin.</p>	<p>Ña xañi sata:</p> <p>Yuu, ndo'o, yivi, xini.</p>	<p>Ña kúmi taku:</p> <p>laxa, limon,, manzana, polí, nda'ya.</p>	<p>Ndasaa káa-ña:</p> <p>chuta, xita, pelota, ndava.</p>
---	---	--	--

<p>Ka'yi kivi ña'an, ña ndi'vi sata</p>	<p>Ka'yi kivi ña'an, ña xañi sata</p>	<p>Ka'yi kivi ña'an kúmi taku</p>	<p>Ka'yi kivi ña'an ndasaa káa ña</p>
---	---------------------------------------	-----------------------------------	---------------------------------------

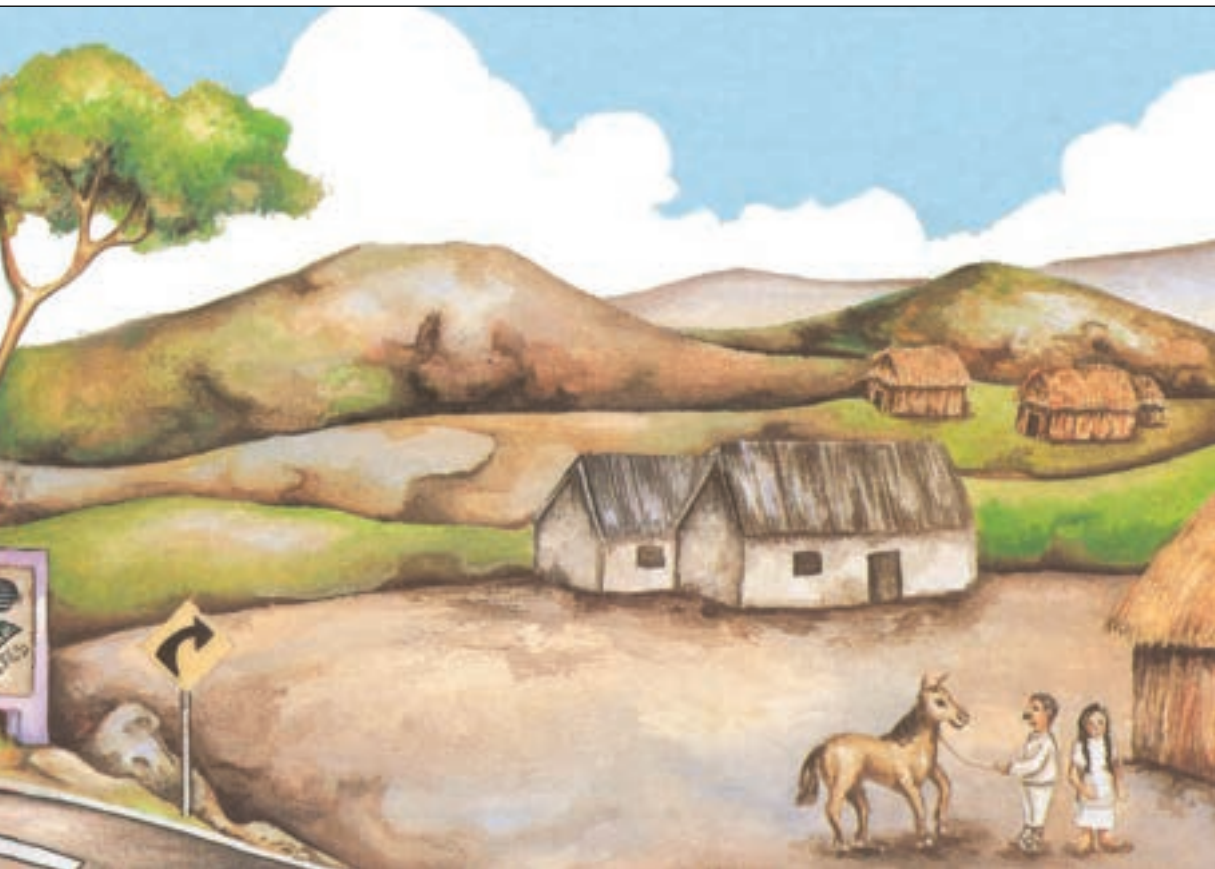
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

Ñuu Savi ta Ñuu Sa'an

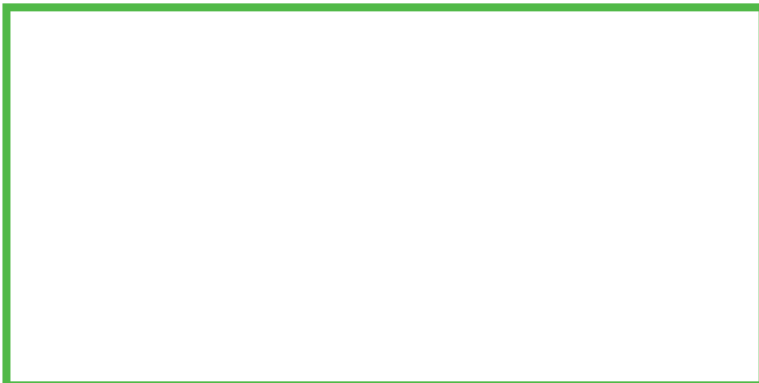
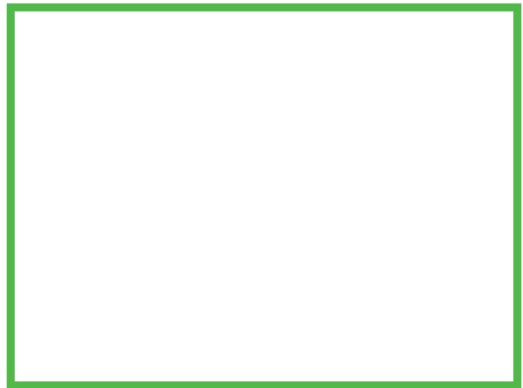
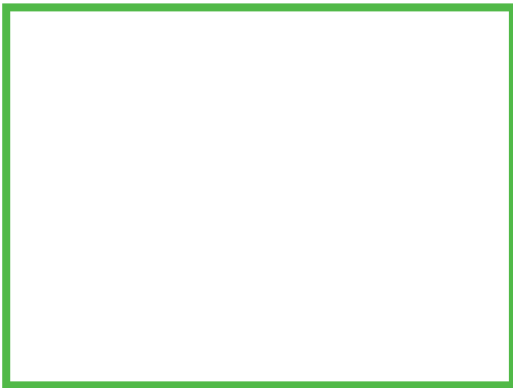
Ka'nu ní Ñuu Ko'yo, yíyo ní ñuu Savi, ñuu Sa'an yíyo ní ve'e nuu kiya'vi ña'an, ta kua'a ní yitun kava xa'a, yíyo ya'ya na'nu, ñu'un tuun, ve'e ndíso ta'an, ñu'un tuun sasi yitun kava xa'a, yíyo ndi'i nuu ña kúni-yo sata-yo, koo ña kúmani, nda nani kúmi-yo xu'un, va'a ní ndóo-na ñuu sa'an.

Tan yíyo ñuu sa'an, saa ti yíyo ñuu yuku ñu'un nuu ndóo-yo na Savi, káchi-yo na nda'vi, chi un koo ña kúmi sava-yo, ni ña kuxi-yo un koo yitun kava xa'a

ni ya'ya un koo ñuu-yo, un koo ve'e ndíso ta'an, un
koo ve'e nuu kíya'vi ña'an, kua'a ní nuu ña'an
kúmani, sava na yivi ni tikoto-na un koo ve'e-na,
ndi'i ñuu yo'o yíyo ña chi kua'an nuu yíyo yuku
na'nu, yíyo nina kava na'nu, yíyo ñu'un nda'vi, nuu
un vasa kana yutu, nuu yíyo ve'e yita, ve'e tutu tuun,
saa káa nuu ndóo-yo na ká'an tu'un savi.

Yo'o sínana-un ta taa-un ndasaa káa nuu xíka-un,
an yíyo yichi ya'ya ka'nu, an xíka-un yichi kuiin, an
yíyo yichi yitun kava a yichi carro a carretera; chi
yíyo kua'a ní nuu ña kaka-yo; yo'o taa-un ña xíni-un.

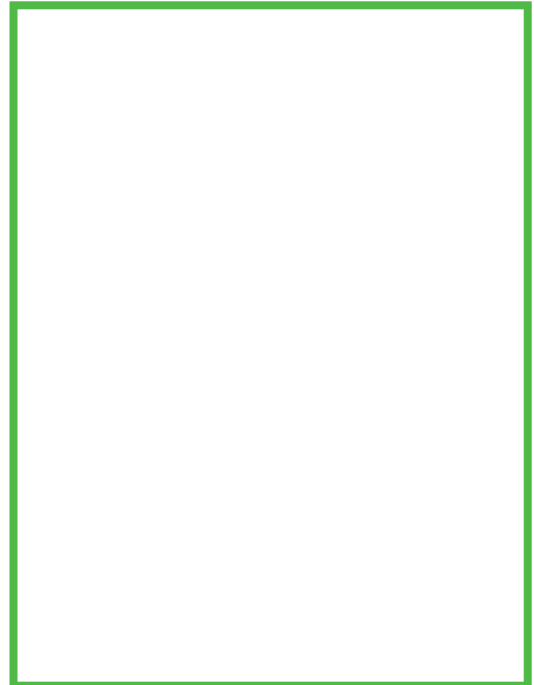
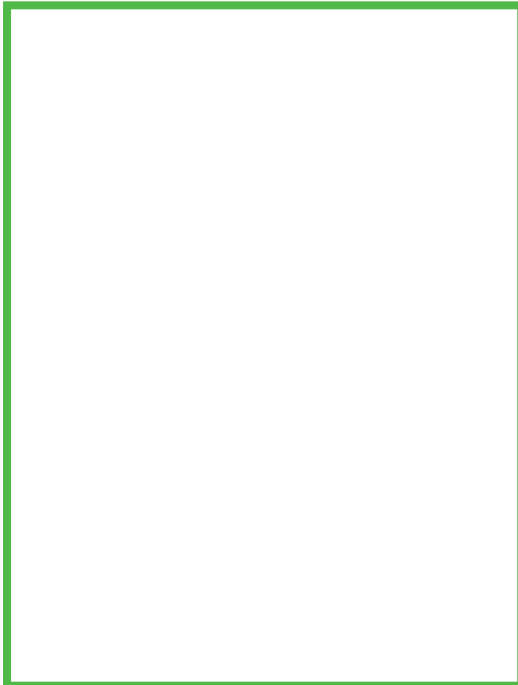

Yíyo na nítu'un xi'in-yo, yoo kúu ña kuu; sava yichi xíni so'o-yo ña ká'an yitun xíta a radio, a ña ká'an na kana nuu yitun kee na yivi a televisión; tu'un yo'o nani, tu'un nítu'un xi'in-yo a noticiero, xíni ñu'un ka'an ndaa na xi'in-yo, na un sáma na ña, chi sondi'i, un kandixa ka-yo na, ta sinda'vi-na yo.

Yo'o yíyo ñii tu'un nítu'un xi'in-yo:

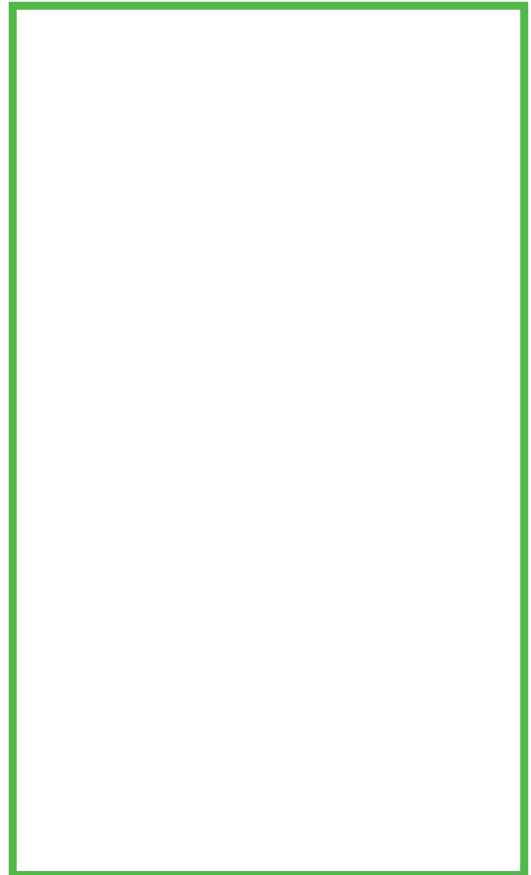
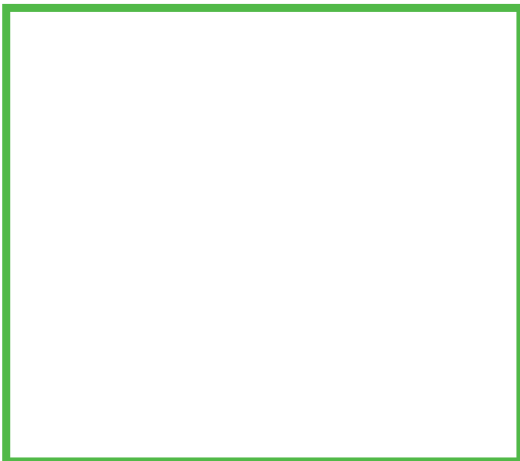
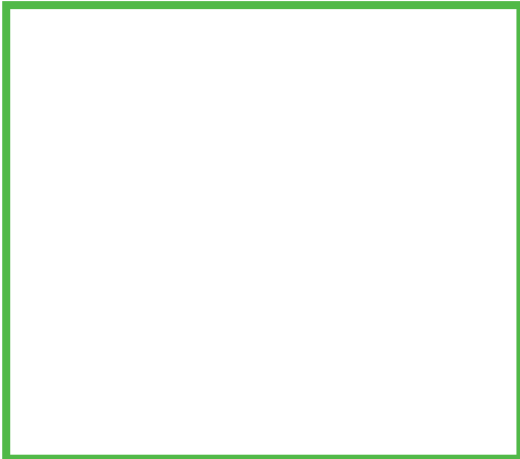
Kuiya 1994 kuva'a tutu tu'un savi a libro tu'un savi ña ka'vi na kuachi ndi'vi escuela kuiya 1994-1995.

Taa yo'o, yoo kúu ña kuu ve'e nuu ka'vi-un kuni.

NDichi ní taa, chi kua'a ní ña'an s̄itivi ra, chi xina'an un vasa n̄ixiyo ña'an ta'an ña ȳiyo vitin, ta kúu yitun kava a carro, ta kúu yitun ndáchi a tu avión, yitun vola ndachi a tu helicóptero, ta kúu yitun kana yivi nuu a tu televisión, ta kúu yitun cohete tu kua'an nuu yoo, ta kúu yitun tuxii; ndee ní kua'a ña'an, sitivi taa, ta saa nda'a chiñu x̄ini ñu'un ta médico ña kasa tatan-ra yivi; ta sitivi tatan ña ko'o-yo a tuku kí'in-yo kivi kí'in-yo kue'e.

Taa yo'o, ama n̄itivi yo'o kaa, ama n̄itivi yitun ndáchi; nisaa x̄ixani ta s̄itivi tatan kue'e sana tina.

Tu'un savi ká'an-yo, yíyo kua'a ní ña'an ña un koo kivi, ñakan ka'an-yo kivi ña tan ka'an na sa'an; ta kúu: foko, vidrio, televisión, llave, candado, pizarrón, metro, litro, regla, martillo, clavo, avión, hacha, cubeta, lápiz, oro, aluminio, nieve, gas, tanque, gasolina, licuadora, ventilador, zapato, yíyo ka tu'un ka'an-yo.

Ta kúni-yo kivi ndiki-yo kivi ndi'i ña'an ka'an-yo, kivi kachi yo:

cámara	=	kaa tava ng'na
foco	=	kaa tuun
televisión	=	yitun kana na yivi nuu
llave	=	kaa xúna
candado	=	kaa ndasi ye'e
pizarrón	=	yitun taa-yo nuu
metro	=	yitun tava ki'va

Taa kivi ña'an yo'o.

gravadora	_____
micrófono	_____
refrigerador	_____
televisor	_____
Lavadora	_____
Computadora	_____
_____	_____
_____	_____

Xíni ñu'un niki'in-yo xini-yo xa'a tu'un-yo, kua'a ní-yo un vasa ka'an ka-yo tu'un savi ndinu'un; xa ñitiri ní tu'un savi; ndaka tu'un xi'in mii-yo an ña nitivi kúu ña, an mii-yo ñixita ni'nu kua'a ni ñuu kúu ña, án xa'a ñakán kúu ña xa siin ká'an na tu'un savi Estado Ñuu NDUva, xa siin ká'an-na Estado Ñuu NDio'o, ta xa siin ká'an ti mii-yo na ndóo municipio Yita Ta'nu, municipio Yita Kuaan, municipio Yita Tioo, sava un vasa kúndaa ñini xi'in ta'an.

Vitin ka yíyo na xíkua'a, ndaka tu'un-yo nisaa xinani ndi'i nuu ña'an, ña un koo ka kivi, a síxinu-yo tu'un, sava ñuu káchi; dita, sita, xita, xta, xta; sava-yo tá'vi sava-yo ña ká'an-yo káchi-yo: Snuni, Tasi'in, Kusavi, Kukimi, CHuta; kivi káchi yo; Yoso Nuni, Yita Si'in, Yuku Savi, Yuku Kimi Yichi Yuta, saa va'a ka'an-yo.

Nindiki ka tu'un ta'an ña yo'o.

Tu'un kúmi tutu yo'o

a conjunción disyuntiva Ta Antonio a ta Francisco

Kana	=	V. produce
Kaño'un	=	reverencia
Kúu	=	V. ser, estar
na'nu	=	Adj. Pl. grandes
na kuachi	=	S. Pl. Los niños
na xikua'a	=	Adj. Los ancianos
Níkaa	=	Adj. Lug. se encuentra
Nixina	=	Se reprodujeron (nixina na)
Ñakan	=	Por eso
Ñuu NDuva	=	S. Oaxaca
Ñu'un	=	S. Tierra
Ñu'un	=	S. Sol
si'va	=	Adj. m. de este modo
síkua'a	=	V aprender
sínana	=	V. dibujar
ta	=	Conj. copulativa ñá María ta ñá Julia
ta	=	Conjunción condicional: si
ta	=	Especificador género masculino ser humano
taa	=	S. hombre
Taa	=	V. escribir
un	=	Pron. pers. 2a. pers. sing.
un	=	Adv. de negación
xikoo	=	V. se establecieron
xír,. ñu'un	=	Se necesita, se requiere
yata	=	S. arado
yatá	=	Adj. antiguo, viejo
yivi	=	S. gente, personas.
yo	=	Pron pers. 1 a. pers. plural
yoo	=	Pron. relativo- quien, Pron. Ident.

Lengua mixteca Montaña de Guerrero
Tercer grado

Se imprimió por encargo de la
Comisión Nacional de Libros de Texto Gratuitos,
en los talleres de
con domicilio en
el mes de

El tiraje fue de ejemplares
más sobrantes de reposición.

